

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Název projektu	Rozvoj vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě
Registrační číslo projektu	CZ.02.2.69/0.0./0.0/16_015/0002400

Úvod do kulturních dějin

Distanční studijní text

David Radek

Opava 2024

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Obor: Historie, Kulturní dějiny

Klíčová slova: Kulturní historie, nové kulturní dějiny, dějiny mentalit, gender history, škola Annales, mikrohistorie, historická antropologie, dějiny umění, nový historismus

Anotace: Studijní opora k Úvodu do kulturních dějin představuje souhrn vývoje oboru kulturních dějin, od středověku po naši současnost, se stručným představením hlavních autorů. Hlavní pozornost je věnována kulturním dějinám jako specifickému odvětví historiografie a formování kulturních dějin v devatenáctém století a ve století dvacátém, včetně specifických metod, jako jsou dějiny mentalit, mikrohistorie nebo historická antropologie.

Autor: Mgr. David Radek Ph.D.

Obsah

ÚVODEM.....	5
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	6
1 POJEM KULTURA: VYMEZENÍ, KONCEPTY, VÝZNAMY	7
1.1 Kultura – původ, význam, historie	8
1.2 Přístupy k definování kultury	10
1.3 Koncept kultury v současných kulturních dějinách	11
2 TRADICE OBORU KULTURNÍCH DĚJIN (DO ROKU 1800)	17
2.1 Jazyk a literatura.....	18
2.2 Dějiny umělců a výtvarného umění	21
2.3 Dějiny církve	23
2.4 Kulturní dějiny a osvěcenství.....	24
3 JACOB BURCKHARDT A „KLASICKÁ“ KULTURNÍ HISTORIE 19. STOLETÍ 30	
3.1 Dějepisectví 19. století	30
3.2 „Klasické“ kulturní dějiny.....	31
3.3 Jacob Burckhardt.....	32
4 JOHAN HUIZINGA A KULTURNÍ HISTORIE NA POČÁTKU DVACÁTÉHO STOLETÍ	40
4.1 Kulturní historie na počátku dvacátého století.....	40
4.2 Johan Huizinga (1872-1945).....	41
5 POSLEDNÍ PŘEDSTAVITELÉ „KLASICKÝCH KULTURNÍCH DĚJIN“ A KRITIKA „KLASICKÝCH KULTURNÍCH DĚJIN“	48
5.1 G. M. Young.....	49
5.2 Aby Warburg.....	50
5.3 Kritika „klasických kulturních dějin“ a nástup marxistického myšlení.....	52
6 FORMOVÁNÍ TZV. NOVÝCH KULTURNÍCH DĚJIN	58
6.1 Nové kulturní dějiny.....	58
6.2 Hlavní rysy nových kulturních dějin.....	59
6.3 Peter Burke.....	62
7 DĚJINY MENTALIT	67
7.1 Dějiny mentalit.....	67
7.2 Škola Annales.....	69

8	MIKROHISTORIE	76
9	HISTORICKÁ ANTROPOLOGIE A DĚJINY KAŽDODENNOSTI.....	82
10	HISTORIE JAKO SOCIÁLNÍ PAMĚŤ	90
10.1	Historie jako sociální paměť	90
10.2	Pierre Nora a místa paměti	92
10.3	Kulturní paměť	94
11	NÁRODNÍ TRADICE KULTURNÍCH DĚJIN.....	99
12	KULTURNÍ DĚJINY DNES.....	107
12.1	Gender history	108
	LITERATURA	114
	SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY	122
	PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	126

ÚVODEM

Vážení studenti, vážené studentky, milí kolegové a kolegyně,

Dostává se vám do rukou text studijní opory k předmětu Úvod do kulturních dějin. Tento kurz je zaměřen na vývoj kulturní historie, co by specifické kategorie dějepisectví, a proto mohou tuto studijní oporu využít také studenti a studentky, kteří chtějí rozšířit své znalosti historiografie a dějin dějepisectví. Předpokládá se alespoň základní znalost vývoje historiografie. Bližší popis studijní opory naleznete v následující kapitole. Studijní opora vychází ze sylabu předmětu, který je v Informačním systému Slezské univerzity v Opavě (IS) a je s ní provázána. V jednotlivých kapitolách, které kopírují přednášky v průběhu semestru, naleznete vždy jeden korespondenční úkol, obvykle text, který si máte prostudovat a jehož znalost bude prověřena u zkoušky. Všechny texty na „korespondenční úkoly“ se nacházejí ve studijních materiálech k předmětu. Součástí každé kapitoly je seznam literatury, kterou můžete nebo byste měli využít k dalšímu studiu. Veškeré informace k organizaci výuky v semestru a k požadavkům ke zkoušce naleznete rovněž v IS v sylabu předmětu.

Věřím, že tato studijní opora usnadní vaši přípravu ke zkoušce a že ji snad shledáte užitečnou.

David Radek

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Studijní opora k Úvodu do kulturních dějin je sestavena podle sylabu předmětu a skládá se z dvanácti kapitol – každá odpovídá jedné přednášce v průběhu semestru. V první kapitole je představen pojem kultura a způsoby, jakým lze kulturu definovat. Pozornost je věnována také základním teoretickým rámcům, které se uplatňují v kulturní historii. Následující kapitola zamýšlí nad tím, jak byly chápány kulturní v minulosti – do roku 1800, se zvláštním zřetelem na dobu osvícenství. Následující dvě kapitoly představují tzv. klasickou kulturní historii a její nejvýznamnější představitele – Jacoba Burckhardta a Johana Huizingu. V další kapitole se dozví, jak se kulturní historie proměnila v souvislosti s nástupem marxistické dějepisectví v době po druhé světové válce. Na ni navazuje kapitola týkající se formování tzv. nových kulturních dějin. V následujících čtyřech kapitolách jsou poté představeny nové přístupy ke kulturním dějinám, které vznikaly ve světovém dějepisectví od 60. let dvacátého století – dějiny mentalit, mikrohistorie, historická antropologie a studium společenské/kulturní paměti. Poslední kapitoly se zabývají českou tradicí kulturních dějin, zejména dílem Čenka Zírta a soudobými trendy v kulturních dějinách, především tzv. gender history.

1 POJEM KULTURA: VYMEZENÍ, KONCEPTY, VÝ- ZNAMY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Tato kapitola se zabývá základními pojmy a jejich definicí, především definicí pojmu kultura. Dále vysvětluje, jak je možné pracovat s pojmem kultura v historiografickém bádání a jaké koncepty se dějepisectví používají.

CÍLE KAPITOLY

- Porozumět antropologickým definicím kultury
- Pochopit význam myšlenek Clifforda Geertze
- Vysvětlit přístupy symbolické antropologie

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Kultura; definice kultury; Clifford Geertz; E. B. Tylor; symbolická antropologie; zhuštěný popis

Na první pohled se může zdát, že pojem „kultura“ nepotřebuje hlubší výklad, protože každý tuší, co si pod tímto pojmem představit. Ve skutečnosti je se jen obtížně hledá jasná definice kultury. Zřetelně to odráží antropologické výzkumy – v roce 1952 antropologové Alfréd Kroeber a Clyde Kluckholm napočítali 152 možných definic pojmu kultura¹. To nás přivádí na otázku, co jsou to **kulturní dějiny**? Zjednodušeně se na tuto otázku dá odpově-

¹ Základní přehled přináší SOUKUP, Václav: *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha 2000.

dět následovně – kulturní dějiny jsou historický obor, jehož hlavním předmětem je zkoumání kultury v minulosti. Můžeme se setkat také s pojmy dějiny kultury, historie kultury, které v historiografických pracích mohou být používány jako synonyma pojmu „kulturní dějiny“, nicméně z části historické obce zaznívají námitky proti tomuto přístupu. V historiografických pracích se můžeme setkat také s odlišným přístupem, kdy se pojem „kulturní dějiny“ používá jako zastřešující termín pro všechny moderní přístupy ke zkoumání minulosti, což je nepřesné, protože řada nových metodologických postupů s kulturními dějinami, resp. se zkoumáním kultury, nesouvisí. Obecně ale lze konstatovat, že tak, jak je složité definovat pojem „kultura“, je obtížné definovat i pojem „kulturní dějiny“. Historikové a humanitní vědci hledají odpověď na tuto otázku již od roku 1897, kdy ji položil známý průkopník hospodářských a sociálních dějin **Karl Lamprecht**, známá postava německého dějepisce. Definitivní odpověď ale nenašel ani on, ani jeho nástupci, kteří se tímto tématem zabývali. Pro moderní kulturní dějiny je naopak charakteristické množství nejrozličnějších přístupů k minulosti a široká škála témat, které lze pod hlavičkou kulturních dějin zkoumat, což bude námětem následujících kapitol.

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zamyslete se nad tím, co považujete za kulturu a jak lze kulturu definovat.

1.1 Kultura – původ, význam, historie

Samotný pojem kultura pochází z latiny a je odvozen od latinského slovesa *colo, colere*, které ve svém původním významu znamenalo „pěstovat“ ve smyslu pěstovat obilí nebo jakoukoliv jinou zemědělskou plodinu (odtud pochází také pojem „agrikultura“ používaný v tomto významu dodnes). Nový smysl tomuto pojmu vetkl **Marcus Tullius Cicero** (106-43 před naším letopočtem), slavný římský rétor, politik a filozof. Cicerův přínos pro vědu, zejména v oblasti filozofie, byl značný. Cicero se systematicky věnoval zkoumání řeckých filozofů (hlavním inspiračním zdrojem mu byl Platón) a mnoho z jejich děl přeložil do latiny, která v jeho době nedisponovala vhodným názvoslovím, které by přesně odráželo význam řeckých termínů. Z tohoto důvodu je Cicero musel vytvořit a jím vytvořená terminologie se v evropské vědě a filozofii používala až do 18. století. V jednom ze svých nejslavnějších děl, v *Tuskulských hovorech*², Cicero konstatoval, že filozofie je kulturou ducha, což je také počátek nového významu slova kultura, které se od této chvíle používalo i Cicerově duchu, tj. jako jakási charakteristika lidské vzdělanosti a pokroku. Pro Cicera kultura sloužila k pěstování lidského ducha, lidské vzdělanosti a v obecném smyslu ke kultivaci člověka. Takto s pojmem kultura pracovaly i další generace antických filozofů, spiso-

² Česky vyšly Tuskulské hovory několikrát, poslední vydání je z roku 1976, viz CICERO, Marcus Tullius, Tuskulské hovory, Praha 1976.

vatelů a obecně intelektuálů. Ve středověku se ale pojem kultura v tomto smyslu nepoužíval a v dobém vnímání byla kultura chápána především nábožensky a můžeme se setkat s jeho využitím ve smyslu uctívání (Boha). Antický význam pojmu kultura oživila až ve 14. století nastupující renesance a humanistické myšlení. Pro renesanční umělce a intelektuály byla kultura především něčím, co napomáhalo kultivovat lidského ducha a pod tento pojem spadaly především tzv. pozitivní hodnoty, které měly zdokonalovat lidské vlastnosti. Takto s pojmem kultura pracovaly i následující staletí. V 18. století si pojem kultura osvojili osvícenci, kteří jeho význam pozměnili – pro osvícence kultura představovala zdokonalování lidských schopností a jako taková stála v přímém protikladu vůči přírodě. V době dozrívajícího osvícenství na počátku 19. století se objevily nové přístupy ke kultuře, které již lze považovat za **antropologické**. Průkopníkem antropologického kultury byl Gustav Friedrich Klemm (1802-1867), který většinu svého profesního života strávil jako ředitel Královské knihovny v Drážďanech. Jeho deseti svazkové dílo *Allgemeine Kulturgeschichte der Menschheit* (Všeobecné kulturní dějiny lidstva), vycházející v letech 1843 až 1852, bývá považována za základ antropologického nahlížení na kulturu. Své pojetí kultury Klemm následně rozvinul ve dvousvazkové práci *Allgemeine Kulturwissenschaft* (Všeobecné vědy o kultuře). Klemmova definice kultury představovala zvrát v používání tohoto pojmu, protože Klemmovým cílem bylo zkoumat vývoj lidstva z hlediska kultury a pod tento pojem řadil nejrůznější aspekty lidských společností, včetně zvyků, náboženství, úrovně vzdělanosti, umění, pojetí národa atd. Klemm tak položil základ antropologickým přístupům ke kultuře, byť jeho vlastní práce byla spíše etnograficky orientována. Zřetelně se v jeho přístupu ale odráží tendence, která je vlastní antropologii, tj. nepřemýšlet nad kulturou pouze jako nad něčím, co přispívá ke kultivaci člověka, ale zkoumat spíše stav a různá stadia kultury. Klemm věnoval značnou pozornost vývoji kultury lidstva a rozdělil lidské rasy na kulturně aktivní a kulturně neaktivní, což v dobovém kontextu byla rozšířená idea, jak uvidíme v kapitole věnované kulturnímu dějepísctví 19. století.

Pro německé prostředí byla Klemmova práce zásadní a jeho pojetí kultury rychle našlo cestu do myšlení vznikající německé antropologie, etnografie nebo historiografie. Pro anglosaské prostředí podobnou roli sehrál Edward Burnett Tylor, který se silně inspiroval Klemmem, přišel s první definicí kultury, kterou můžeme považovat za první antropologické vymezení pojmu kultura: „*Kultura nebo civilizace... je komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti.*“³ Mezi Tylorovy nejslavnější práce patří *Primitive culture* (1871) a *Anthropology* (1881).⁴ Podobně jako v případě F. G. Klemma, i Tylor se zamýšlel nad vývojovými stádii lidstva, kdy stejně jako Klemm odlišoval tři základní stadia – divoštství (savagery), barbarství (barbarism) a konečně civilizace (civilization). Ve zmíněné knize *Primitive culture* zkoumal vztah mezi „primitivními“ společnostmi a „civilizovanými“ společenstvími. Podle Václava Soukupa můžeme jeho definici kultury pova-

³ Citováno podle SOUKUP, V: *Přehled antropologických teorií*, s. 14.

⁴ *Anthropology* vyšla v roce 1897 v českém překladu – TYLOR, Eduard B.: *Úvod do studia člověka a civilizace (Anthropologie)*, Praha 1897.

žovat za vědeckou revoluci, která změnila vztah pojmu kultura k tehdejší teorii věd o kultuře a učinila z něj nástroj nového přístupu ke studiu sociokulturních fenoménů.⁵ Pojem kultura byl používán pro označení třídy věcí a jevů, kterými se člověk odlišuje od zvířete. Z pohledu tehdejší antropologie se tedy studium kultury nemohlo orientovat pouze to, co v jakémkoliv smyslu kultivuje člověka nebo přispívá k jeho rozvoji, ale mělo by zahrnovat všechny nebiologické prostředky, kterými se člověk adaptuje na vnější prostředí. Kultura tak fakticky označuje způsob, jakým člověk přetváří okolní svět ke svému obrazu. Revolučnost Tylorových úvah potvrzuje i fakt, že dodnes jeho pojetí kultury základem antropologie jako takové.

1.2 Přístupy k definování kultury

Neměli bychom si představovat, že díky E. B. Tylorovi zanikly již existující koncepty kultury, typicky takové, které vycházely z humanismu a za kulturu považovaly především aspekty, které přispívaly k rozvoji člověka. Toto pojetí je dodnes živé a běžně se s nimi setkáme i v současnosti. Jak už zaznělo, způsobů jak definovat a zkoumat kulturu je značné množství. Václav Soukup představil tři základní přístupy vymezení kultury⁶:

1. Axiologické pojetí kultury

Toto pojetí vychází přímo z humanistické a osvícenské tradice. Pro axiologické pojetí je typické **výrazné hodnotící stanovisko** – kulturní jevy jsou omezeny pouze na ty, který mají pozitivní vliv na rozvoj člověka a vývoji lidského společenství. Jedná se typicky o umění, vědu, literaturu, výchovu, pokrokové ideje atd.

2. Globální antropologické pojetí kultury

Pojetí kultury, které vychází z výše nastíněných úvah E. B. Tylora. Podle V. Soukupa „zahrnuje veškeré nadbiologické prostředky a mechanismy, jejichž prostřednictvím se člověk jako člen společnosti adaptuje k vnějšímu světu.“⁷ Oproti axiologickému pojetí kultury, antropologické vymezení pojmu kultura **nemá hodnotící funkci**. Globální antropologické pojetí kultury směřuje k výzkumu kultury a sociokulturních systémů, které lze porovnávat a dále zkoumat. Využití nalezne především v sociální a kulturní antropologii, etnologii a etnografii, archeologii, psychologii nebo sociologii. V tomto pojetí se kultura stává „systémem artefaktů, sociokulturních regulativů a idejí, sdílených a předávaných členy určité společnosti.“⁸ Vzhledem ke značně širší této definici kultury není příliš vhodnou pro kulturní dějiny – pokud lze za kulturu chápat veškeré nebiologické projevy lidstva, čím se odlišují kulturní dějiny od tradičního dějepisectví?

3. Redukcionistické pojetí kultury

⁵ SOUKUP, V: *Přehled antropologických teorií*, s. 14-15.

⁶ Vymezení pojetí kultury je převzato z SOUKUP, V: *Přehled antropologických teorií*, s. 15.

⁷ SOUKUP, V: *Přehled antropologických teorií*, s. 15.

⁸ SOUKUP, V: *Přehled antropologických teorií*, s. 15.

Pro toto poslední pojetí je typické značné množství přístupů, které se snaží pojem kultura omezit pouze na určitou část sociokulturní reality. Oproti globálnímu antropologickému pojetí kultury se klade mnohem větší důraz na sémiotické přístupy, kdy je kultura redukována na systém znaků, symbolů a významů, které sdílejí členové určité společnosti. Typickým příkladem může být symbolické/interpretativní antropologie v čele s jejím průkopníkem **Cliffordem Geertzem**, jehož myšlenky také silně ovlivnily dějepisce a především moderní kulturní dějiny.

1.3 Koncept kultury v současných kulturních dějinách

Současné kulturní dějiny, tak jak se vyprofilovaly v šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století pracují nejčastěji s koncepty kultury, které vycházejí z redukcionistického vnímání kultury, které omezují význam kultury na určité části společenské reality. Klíčovou roli hrají sémiotické přístupy a zkoumání symbolů, rituálů nebo symbolických významů. Jak už bylo řečeno v předcházejícím odstavci, hlavním průkopníkem tohoto přístupu byl americký antropolog **Clifford Geertz** (1926-2006). Zájem Clifforda Geertze původně směřoval ke studiu literatury, ale nakonec převážel zájem o sociální vědy. Počátkem padesátých let zahájil studium na Harvardově univerzitě, kde studoval doktorské studium na katedře sociálních vztahů. On sám se specializoval na antropologii. Výraznou inspirací mu byl koncept *chápací sociologie* (*rozumějící sociologie*, německy *verstehende Soziologie*) slavného německého sociologa Maxe Webera.⁹ Tento koncept spočívá v novém výkladu sociologie, kterou Max Weber chápal jako vědu, která měla usilovat o pochopení/porozumění sociálních jevů a zaměřuje na pochopení subjektivního smyslu a motivací, které stojí za lidským jednáním. Weber zdůrazňoval důležitost porozumění (*Verstehen*) jako klíčový prvek výzkumu společnosti. Podle něj sociolog může dosáhnout porozumění lidem a jejich jednání pouze prostřednictvím empatie, soucitu a důkladného zkoumání jejich sociálních, historických a kulturních kontextů. Pro Clifforda Geertze bylo setkání s weberovskou sociologií zásadním okamžikem a ve své vlastní badatelské praxi začal uplatňovat přístup založený na porozumění sociálních jevů. Pro Geertze antropologie nebyla, oproti tehdejšímu pojetí, vědou o objevování zákonů, kulturních vzorců a norem, ale spíše vědou interpretativní, která se zabývá tzv. „významovými pavučinami“, které podle Geertze jsou esencí sociálního života lidí, které „*legitimují mocenské struktury a usměrňují lidské motivy nabízením smysluplných cílů v kulturně strukturovaném světě.*“¹⁰

Clifford Geertz se ve vlastní badatelské praxi zabýval především terénními výzkumy na Jávě (1952-1954) a Bali (1957-1958). Tyto výzkumy publikoval v knihách *Náboženství Jávy* (1960) a *Zemědělská involuce: Proces ekologické změny v Indonésii* (1964).¹¹ Velkého ohlasu se dostalo jeho následujícím výzkumům, které realizoval v Maroku a jejich výsledky shrnul v knize *Pozorování islámu. Náboženský vývoj v Maroku a Indonésii*

⁹ WEBER, Max: *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 1998.

¹⁰ SOUKUP, V: *Přehled antropologických teorií*, s. 179.

¹¹ GEERTZ, Clifford: *The Religion of Java*, Chicago 1960; TÝŽ, *Agricultural Involvement: the process of ecological change in Indonesia*, Berkeley 1964. Česky tyto práce nevyšly.

(1968).¹² Ve svých úvahách nad náboženskými systémy opět navázal na myšlenky Maxe Webera.

Unikátnost Geertzova přístupu, která v šedesátých letech pobuřovala přívržence tradiční antropologie, spočívala nejenom v jeho orientaci na symboliku, ale především v jeho představě antropologie, co by specifického literárního žánru. V tomto pojetí se zřetelně odrazil jeho zájem o literaturu a literární vědy, jejichž přístupy obratně propojoval s tradičními přístupy antropologie. Pro Geertzovu vědeckou činnost je typická silná literární orientace a to včetně struktury jeho textů, která vyústila v jeho specifický a do té doby v antropologii neznámý literární styl, který se často označuje jako literární antropologie. Podle Geertze je každá kultura jedinečná a nelze je porovnávat. Antropologovým účelem je poté „*spojit profesionální schopnosti s uměleckou tvořivostí a zprostředkovat svým čtenářům unikátnost sledovaných kultur.*“¹³ Geertzův přístup ke kultuře lze dobře demonstrovat jeho vlastními slovy: „*Pojetí kultury, které já zastávám a jehož užitečnost se snažím ukázat v následujících esejích, je v podstatě sémiotického charakteru. Domívá se, společně s Maxem Weberem, že člověk je zvíře zavěšené do pavučiny významů, kterou si samo upředlo, považují kulturu za tyto pavučiny a její analýzu tudíž nikoliv za experimentální vědu pátrající po zákonu, nýbrž za vědu interpretativní, pátrající po významu. To, co hledám, je vysvětlení, interpretuji sociální projevy, jež jsou na povrchu záhadné.*“¹⁴

Clifford Geertz proslul také jako autor mnoha teoretických textů, od odborných studií po spíše volně pojaté eseje, které shrnul ve své nejslavnější knize *Interpretace kultur* (1973).¹⁵ Kromě konkrétních antropologických studií, které demonstrují Geertzův přístup k antropologii, jako je například studie o kohoutích zápasech na Bali, zde Geertz shrnul svá teoretická východiska a metodologii v úvodní studii pojmenované *Zhuštěný popis. K interpretativní teorii kultury*, což je text, který dost možná nejvíce ovlivnil formování nových kulturních dějin a bývá velmi často citován v odborné literatuře jako základní východisko při zkoumání kulturních dějin. V Geertzově myšlení představuje pojem „**zhuštěný popis**“ základní přístup ke zkoumání okolního světa. Ačkoliv samotný pojem zhuštěný popis Geertz nevymyslel – jako první pojem použil britský filosof **Gilbert Ryle**, Geertz mu vtiskl nový význam. Geertz byl přesvědčen o tom, že výklad kultury prostřednictvím weberovského porozumění nemůže být založen na intuitivním vcítění do pocitů zkoumaných osob, ale porozumění je třeba dosáhnout za použití vědeckých (empirických) metod – prostřednictvím zkoumání veřejných reakcí v procesu sociální interakce, tedy studiem všemi sdílené zkušenosti.¹⁶ Nejlépe lze metodu zhuštěného popisu pochopit na klasickém Geertzovu příkladu: „*Představte si, říká, dva chlapce, kteří rychle zavírají a otevírají víčka pravého oka. U jednoho z nich se jedná o neúmyslný tik; u druhého je to spiklenecké znamení příteli.*

¹² GEERTZ, Clifford: *Islam Observed, Religious Development in Morocco and Indonesia*, Chicago 1968.

¹³ SOUKUP, V: *Přehled antropologických teorií*, s. 180.

¹⁴ GEERTZ, C. *Interpretace kultur*, s. 14-15.

¹⁵ GEERTZ, Clifford: *The Interpretation of Cultures*, New York 1973. V českém překladu kniha vyšla v roce 2000, viz GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur. Vybrané eseje*, Praha 2000.

¹⁶ SOUKUP, V: *Přehled antropologických teorií*, s. 182.

Tyto dva pohyby jsou, coby pohyby, zcela identické; z fotografického, „jevového“ pozorování by nebylo možné říci, co byl tik a co mrknutí, nebo dokonce ani to, zda oba či jeden z nich nebyly mrknutí nebo tiky. Přesto je rozdíl mezi tikem a mrknutím, byť nezachytitelný fotografií, obrovský, jak může potvrdit každý, kdo si kdy první spletl s druhým. Ten, kdo mrká, komunikuje, a to dokonce přesným a specifickým způsobem: 1) úmyslně, 2) s někým určitým, 3) aby předal určitou zprávu, 4) podle společensky uznávaného kódu a 5) bez vědomí dalších přítomných. Jak Ryle poznamenává, ten, kdo mrknul, učinil dvě věci — přivřel oko a mrknul, zatímco ten, kdo měl tik, učinil jenom jednu věc — přivřel oko. Úmyslné přivírání oka v situaci, pro kterou platí veřejný kód, podle něhož se jedná o spiklenecké znamení, je mrknutí. A to je všechno: kapka chování, zrnko kultury a — voilá! — gesto. To je však pouze začátek. Představte si, že existuje třetí chlapec, který - „pro zlomyslné potěšení svých kamarádů“ - karikuje mrknutí prvního z chlapců jako amatérské, neohrabané, příliš nápadné a podobně. Činí to samozřejmě stejným způsobem jako druhý z chlapců, který mrknul, a jako první, který měl tik — zavřením pravého víčka. Rozdíl je v tom, že tento chlapec ani nemrkal, ani neměl tik, pouze parodoval gesto někoho jiného, které považoval za směšný pokus o mrknutí. Zde rovněž platí společensky zavedený kód („mrkne“ usilovně, příliš nápadně, možná přidá i grimasu - běžné pomůcky klauna); a také zde jde o sdělení. Jediný rozdíl spočívá v tom, že nyní se nejedná o spiklenectví, ale o výsměch. Když se ostatní domnívají, že vlastně mrká, celý jeho pokus selže tak dokonale (přestože možná s jinými výsledky), jako kdyby se domnívali, že má tik. A můžeme jít ještě o krok dále: nejistý si svými napodobovacími schopnostmi, nacvičuje si náš rádoby satirik své grimasy doma před zrcadlem, přičemž v tomto případě nemá tik, nemrká, ani neparoduje, ale připravuje se na představení; i když kamera, radikální behaviorista či člověk věřící v protokolární věty by toto chování zaznamenali stejně jako v ostatních případech - jako rychlé zavření a otevření pravého oka. A tak je možné situaci komplikovat do nekonečna - alespoň logicky, když už ne prakticky. Ten, kdo původně mrkal, mohl mrkání například pouze předstírat, aby přesvědčil přihlížející, že plánuje spikleneckou akci, zatímco ve skutečnosti nic takového neplánoval. V kterémžto případě se odpovídajícím způsobem mění naše popisy toho, co paroduje parodista a co zkouší nacvičující. Ale jde o to, že mezi tím, co Ryle nazývá „zřetěněným popisem“ toho, co nacvičující (parodista, mrkající, tikem trpící...) dělá („rychle zavírá a otevírá pravé oko“), a „zhuštěným popisem“ toho, co dělá („dělá si legraci z kamaráda tím, že předstírá mrknutí, aby přesvědčil nic netušící přihlížející, že se připravuje spiklenecká akce“), spočívá cíl etnografie: rozvrstvená hierarchie významových struktur, v jejímž rámci dochází k produkci, vnímání a interpretování tiků, mrknutí, falešných mrknutí, parodií, nacvičování parodií a bez níž by tyto jevy vlastně neexistovaly (ani neutrální tiky, které, jako kulturní kategorie, nejsou mrknutí - stejně jako mrknutí nejsou tiky), a to bez ohledu na to, co by kdo činil se svými očními víčky.¹⁷ Při aplikaci metody zhuštěného popisu tedy badatelé jde především o interpretaci a pochopení významu zkoumaného aktu pro jeho aktéry, přičemž by měl usilovat o zachycení všech významů, které lze takto odhalit a pozorovat. Oproti tomu **tzv. zřetěněný popis** je pouhý záznam události bez snahy o hlubší pochopení či interpretaci. Geertz si ovšem uvědomoval, že výsledkem takové analýzy nemůže být skutečně pohled aktéra, ale pouze antropologická interpretace tohoto pohledu.

¹⁷ GEERTZ, C. *Interpretace kultur*, s. 16-17.

Jakkoliv byl přístup Clifforda Geertze revoluční a jeho myšlenky ovlivnily nejenom antropologii, ale celou řadu dalších oborů (sociologie, filosofie, historiografie atd.), existují i hlasy, které se proti jeho přístupům vymezují, protože jeho metody považují za spekulativní – typickým příkladem může být Marvin Harris, který prosazoval spíše koncept kultury jako adaptativního systému.¹⁸

Jak uvidíme v následujících kapitolách, pro historiografii a historiografické zkoumání kultury byly Geertzovy teorie zásadní a značně inspirativní a to především v druhé polovině dvacátého století, kdy se zformovaly tzv. nové kulturní dějiny, které do značné míry čerpaly z myšlenek Clifforda Geertze.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Prostudujte si studii Clifforda Geertze „Zhuštěný popis. K interpretativní teorii kultury“ in GEERTZ, C. *Interpretace kultur*, s. 13-42.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V kapitole byly představy rozmanité přístupy k definici a porozumění pojmu "kultura" a jeho historický vývoj. Začíná tím, že upozorňuje na obtíže s definováním kultury, které odrážejí různorodost antropologických pohledů na tento koncept. Zmiňuje historické kořeny pojmu "kultura" a jeho vývoj od starověku až po moderní dobu. Dále jsme se seznámili se třemi základními přístupy k definování kultury: axiologické, globální antropologické a redukcionistické. Každý z těchto přístupů nabízí odlišné perspektivy na význam kultury a zaměřuje se na různé aspekty lidského života. V moderních kulturních dějinách je důraz kladen na redukcionistický přístup, který se soustředí na zkoumání symbolů, rituálů a významů v rámci určité společnosti. Tento přístup je ilustrován na příkladu Clifforda Geertze, jehož práce v oblasti antropologie kultury výrazně ovlivnila moderní kulturní dějiny. Geertzův koncept "zhuštěného popisu" zdůrazňuje důležitost porozumění sociálních jevů prostřednictvím zkoumání veřejných reakcí a sdílených zkušeností.

¹⁸ K jeho pojetí kultury více SOUKUP, V: *Přehled antropologických teorií*, s. 157-164.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Jaké rozlišujeme přístupy k definování kultury?
2. Kdo je autorem knihy *Primitive Culture*?
3. Kdo je hlavním představitel tzv. symbolické antropologie?

DALŠÍ ZDROJE

- Burke, Peter: Co je kulturní historie? Praha: Dokořán, 2011. 217 s. ISBN:978-80-7363-302-8
- Soukup, Václav: Dějiny sociální a kulturní antropologie. 2. rozšířené vydání Praha : Karolinum, 1996. 303 stran : ilustrace, portréty (Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia, 0567-8307 ; 149/1994) ISBN:80-7184-158-7
- Soukup, Václav: Kultura jako předmět výzkumu antropologické archeologie. Muzejní a vlastivědná práce: Časopis Společnosti přátel starožitností 44/114, č. 3-4, (2006,) s. 226-229
- Soukup, Václav: Pojem kultura jako nástroj studia kulturní historie. In: Čeněk Zíbrt a kulturní historie: studie a materiály / České Budějovice : Jihočeská univerzita, Historický ústav, 2003 s. 212-232.
- Soukup, Václav: Přehled antropologických teorií kultury. Vyd. 1 Praha: Portál, 2000. 229 s.: il., portréty (Studium) [Terminologický slovník] ISBN:80-7178-328-5
- Storchová, Lucie - Horský, Jan: Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století. Ústí nad Labem: Albis international, 2009. 268 s.: il. ISBN:978-80-86971-92-6
- Conditio humana - konstanta (č)i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii. Sborník příspěvků z workshopu "ANTROPOLOGIE - HISTORIE - TEORIE" konaného na FHS UK v Praze dne 17. 11. 2005. [Ed.]: Storchová, Lucie. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2007. 200 s., fot. ISBN:978-80-86971-36-0

ODPOVĚDI

1. Rozlišujeme tzv. axiologické pojetí kultury, globální antropologické pojetí kultury a redukcionistické pojetí kultury

2. Edward Burnett Tylor

3. Clifford Geertz

2 TRADICE OBORU KULTURNÍCH DĚJIN (DO ROKU 1800)

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se zaměříme na zkoumání kultury v minulosti, především v dílech renesančních a raně novověkých autorů. Zvláštní pozornost bude věnována pojetí kultury v dílech osvícenských historiků a filosofů, především u Voltaira.

CÍLE KAPITOLY

- Pochopit jakým způsobem byly kulturní dějiny chápány do roku 1800
 - Vysvětlit vliv osvícenství na kulturní dějiny
 - Zasadit Voltairovo dílo do dobového kontextu
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Osvícenství; Voltaire; Leonardo Bruni; Giorgio Vasari;

V předcházející kapitole jsme již viděli, že snaha definovat oblast kulturních dějin naráží na celou řadu obtíží. Lze konstatovat, že tak jak není možno jednoznačně definovat kulturu, nelze jednoznačně definovat ani kulturní dějiny. Jakkoliv jsou kulturní dějiny, jako specifická část historiografie, etablovány až v 19. století, náběhy ke zkoumání kultury jsou podstatně starší a jejich kořeny můžeme vysledovat až do období pozdního středověku, resp. renesance, tj. druhá polovina čtrnáctého století a patnáctého století. V této kapitole vyjdeme z pojetí Petera Burkeho, který podrobně zkoumal představy renesančních a raně novověkých intelektuálů o kultuře a odhalil základní oblasti zájmu, které tehdejší

autory zajímaly a které pro ně představovaly kulturu – historie jazyka a literatury, historie umělců, výtvarného umění a hudby, historie církevní nauky, historie disciplín a historie kultury.¹⁹

2.1 Jazyk a literatura

Zkoumání jazyka představovalo pro renesanční intelektuály zásadní oblast, která přirozeně vyvěrala z jejich zájmů o dědictví antiky a zájem o díla antických filosofů a literátů. I zájem o jazyk a jeho vývoj souvisí s tímto obratem k antice – skutečnost, že jazyk může mít svou historii (stejně jako další vědní obory – filosofie, literatura apod.) si uvědomovali už staří Řekové, včetně Aristotela. Pro humanisty mělo zkoumání jazyka i symbolický rozměr – humanisté věřili, že existovaly tři věky lidstva – zlatý věk, reprezentovaný antikou, ke které vzhlíželi, poté temný věk – období úpadku vzdělanosti, úpadku latiny a konečně jejich současnost. Prvním jazykem, na který humanisté obrátili pozornost byla přirozeně latina. Vzhledem ke geografickému původu humanistů patnáctého století se záhy dostala pozornost i italštině, především s ohledem na vztah italštiny vůči latině, s čímž souvisela otázka, kterou si kladla celá řada tehdejších intelektuálů – jakým jazykem vlastně hovořili staří Římané? Typickým příkladem těchto snah mohou být díla **Adriana Castellesiho**, především jeho nejvýznamnější práce „*De sermone latino*“ z roku 1516. Castellesi byl člověkem pevně spjatým s katolickou církví, což bylo typické pro mnoho jeho humanistických souputníků. Jeho církevní kariéra začala v roce 1486, kdy nastoupil do papežské kanceláře, později dosáhl hodnosti kardinála. Oblast jeho působnosti je pevně spjata s britskými ostrovy, protože od roku 1489 působil v Anglii jako papežský vyslanec. Ačkoliv dnes si ho připomíná především pro jeho intelektuální činnost, ve své době byl znám především díky svým diplomatickým aktivitám. Vyjednal například smlouvu mezi anglickým králem Jakubem III. a Skotskem a v oblasti papežské diplomacie působil až do sklonku svého života, kdy se musel vzdát svých funkcí a majetků, které nashromáždil v důsledku zapletení se do atentátu na papeže Lva X. Zemřel v Benátkách nejspíše v roce 1521, údajně jej zavraždil jeho sluha. Co se týká jeho literární činnosti, dochovalo se několik jeho spisů – známe jeho básnické texty, například *De venatione*, který věnoval kardinálovi Ascaniovi Sforzovi v roce 1505. Castellesi byl autorem také filosoficko-teologického spisu *De vera philosophia ex quattuor doctoribus ecclesiae*. Z pohledu této kapitoly je jeho nejvýznamnějších dílem již zmíněné *De sermone latino*, které se zabývá vývojem latiny. Castellesi rozdělil vývoj latiny do čtyř etap:

- Velmi stará
- Stará
- Dokonalá – doba Cicera a dalších antických „klasiků“
- Nedokonalá – období středověku až do Castellesiho současnosti

¹⁹ BURKE, Peter: Variety kulturních dějin, Brno 2006, s. 9-30.

De sermone latino je dedikována anglickému králi Jindřichovi VII. a po svém vydání se jednalo o velmi populární text, zejména pro humanistické literáty.

Z dalších humanistů, kteří projevovali zájem o historii jazyka můžeme zmínit jméno Castellesiho předchůdce **Leonarda Bruniho (1369-1444)**, slavného florentského kronikáře, který bývá považován za jednoho z průkopníků historiografie. Podobně jako v případě Castellesiho, i Bruniho kariéra byla v počátcích spojena s církví. Působil jako sekretář papeže Jan XXIII. a z této pozice se zúčastnil také kostnického koncilu. Už v roce 1416 ale opustil papežské služby a stal se měšťan Florencie. Jeho následující životní osudy byly pevně spjaty s tímto severoitalským městem. Od roku 1427 až do své smrti zastával úřad kancléře města. Kromě aktivní kariéry v papežské kanceláři a poté v rámci florentské samosprávy se většinu života věnoval také literárním aktivitám. Bruni celý život sbíral staré rukopisy a celou řadu děl antických klasiků také přeložil, např. do latiny přežil dvě knihy Polybia, Platóna, Aristotela, Plútarcha nebo Demosthéna. Na rozdíl od jiných středověkých překladů, Bruni překládal pouze originály a v jeho překladech tak nenajdeme doplňky, které se k textům těchto autorů přidávaly ve středověku. Jeho překlady měly obrovský vliv na vznikající renesanční a humanistickou kulturu.

Kromě překladatelské činnosti se zabýval také vlastní tvorbou, která se obvykle týkala historie. Z jeho historiografických děl můžeme zmínit *Rerum suo tempore in Italia gestarum commentarius*, tedy pojednání o soudobých dějinách Itálie. Bruni v nich zachytil období let 1378-1440, dodnes velmi cenné dílo, které osvětluje vývoj Itálie na přelomu čtrnáctého a patnáctého století a kromě toho přináší také celou řadu informací k vývoji papežství v tomto období, kde Bruni zúročil své zkušenosti, které nabyl během své činnosti sekretáře Jana XXIII.

Hlavní Bruniovo dílo, která mu zajistila nesmrtelnost jsou jeho **Dějiny Florencie** (*Historia Florentinarum libri XII*, tedy Dvanáct knih florentské historie), na kterých pracoval většinu svého života a nedokázal je dokončit do své smrti. Dějiny Florencie bývají považovány za základní kámen humanistické historiografie. Bruniovo zájem o jazyk vedl k tomu, že celé dílo napsal klasickou latinou, což samo o sobě mělo velký vliv na budoucí generace humanistů. V Dějinách Florencie Bruni vyličil dějiny města od dávného starověku až do své současnosti. Velmi často vycházel z pramenů, ke kterým měl jako městský kancléř dobrý přístup, což z jeho díla činí jednu z prvních historiografických prací, která pracovala s pramennou kritikou. S jeho jménem můžeme také spojit novou periodizaci dějin – Bruni dělil dějiny do třech období – starověk, středověk a nové. Za pozornost také stojí skutečnost, že Bruni oproti křesťanské tradici nepovažoval za periodizační milník příchod Ježíše Krista, ale pád starověkého Říma. Na humanistické dějepisectví měly Dějiny Florencie obrovský vliv, jak už bylo řečeno, což lze vidět na počtu vydání a překladech – např. už v roce 1476 byly jeho Dějiny Florencie přeloženy do italštiny. Kulturněhistorické zájmy Leonarda Bruniovo se projevily také v jiné oblasti – biografiích. Bruni napsal biografii Marca Tulia Cicera a kromě toho sepsal také biografické portréty dvou významných básníků renesance – **Dante Alighieriho** a **Petrarchy**.

Pro humanisty patnáctého století byl velkým tématem původ italštiny co by jazyka. Zatímco Leonardo Bruni soudil, že italština vznikla úpadkem latiny, jeho současník **Flavio Biondo** (1392-1463) představil odlišnou koncepci. Ačkoliv sdílel Brunioho představu o původu italštiny v latině, odmítal tvrzení, že by italština vznikla úpadkem latiny, ale naopak že se latina postupně vyvinula a obohatila o různé regionální dialekty, čímž došlo ke vzniku italštiny. Podobně jako jeho předchůdci, i Biondo byl součástí papežské kanceláře, byl sekretářem několika papežů renesančního období (Evžena IV., Mikuláše V. nebo Pia II.) a projevoval značný zájem o historii – bývá považován za jednoho prvních „archeologů“ s ohledem na jeho zájem o památky antického Říma, které zachytil ve spisech *De Roma instaurata* a *De Roma triumphante*. Stěžejní Biondiho dílo nese název *Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii decades*. Zachytil v něm dějiny od roku 410 až do své současnosti. I on použil dělení na tři období - starověk, středověk a novověk.

V druhé polovině patnáctého století a v průběhu století šestnáctého se humanistické myšlenky šířily i mimo italský prostor. Platilo to i úvahách týkajících se historie jazyk, tentokrát už nikoliv pouze ve vztahu k latině, ale především ohledně národních jazyků. Typickým příkladem mohou být práce věnované vývoji francouzštiny. Jako první si tyto otázky položil francouzský právník **Étienne Pasquier** (1529-1615) ve své slavné práci *Recherches de la France* vydané poprvé v roce 1566. Pasquier se po vzoru italských humanistů domníval, že francouzština se vyvinula z latiny, prostřednictvím obohacení latinského jazyka o regionální dialekty. Byl vůbec prvním historikem, který se zabýval vývojem francouzštiny a jeho dílo bylo do značné míry průkopnické. Jeho hlavním cílem ale nebylo představit vývoj jazyka, ale nastínit dějiny Francie od 13. století. Kromě politických událostí si všiml ale také kulturních dějin a snažil se definovat Francii i s ohledem na tradiční zvyky a kultury. Podobným směrem se ubíraly i úvahy jeho současníka **Claude Faucheta** (1530-1602), který věnoval značnou pozornost vývoji francouzštiny, především v díle *Recueil de l'origine de la langue et poésie française* z roku 1581. Obdobné práce bychom našli i pro další evropské jazyky – z šestnáctého století např. pro angličtinu nebo španělštinu.²⁰ Na sever od Alp se práce věnované historii jazyka objevují až v průběhu sedmnáctého století. Typickým příkladem může být práce německého polyhistora **Daniela Georga Morhafa** (1639-1691) *Unterricht von der deutschen Sprache und Poesie* z roku 1682, což je vůbec první pojednání o historii německého jazyka a o německy psané literatuře.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Jak Adriano Castellesi rozdělil vývoj latiny?

²⁰ Stručný přehled přináší BURKE, P. Variety kulturních dějin, s. 12-13,

2.2 Dějiny umělců a výtvarného umění

V renesančním období vznikala celá řada textů, které se zabývaly vývojem jazyka, případně dějinami literatury jako takové. V této podkapitole se zaměříme na to, jestli obdobné práce vznikaly i pro další umělecká odvětví. Umělci stáli stranou zájmu historiků a humanistických vzdělavců, což může z dnešního pohledu působit paradoxně, protože s renesancí a humanismem si obvykle spojujeme především slavná umělecká díla. Důvodů, proč byli umělci přehlíženi existuje několik. Na prvním místě je nutno zmínit společenské postavení umělců, které nebylo srovnatelné s postavením výše zmíněných humanistických vzdělavců, kteří obvykle zastávali i významnou „civilní“ funkci a historie pro ně byla mnohdy spíše koníčkem. Dalším důvodem může být vzdělání samotných umělců. Ti často ovládali své „řemeslo“, ale už postrádali hlubší vzdělání, které by jim umožnilo zpracovat historii vlastního oboru. Výjimkou, která toto pravidlo potvrzuje, je postava **Giorgia Vasariho** (1511-1574), který jako jeden z prvních sepsal historiografickou práci o umělcích – *Životopisy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů* (v originále *Vite de più eccellenti pittori, scultori, ed architettori*)²¹ Kniha je rozdělena do třech částí – v první části se Vasari zabýval především otázkou vzestupu antického umění, v druhé části poté úpadku středověkého umění a konečně ve třetí části se zabýval otázkou znovuoživení umění v prostředí renesanční Itálie – vrchol renesančního umění spatřoval v tvorbě Michalengela Buonarrotiho (1475-1564). Vasari nesledoval pouze historiografický cíl, ale jeho kniha měla mít i významný pedagogický aspekt, on sám předpokládal, že mladí umělci ji budou používat v rámci své přípravy a bude jim sloužit pro inspiraci. Jak upozornil Peter Burke, koncepce Vasariho knihy nese silnou antickou stopu – v rozvržení knihy se Vasari inspiroval Ciceronovým popisem historie řečnictví.²²

²¹ VASARI, Giorgio: *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů I.*, Praha 1976.

²² BURKE, P. *Variety kulturních dějin*, s. 14.

Vasari nebyl pouze literátem, ale především byl aktivním umělcem a do dnešních dnů se dochovala celá řada jeho obrazů a fresek. Některé z nich odrážejí i jeho zájem o historii a dějiny umění, příkladem může být obraz vzniklý okolo roku 1544 uvedený níže, který se nazývá *Šest toskánských básníků* a zachycuje nejvýznamnější básníky, kteří pocházeli z Toskánska. Zleva doprava jsou vyobrazeni: Marsilio Ficino, Cristoforo Landino, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio, Dante Alighieri a Guido Cavalcanti.²³

Kromě toho byl Vasari také významným architektem a s jeho stavbami bychom se setkali především ve Florencii (např. jeho rekonstrukce kostela Santa Maria Novella nebo Baziliky sv. Kříže ve Florencii), ale stopy jeho architektonické činnosti byly nalezeny také v Římě nebo Neapoli.

Pokud bychom se vrátili k jeho knize *Životopisy nejvýznamnějších malířů, sochařů a architektů*, je nutno dodat, že kniha měla obrovský dopad na humanistickou kulturu a přístup k historii a inspirovala celou řadu dalších autorů, kteří se Vasariho prací inspirovali nebo se ji pokoušeli napodobit a to nejenom v Itálii, ale i na jiných místech Evropy. Vasariho *Životopisy* nejsou pouhými biografii umělců, ale jedná se o komplexní pojednání o dobovém umění (malířství, sochařství a architektura), díky čemuž bývá Vasari považován za průkopníka dějin umění a často se můžeme setkat také s jeho označením „první“ historik umění.

Vasari měl celou řadu následovníků po celé Evropě. Z německého prostředí můžeme zmínit alespoň knihu **Joachima von Sandrart** *Deutsche Akademie* (několika svazková práce vycházela v letech 1675-1679). Joachim von Sandrart v ní nastínil populární myšlenku „vyčerpání“ italské renesance a přesunu renesančních myšlenek a umění do prostoru severní Evropy, což dokládal především na příkladu slavného malíře Albrechta Dürera (1471-1528). Cesta k dějinám umění tak jak je chápeme dnes byla ale ještě dlouhá – za

²³ Vyobrazení pochází z Wikipedie - https://cs.wikipedia.org/wiki/Giorgio_Vasari#/media/Soubor:Giorgio_Vasari_-_Six_Tuscan_Poets_-_Google_Art_Project.jpg

prvního moderního historika umění se obvykle označuje až **Joachim Wincklemann**, který v roce 1764 publikoval knihu *Dějiny starověkého umění* (v originále *Geschichte der Kunst des Alterthums*).

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. V čem spočívá význam Vasariho knihy *Životopisy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů*?

2.3 Dějiny církve

V období raného novověku se rozvíjela také další oblast, kterou můžeme zařadit do kulturních dějin, a to dějiny církve a církevní nauky. Rozvoj církevních dějin úzce souvisí s náboženskou situací raného novověku, kdy došlo v důsledku reformace na rozštěpení západní křesťanství na protestanty (luterány, kalvinisty a další protestantské církve) a katolíky, kteří zůstali věrni Římu a papeži. Přemýšlením nad postavením církve a jejími dějinami se zabývaly obě strany, byť v první fázi reformace – zhruba v šestnáctém století, byly ty práce obvykle na protestantské straně, protože mnohdy plnily legitimizační funkci – měly obhájit správnost odtržení od Říma a zformování nových reformačních církví. Zatímco dějiny umění a jazyka, o kterých jsme hovořili v předcházející kapitole, se alespoň podle mínění Petera Burkeho²⁴ začaly rozvíjet v důsledku renesance a nástupu humanismu, dějiny církevní nauky mají podstatně starší tradici a provázejí křesťanstvo od jeho počátků. S nástupem reformace ale dostaly tradiční dějiny církve nový impuls, který můžeme také označit slovem renesance, byť v odlišném významu. Autorům (zejména z reformační strany), kteří se zabývali dějinami církve a dějinami církevní doktríny nešlo o návrat k tradici umění a kultury antiky, ale o návrat do „zlatého věku“ křesťanství, tedy do období tzv. prvotní církve, která existovala v pozdní antice. Společný prvek obou renesančních proudů byla nechuť k tzv. středověku, tedy období, které se obvykle vymezuje pozdní antikou (zhruba okolo roku 500) na jedné straně a obdobím patnáctého století. Pro renesanční umělce to byla doba úpadku kultury, úpadku latiny a úpadku antické vzdělanosti, pro přívržence reformace poté doba úpadku církve, která se odchýlila od původních ideálů a ztratila schopnost vést lidi ke spáse.

Návrat k ideálu prvotní církve není novinkou reformačních autorů, ale běžně se s touto myšlenkou setkáme i ve středověku, především v případě tzv. herezí, tedy nejružnějších křesťanských sekt, které se svou věroukou odchylovaly od oficiální církevní doktríny reprezentované Římem. V českém prostředí může být typickým příkladem husitství a učení

²⁴ BURKE, P. *Variety kulturních dějin*, s. 16.

Jana Husa, které do značné míry bylo vystavěno na myšlence návratu k ideálům prvotní církve. Podobně to platí i v případě Jednoty bratrské, co by fakticky první reformační církve na dnešním českém území. Z šestnáctého století můžeme uvést například *Českou kroniku Bohuslava Bílejovského* (1480-1555), která byla vydána v roce 1537 a silně akcentuje církevně historickou problematiku. Bílejovský byl kališnickým knězem, který se hlásil ke spíše konzervativnímu proudu následovníků učení Jana Husa, tzv. starokališníkům. Jeho kronika je obranou kališnické víry a zároveň pokusem o propojení kališnictví s cyrilometodějským křesťanstvím. Hlavní myšlenkou jeho díla je představa, že přijímání z kalicha, resp. podobojí, hlavní znak kališnické církve, který ji odlišoval od katolíků, bylo tradiční v českých zemích už od jejich christianizace a přijetí křesťanství prostřednictvím misie Konstantina (Cyrila) a Metoděje v 9. století. Tzv. teorie nepřetržitosti kalicha v Čechách byla politicky podmíněná, protože Bílejovskému sloužila jako argument ve věroučných sporech s katolíky. Na Bílejovského úvahy navázal později například **Jan Ámos Komenský** (1592-1670), který myšlenku kontinuity kalicha dále rozvíjel. Komenského nelze považovat pouze za historika, kterým fakticky nikdy nebyl, ale jeho význam je podstatně širší. Komenského rozsáhlé dílo svědčí o jeho přístupu minulosti a můžeme jej označit za tvůrce specifické filosofie dějin. Historie měla v Komenského myšlení pevné místo a měla sloužit zejména jako výukový element a měla stát na třech základních principech – jednota, pravda a dobro. Pro Komenského byla historie pamětí minulosti a zároveň zrcadlem budoucnosti. Historie tak v Komenského myšlení plní funkci příkladu dobrého života, který je hoden následování. Konfesní rozměr je také důležitý, protože Komenského filosofie dějin směřuje k Bohu a lepšímu porozumění božího záměru.

V kontextu evropské reformace patří mezi nejznámější díla tohoto typu nepochybně kniha anglického protestantského historika **Johna Foxe** (1516/17-1587) *Acts and Monuments*, občas uváděna jako *Foxe's Book of Martyrs*. I tato práce měla jasné politické pozadí a sloužila k legitimizaci postojů anglikánské církve.

2.4 Kulturní dějiny a osvícenství

Kromě výše popsaných směrů, kterými se ubíralo zkoumání kulturních dějin v raném novověku, se úspěšně rozvíjel také trend zkoumání jednotlivých vědeckých disciplín, resp. jejich minulost. Typickým příkladem mohou být četné dějiny filosofie, které vznikly v průběhu šestnáctého století a ve stoletích následujících. Kromě toho, již humanisté projevovali velký zájem o dějiny práva – v počátcích hlavně o dějiny římského práva – v patnáctém století například Lorenzo Valla nebo Angelo Poliziano, o sto let později již na toto téma existovala celá řada prací. Například francouzský historik práva **François Baudouin** (1520–1573) ve svých dílech promýšlel něco, co bychom mohli označit za kulturní historii práva – navrhoval, aby „*historikové spíše studovali vývoj zákonů a institucí, než se věnovali zkoumání armád, popisu vojenských ležení, vyprávění o bitvách a počítání mrtvol.*“²⁵ V šestnáctém století šlo o dosti kontroverzní názor na minulost, protože tehdejšímu dějepi-

²⁵ Citováno podle BURKE, P.: *Variety kulturních dějin*, s. 20.

sectví dominovaly (kromě konfesních sporů, popsaných výše) spíše politické události zaměřené na vývoj království a činy významných panovníků. Baudouin práce na poli právní historie byla značně rozsáhlá – zahrnuje mnoho podrobných komentářů k římskému právu, včetně rekonstrukce původní Justiniánovy legislativy.²⁶

Další těchto dvou oblastí se v raném novověku úspěšně rozvíjely texty, které se zabývaly dějinami matematiky, medicíny, astronomie, v osmnáctém století se objevují první práce týkající se dějin chemie a dalších vědních disciplín.

Všechny tyto směry se přirozeně propojily v osmnáctém století, kdy evropské filosofii začaly dominovat myšlenky osvícenství, které se promítly i do dějepiscectví. Osvícenství vzniklo v prostředí západní Evropy, obvykle si jej spojujeme především s Anglií a hlavně s Francií. Typickým rysem ve vztahu k historii byl značný vliv filosofie. Na jednu stranu, osvícenští historikové se obvykle dívali s despektem na své předchůdce z řad středověkých kronikářů nebo raně novověkých historiků a vyčítali jim popisnost a absenci filosofického rozměru, na stranu druhou osvícenský přístup k historii byl do jisté míry ahistorický, protože základní myšlenkou osvícenství byla představa nepřetržitého pokroku lidstva – vývoj lidské společnosti podle osvícenských filosofů směřuje směrem k dokonalosti, tj. k osvícenství. Mnohým osvícenským historikům lze oprávněně vyčítat, že jejich filosofický pohled na minulost do značné míry vycházel z jimi opovrhovaných prací starších historiků, bez toho, aby se oni sami snažili pracovat s prameny a na tomto základě formulovat své závěry.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Přečtěte si Voltairovy texty „*Století Ludvíka XIV.*“ a „*Esej o mravech a duchu národů*“ a zamyslete se nad tím, jakým způsobem Voltaire přemýšlel nad historií, jaká byla dle něj úloha historika a jakou historii by historikové měli psát.

Nejvýznamnějším osvícenským filosofem ale také historikem byl **Voltaire** (1694-1778), vlastním jménem François Marie Arouet. Jeho texty „*Století Ludvíka XIV.*“ (1751) a „*Esej o mravech a duchu národů*“ (1754) můžeme do značné míry chápat jako manifest nového způsobu psaní historie a oba texty měly zásadní vliv na osvícenskou historiografii. „Voltaire – historik“ obvykle stojí ve stínu „Voltaire – filosofa“ nebo „Voltaire – literáta“, ale jak už zaznělo, jeho vliv na dějepiscectví byl značný a můžeme jej označit slovem revoluční. Voltaire jako první jasně zformuloval myšlenku kulturních dějin a požadoval důsledné zkoumání kultury – naopak neměl příliš pochopení pro zkoumání politických událostí, velkých bitev či osob panovníků. V tomto se svým pojetím blížil výše zmíněnému

²⁶ Justinián (kolem 482-565), císař východořímské říše, inicioval kodifikaci římského práva - *Corpus iuris civilis*.

François Baudouinovi, ale tam kde, Baudouin požadoval zkoumání práva a právních dějin, Voltaire šel dál – například v úvodu ke „*Století Ludvíka XIV.*“ konstatoval: „*Nemám v úmyslu psát jen o životě Ludvíka XIV; ukládám si větší úkol. Chci se pokusit vyličit příštím pokolením nikoli činy jediného muže, ale povahu lidí v nejosvícenějším ze všech století.*“²⁷ Svůj úmysl Voltaire dále rozvádí – „*Chci ukázat, jací byli [Francouzi] za Ludvíka XIV. Čtenář nesmí čekat, že nalezne zde — více než v obraze předchozích století — podrobné popisy válek, a útoků na města vyrvaná a znovu dobytá zbraněmi, darovaná a vrácená smlouvami. Tisíce okolností, zajímavých pro současníky, se ztrácejí zrakům potomstva a mizí, aby daly vyniknout jen velkým událostem, které rozhodly o osudech říší. Ne vše, co se stalo, zasluhuje být zapsáno. V těchto dějinách se budeme zabývat tím, co si zasluhuje pozornosti všech dob, co může osvětlit schopnosti a mravy lidí, sloužit k poučení a podpořit lásku k ctnosti, uměním a vlasti.*“²⁸ V Eseji o mravech a duchu národů vystihl Voltaire svou metodu těmito slovy: „*Chtěl bych objasnit, jak vypadala tehdejší společnost, jak se žilo v rodině, jaká umění se pěstovala, spíše než opakovat všechny ty zvetšelé doklady lidské špatnosti a popisovat všechny pohromy a války, nehodné zájmu historie.*“²⁹

Z těchto citátů jde dobře poznat, jakým způsobem Voltaire přemýšlel nad minulostí a co by mělo být důležité pro osvícenské, resp. současné, historiky. Voltaire především klade značný důraz na něco, co bychom jazykem moderní historické vědy, mohli označit za dějiny mentalit, tj. zkoumání myšlení lidí v minulosti, slovy Voltaira – zkoumání „*povahy lidí*“ a zkoumání schopností a mravů tehdejších lidí, jinými slovy, jejich kultury. Z dvou citovaných úryvků také plyne, že Voltaire se snaží odpoutat od existující tradice středověkého a raně novověkého dějepisectví a nastolit nový trend při psaní historických prací. Obecně platí, že Voltaire neměl příliš pochopení pro své předchůdce na poli historie, a to včetně antických klasiků – „*Anekdoty skýtají jaksi omezenější pole působnosti, na němž jen paběrkujeme po bohaté žni historie; jsou to drobné, dlouho utajené detaily, z čehož také pochází slovo anekdota. Veřejnost zajímají tehdy, když se týkají slavných osobností. Plútarchovy „Životopisy velkých mužů“ jsou sbírkou anekdot spíše zábavných než pravdivých: jak by se také byly mohly dochovat skutečné události ze života Théseova nebo Lykúrgova? Ve většině maxim, které vkládá do úst svým hrdinům, je více užitečné morálky než historické pravdy. „Tajná historie Justiniánova“ od Prokopia je satira diktovaná pomstychtivostí; a ačkoliv pomstychtivý autor může mluvit pravdu, nezdá se, že tato satira, odporující často Prokopiovým oficiálním dějinám, je vždy pravdivá. Dnes už není možno napodobovat Plútarcha, a tím méně Prokopia.*“³⁰ Voltaire kritizuje příběhy o starověkých Peršanech a o Kýrovi, stejně jako vyprávění obsažená v nejstarších křesťanských knihách. Tvrdí, že až do doby Machiavelliho a Guicciardiniho neexistovaly dobře napsané dějiny. Přesto však lze i z špatně napsaných knih vyčíst mravy tehdejší doby. Voltairově kritice neušlo ani

²⁷ Voltaire: *Století Ludvíka XIV.*, In: TÝŽ, Zaira; Verše; Výběr z prací dějepisných; Korespondence, Praha 1972, s. 127.

²⁸ Tamtéž, s. 130.

²⁹ Tamtéž s. 156.

³⁰ Tamtéž, s. 131.

byzantské dějepisectví. Konstatuje, že ačkoli tamní historici pocházeli z královského rodu, jejich psaní je plné devótnosti a zcela prázdných disputací.³¹

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Pročtete si Voltairovy texty „Esej o mravech a duchu národů“ a „Století Ludvíka XIV.“ a zamyslete se nad tím, jestli Voltaire dostal svému předsevzetí psát odlišnou historii než jeho předchůdci a na co se zaměřuje při své konstrukci minulosti.

Voltairův nový přístup k historii a důraz na kulturu výrazně proměnil osvícenské dějepisectví a stal se základem nového pojmání historie, které si následující generace osvícenců vzaly za své, společně s principem, který prostupuje Voltairovo myšlení – „svět kráčí pomalým krokem směrem k moudrosti“. Pro Voltaira i pro ostatní osvícence jsou dějiny vyjádřením, že lidstvo postupuje směrem k dokonalým časům, kdy slovy osvícenců zvítězí rozum. Historikové by proto měli zohledňovat především skutečnosti, které pozitivně přispívají k rozvoji lidstva.

KONTROLNÍ OTÁZKA

3. Kdo byl tvůrcem tzv. teorie teorie nepřetržitosti kalicha v českých zemích?
4. Na co kladl Voltaire důraz při studiu historie?

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme se pokusili nastínit, jakým způsobem se kulturní historie vyvíjela v raném novověku. Celá kapitola vycházela z dělení, jaké naznačil anglický historik Peter Burke. Postupně jsme sledovali zájem renesančních a humanistických historiků o dějiny jazyka, umění, církevní nauky a dalších vědních a uměleckých disciplín. V druhé části této kapitoly jsme se zaměřili na proměnu kulturních dějin v důsledku nástupu osvícenství

³¹ HOLZBACHOVÁ, Ivana: Jak Voltaire uvažoval o dějinách a jejich výkladu, *Studia philosophica*, 2010, vol. 57, 2, s 61-69.

v osmnáctém století, především na příkladu nejslavnějšího osvícenského intelektuála, Voltaira, jehož nový přístup k minulosti představoval revoluci v přístupu k minulosti, především díky zdůraznění role kultury v historii.

DALŠÍ ZDROJE

Beneš, Zdeněk: Historický text a historická skutečnost: studie o principech českého humanistického dějepiscetví. Praha : Karolinum, 1993. 178 stran (Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia, 0567-8307 ; 141/1992) ISSN:0567-8307

Burke, Peter: Co je kulturní historie? Praha : Dokořán, 2011. 217 s. (Bod.) ISBN:978-80-7363-302-8

Burke, Peter: Variety kulturních dějin. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 251 s. (Klasikové společenských věd.) ISBN:80-7325-081-0

Holzbachová, Ivana: Jak Voltaire uvažoval o dějinách a jejich výkladu, *Studia philologica*, 2010, vol. 57, 2, s 61-69.

Holzbachová, Ivana: Obraz českých dějin u Voltaira. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity : řada filozofická (B) Brno : Masarykova univerzita v Brně 47, č. 45, (1998,) s. 33-36.

Kutnar, František - Marek, Jaroslav: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN:80-7106-252-9

Maur, Eduard: Voltaire jako historik českých dějin. In: *Problémy dějin historiografie / Praha : Karolinum 8, (2008,) s. 9-44.*

ODPOVĚDI

1. Velmi stará, Stará, Dokonalá – doba Cicera a dalších antických „klasiků“, Nedokonalá – období středověku až do Castellesiho současnosti

2. Vasariho *Životopisy* nejsou pouhými biografii umělců, ale jedná se komplexní pojednání o dobovém umění (malířství, sochařství a architektuře), díky čemuž bývá Vasari považován za průkopníka dějin umění a často se můžeme setkat také s jeho označením „první“ historik umění.

3. Bohuslav Bílejovský

4. Voltaire především klade značný důraz na něco, co bychom jazykem moderní historické vědy, mohli označit za dějiny mentalit, tj. zkoumání myšlení lidí v minulosti, slovy Voltaira – zkoumání „*povahy lidí*“ a zkoumání schopností a mravů tehdejších lidí, jinými slovy, jejich kultury

3 JACOB BURCKHARDT A „KLASICKÁ“ KULTURNÍ HISTORIE 19. STOLETÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Tato kapitola se zabývá tzv. klasickou kulturní historií a především jejím hlavním představitelem v tomto období, Jacobem Burckhardtem. Kromě toho zohledňuje širší kontext vývoje dějepisectví v 19. století.

CÍLE KAPITOLY

- Porozumět vývoji dějepisectví v 19. století
 - Pochopit význam díla Jacoba Burckhardta v kontextu evropského dějepisectví
 - Diskutovat o základních myšlenkách Jacoba Burckhardta
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Jacob Burckhardt; dějepisectví 19. století; renesance; klasická kulturní historie

3.1 Dějepisectví 19. století

Devatenácté století představuje z hlediska vývoje historiografie zlomové období. Je to doba, kdy vzniká historie jako věda a dochází k profesionalizaci dějepisectví, které od této chvíle bude stát na pevných základech, které tvoří především práce s prameny a jejich důsledná kritika a interpretace. Profesionalizaci dějepisectví dominovali historikové pocházející z Německa a z německého dějepisectví pocházela také většina metodických přístupů, které definovaly historii co by vědu. Nejvýznamnějším německým historikem, který bývá také považován za zakladatele vědecké historie, byl **Leopold von Ranke** (1795-1866).

Jeho přístup ke zkoumání minulosti můžeme označit za snahu o maximální objektivitu, zároveň by historik měl respektovat prameny a fakta v nich obsažená. Jím vypracovaná metoda historické kritiky, která vznikla při studiu starověkých a středověkých pramenů, se osvědčila i při práci s novověkou pramennou matérií a stala se základem historikova „řemesla“. Obrovský dopad mělo přesvědčení Leopolda von Rankeho, podle kterého měl stát být ztělesněním dějinných sil s tím, že zahraniční politika měla být hlavní oblastí historické aktivity. Dopad na dějepisectví je zjevný – historikové devatenáctého století se orientovali především na dějiny státu a národa (v myšlení Leopolda von Rankeho tyto pojmy víceméně splývají), na politické dějiny a činy významných osobností. Pojetí dějepisectví založené na kultuře, jak si jej představoval Voltaire v osmnáctém století, bylo odsunuto do pozadí. Od tohoto pojetí dějepisectví byl jen krok k politizaci dějepisectví – historická díla 19. století často sloužila k legitimizaci tehdejší politiky, a to nejenom v Německu, ale obecně v Evropě. V českém prostředí může být typickým příkladem rozsáhlé dílo **Františka Palackého**, které mělo podpořit obrozenecké snahy české politiky.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. V čem spočíval přínos Leopolda von Rankeho k vývoji historiografie?

3.2 „Klasické“ kulturní dějiny

Snad trochu paradoxně, s ohledem na hlavní směry vývoje dějepisectví, se v devatenáctém století čím dál častěji setkáváme s využíváním slova kultura, jak jsme již viděli v kapitole č. 1 a to především v prostředí vznikající antropologie. Dějepisectví nebylo výjimkou a ačkoliv hlavnímu proudu dějepisectví dominovaly práce zaměřené na politické události a vývoj státu, souběžně se vyvíjel odlišný proud zaměřený na kulturní dějiny. Ani v tuto chvíli ale kulturní dějiny nepředstavovaly jeden, jasný definovaný historiografický proud, ale šlo o široké spektrum nejrůznějších přístupů k minulosti, což je charakteristika, která je kulturním dějinám vlastní dodnes. Nejznámějším kulturním historikem devatenáctého století je nepochybně **Jacob Burckhardt**, jehož přínos na poli výzkumu renesance je nezpochybnitelný. Mimo Burckhardta se ale v německém dějepisectví rozvíjel také další historiografický směr, jehož předmětem bylo zkoumání kultury, tzv. **duchové dějiny (Geistesgeschichte)**, které představovaly v druhé polovině devatenáctého a na začátku dvacátého století vlivný koncept. Co jsou to duchové dějiny? Zjednodušeně se dá říct, že je to pojem, který označuje, že autor nebude zkoumat politické, ani hospodářské dějiny, ale zaměří se spíše na ducha doby, což v 19. století byl významný filosofický koncept používaný známým německým filosofem Johannem Gottfriedem Herderem. Duchové dějiny tak jak se zformovaly na přelomu devatenáctého a dvacátého století můžeme chápat jako historiografický proud, který se zaměřuje na dějiny idejí, dějiny pojmů nebo na intelektuální dějiny.

Historikové se tak snažili pochopit, resp. odhalit, ducha doby prostřednictvím zkoumání dochovaných uměleckých děl – obrazů, básní, atd., které chápali jako doklad kultury a období ve kterém vznikly.

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. Co bylo předmětem tzv. Geistengeschichte?

Podobný příklad aplikovali také historikové, které řadíme do „klasického“ období kulturní historie, které se obvykle vymezuje zhruba polovinou devatenáctého století na straně jedné a na straně druhé končí přibližně v době druhé světové války. Mezi hlavní autory můžeme v souladu s Peterem Burkem zařadit Jacoba Burckhardta, Johana Huizingu, Georga Malcolma Younga nebo Aby Warburga.³² Označení „klasické“ nenáleží tomuto období jen z toho důvodu, že většina děl výše zmíněných autorů se staly klasickými a představují jedny z nejvýznamnějších odborně historických knih, které byly v moderní době napsány, ale také z toho důvodu, že tehdejší historikové se soustředili na historii klasických děl, stěžejních uměleckých nebo literárních děl. Burckhardt, Huizinga i Warburg měl velmi kladný vztah k umění, první dva jmenovaní byli dokonce výtvarníky a své knihy začali psát s potřebou porozumění uměleckých děl prostřednictvím jejich zařazení do určitého kontextu. Ačkoliv by se na první mohlo zdát, že jejich metody vycházely z uměnovědných směrů, Burckhardt ani Huizinga nebyli historiky umění a postupovali odlišně. Kulturní historikové se spíše zaměřovali na vztah a souvislosti mezi různými druhy umění.

3.3 Jacob Burckhardt

Slavný kulturní historik **Jacob Burckhardt** (celým jménem Carl Jacob Christoph Burckhardt) se narodil 25. května 1818 v Basileji ve Švýcarsku do dobře situované rodiny, jeho otec byl protestanským pastorem. Církevní dráze se měl po vzoru otce věnovat i mladý Jacob, ale studium teologie v Basileji záhy vzdal a odešel do Berlína, kde studoval historii a dějiny umění, což byl tehdy relativně nový obor. V Berlíně patřil mezi studenty Leopolda von Rankeho, od kterého převzal jeho zásady historikovy práce – nutnost pracovat s archivními prameny a vycházet z ověřitelných fakt. Kromě Berlína studoval Burckhardt také v Bonnu. Kromě historie studovat také dějiny umění, pod vedením Franze Theodora Kuglera, jednoho z nejvýznamnějších historiků umění devatenáctého století a odborníka na středověké umění, zejména středověké iluminace a zakladatelé tzv. berlínské školy dějin umění. Vlastní akademická kariéra Jacoba Burckhardta ale byla spojena s rodným Švýcarskem, kde na univerzitě v Basileji přednášel historii a dějiny umění. V Basileji působil od

³² BURKE, Peter: Co je kulturní historie? Praha 2010, s. 16.

roku 1843 až do svého emeritování v roce 1893, kromě několika let, kdy přednášel v Curychu. Opakované nabídky z německých univerzit nikdy nevyslyšel, odmítl také prestižní místo profesora historie na berlínské univerzitě, které před ním zastával jeho mentor Leopold von Ranke.

Celoživotní vášní Jacoba Burckhardta byla Itálie, kterou poprvé navštívil v roce 1838 a opakovaně se do ní vracel. I většina jeho odborných děl se týkala italských dějin. Na dlouhou dobu jeho nejznámější kniha se týkala italské kultury a z hlediska odborné publikace nebyla úplně typickou. Kniha nese název *Cicerone. Jak si užít uměleckých děl v Itálii* (*Der Cicerone*, 1855) není odbornou prací v pravém slova smyslu, jedná spíše o turistického průvodce po zásadních uměleckých dílech, které jsou v Itálii k vidění. Kniha byla nesmírně populární a do značné napomohla propagaci Itálie co by turistické destinace. *Cicerone* bylo mnohokrát vydáno, ale Burckhardt na popularitu svého díla reagoval s rostoucím odstupem, který byl odrazem jeho zvláštní povahy, jak uvidíme dále.

Italského prostředí se týkala i většina dalších Burckhardtových děl, kromě úplně první odborné práce, kterou napsal – v roce 1842 vydal knihu *Die Kunstwerke der belgischen Städte* (Umělecká díla belgických měst), kterou věnoval svému učiteli dějin umění F. T. Kuglerovi. Ačkoliv je Burckhardt neoddělitelně spjat s výzkumem renesance, jeho badatelský záběr byl podstatně širší. Obecně se dá říci, že Burckhardta přitahovala hraniční období – přelom antiky/středověku, středověku/novověku. Z jeho pozůstalosti vyplynulo, že hodlal napsat mnohosvazkové dílo, které by pokrývalo evropské dějiny od dob antického Řecka až do nástupu renesance. Projekt Burckhardt nazýval „*Kultura staré Evropy*“ – první díl se měl zabývat Periklem a jeho dobou, druhý díl se měl týkat pozdní antiky a úpadku římské říše, třetí měl být věnován době Karla Velikého, čtvrtý nástupu Hohenštaufů v římské (německé) říši, pátý díl se měl týkat německých dějin v patnáctém století a konečně poslední díl měl být věnován době Rafaelově, tj. renesanci. Na tomto díle pracoval Burckhardt v podstatě celý život, ale nikdy jej nedokončil. První knihou, kterou vydal byl druhý díl, který se zabýval římskou říší v pozdní antice a nese název „*Doba Konstantina Velikého*“ (*Die Zeit Constantins des Großen*, 1853). Obdobím renesance se zabývá jeho slavná kniha *Kultura renesance v Itálii* (*Die Cultur der Renaissance in Italien*, 1860) ke které se dostaneme záhy. Po jeho smrti v roce 1897 byla na základě jeho pozůstalosti vydána kniha *Kulturní dějiny Řecka* (*Griechische Kulturgeschichte*), která měla být prvním svazkem „*Kultury staré Evropy*“. Pro ostatní díly měl Burckhardt připravené podklady, ale nikdy se nedostal k tomu, aby je zpracoval do podoby monografie.

- **Doba Konstantina Velikého** – Burckhardt zde zkoumal postavu Konstantina Velikého (272/285-337), římského císaře, za jehož vlády se křesťanství stalo legálním náboženstvím římské říše a křesťané přestali být pronásledováni za svou víru. Konstantin také jako první římský císař konvertoval ke křesťanství. Na rozdíl od pohledu historiografie devatenáctého století jej ale Burckhardt nevnímal jako pozitivní postavu, naopak, chápal jej spíše negativně, jako čistě mocenského politika, jehož příklon ke křesťanství byl motivován pouze politickými úvahami.

- **Kulturní dějiny Řecka** – čtyřsvazkové dílo, které se zabývá kulturou antického Řecka, které bylo vydáno až po autorově smrti jeho synovcem Maxem Oerim. Vyšly mezi lety 1898 a 1902. Oeri se nemohl opřít o dokončený rukopis. Z prvních dvou svazků měl sice čistopis, ale ten obsahoval řadu doplňků, takže Oeri musel provést konečné úpravy sám. Pro svazky 3 a 4 měl k dispozici pouze univerzitní rukopis a Burckhardtovy poznámky. Kulturní dějiny Řecka představují pokus o komplexní syntézu řeckých dějin v období antiky, s velkým důrazem na kulturu. Burckhardt ukázal, jak významnou roli hrála kultura v utváření společnosti. Představil řeckou kulturu jako základ evropské civilizace, což ovlivnilo následné bádání a pohled na antiku. Burckhardt se nesoustředil pouze na politické dějiny, ale zkoumal také umění, náboženství, každodenní život a sociální struktury starověkého Řecka
- **Úvahy o světových dějinách**³³ (Weltgeschichtlichen Betrachtungen) – posmrtně vydaný soubor Burckhardtových přednášek, které přednášel v letech 1868-1872 v rámci předmětu „O studiu dějin“. Název knihy vymyslel Max Oeri a pravděpodobně měl přiblížit knihu k Nietzscheho „Nečasovým úvahám“. Nietzsche byl Burckhardtovým studentem a oba je pojil odpor k modernitě a skepse vůči současnému světu. Úvahy o světových dějinách představují odlišnou polohu Burckhardta - zkoumá široké filozofické otázky týkající se smyslu a průběhu dějin. Snaží se pochopit, jaké síly a faktory utvářejí historické události a kulturní vývoj. Zdůrazňuje cyklický charakter dějin a varuje před přílišným optimismem ohledně budoucnosti. Jedná se o jediné jeho dílo, kde se výrazněji zamýšlí nad metodologickými otázkami historikovy práce.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Přečtěte si ve studijních materiálech ukázky z knihy *Kultura renesance v Itálii*.

Kultura renesance v Itálii³⁴ – Burckhardtovo životní dílo, které je dodnes aktuální a dodnes čtené. Jádro knihy vznikly během Burckhardtova pobytu v Římě v letech 1847/1848, ale vydáno bylo až v roce 1860. Rok 1848 přinesl byl nejenom pro Itálii dosti neklidný – většinu evropských států zachvátily v roce 1848 pokusy o revoluci – v lednu 1848 povstala Sicílie, o několik měsíců později povstala severní Itálie proti Habsburkům. Obecně bývají italské revoluce z roku 1848 považovány za první fázi italského boje za nezávislost a sjednocení Itálie (tzv. risorgimento). Nutno dodat, že Burckhardt neměl příliš pochopení pro požadavky vzbouřenců, což obecně souvisí s jeho pohledem na svět, ke kterému se ještě vrátíme. *Kultura renesance v Itálii* ale představuje jeho stěžejní dílo, které

³³ Friedrich Nietzsche (1844-1900), německý filosof, klasický filolog, básník a skladatel.

³⁴ Česky vyšlo dvakrát – BURCKHARDT, Jacob: *Kultura renaissanční doby v Itálii*, Praha 1912; TÝŽ, *Kultura renesance v Itálii*, Praha 2013.

ovlivnilo generace následujících badatelů. Jeho význam spočívá už jenom v samotném pojmu renesance – dnes se nám použití tohoto pojmu může zdát jako samozřejmé, ale v devatenáctém století tomu tak nebylo. Burckhardt sice nebyl první, kdo použil pojem renesance ve smyslu vymezení určitého úseku dějin – pojem běžně využívali historikové umění a v rámci periodizace dějin jej jako první využil další slavný historik devatenáctého století – **Jules Michelet** (1798-1874). Burckhardtovu knihu lze číst jako polemiku s Micheletovým pojetím renesance – pro Micheleta byla renesance pozitivním jevem a v duchu osvícenské tradice chápal renesanci jako vyjádření pokroku lidského ducha. Burckhardt postupoval odlišně. V centru zájmu jeho pozornosti stojí neměnné rysy, dějinné konstanty a společenské struktury. Chápal renesanci jako první projev „moderního“ ducha, ale v jeho myšlení nešlo vyloženě o pozitivní aspekt, naopak. Burckhardt byl **antimodernistou** a pro moderní dobu (tj. pro devatenácté století) neměl příliš pochopení. Nesdílel obecné přesvědčení, jehož původ můžeme nalézt už v osvícenství (viz předcházející kapitola), že dějiny směřují směrem k lepší budoucnosti – naopak, Burckhardt se budoucnosti velmi obával a předpovídal, že dvacáté století bude stoletím obrovských katastrof. Na politické mapě lze Burckhardta charakterizovat slovy konzervativní – odmítal centralismus (včetně sjednocení Německa či Itálie ke kterému došlo za jeho života), odmítal liberalismus, nacionalismus i socialismus, nedokázal ocenit ani pokrok ve vědě a technice, naopak se jej obával. Snad z tohoto důvodu si oblíbil Itálii, kde v jeho době neprobíhala modernizace tak rychle jako v německém prostředí.

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. Jaký byl přístup Jacobo Burckhardta k moderní společnosti?

To všechno bychom měli mít na zřeteli, pokud při snaze interpretovat Burckhardtovo dílo. Ačkoliv dnes vnímáme *Kulturu renesance v Itálii* jako jedno z hlavních historiografických děl devatenáctého století, v době vydání tomu tak nebylo a Burckhardt se nikdy nestal masově populárním autorem. Svou roli nepochybně sehrála i autorova skepse, která prosakovala z jeho díla. Druhým faktorem byla nezvyklá struktura knihy – Burckhardt vystavěl knihu nikoliv chronologicky, jak bylo obvyklé, ale tematicky.

Kultura renesance v Itálii nepředstavuje dějiny italské renesance – zaměřuje se především na období patnáctého století. Navzdory svému názvu je v ní velmi malý prostor věnován renesančnímu umění, což je paradoxní, protože Burckhardt renesanční umění miloval, ale jak je patrné z úvodní kapitoly, plánoval napsat zvláštní knihu o renesančním umění: „*KNIHA s tímto názvem nemůže být ve skutečnosti než pouhý pokus, Také autor si je s dostatek vědom, že na sebe vzal nesmírný úkol, a přitom má jen omezené síly a prostředky. I kdyby však mohl pohlížet na své bádání s větší důvěrou, potleskem znalců by si nemohl být o nic jistější. Duchovní obrysy kterékoli kulturní epochy se snad každému oku*

skládají v jiný obraz, A když jde o takovou civilizaci, která na tu naši působí jako nejbližší vzor, nutně se do pohledu vypravěče 1 čtenáře každou chvíli přimísí subjektivní myšlenka nebo pocit. Vydáváme se teď na širé moře, kde je různých možných cest a směrů spousta; pod rukama někoho jiného by studie předcházející této práci mohly snadno posloužit nejen ke zcela jinému užití a zpracování, ale vést i k podstatně odlišným závěrům. Předmět sám je zjevně tak důležitý, aby jej i v budoucnu ještě mnohokrát badatelé pojednali a aby se dostala ke slovu nejrůznější stanoviska, Spokojíme se s tím, že nám budete naslouchat trpělivě a tuto knihu vezmete jako celistvé dílo. Největší potíží pro dějiny umění je, že musí velké duchovní kontinuum, pokud je hodlá vůbec nějak popsat, rozdělit do jednotlivých, víceméně svévolných kategorií, — Největší mezeře v této knize jsme kdysi chtěli odpomoci samostatnou prací o „umění renesance“; tento záměr ale bylo možno uskutečnit jen z nepatrné části.“³⁵

Z této ukázky je také patrný autorův záměr – Burckhardtovi šlo o vylíčení ducha doby, zachycení tehdejší kultury, včetně dobové mentality. Jeho důkladné historické vzdělání u Leopolda von Rankeho se projevilo v jeho precizní práci s prameny, kde využil zejména narativní a literární prameny – obecně ho zajímalo, jaký obraz o sobě vytvářeli představitelé renesančního myšlení. Distancoval se od tradičního výkladu renesance, který je spojen už s humanisty, tj. chápání renesance jako znovuoživení starověku a starověkého umění: „V NAŠEM kulturně historickém přehledu jsme dospěli do místa, kde si musíme připomenout starověk, jehož svérázné „znovuzrození“ dalo samo jméno celé epoše. Děje, které jsme vylíčili, by převratný dopad na národ a jeho vyzrávání měly i bez starověku a asi bychom si bez něho dovedli představit i většinu dále líčených směrů duchovních; přesto jsou dosud popsány i dále vylíčené jevy působením antického světa na mnoho způsobů zabarveny, a i kdyby byla jejich podstata bez něho pochopitelná a nasnadě, přece se v životě projevují pouze spolu s ním a skrze něj. „Renesance“ by nebyla onou velikou světodějnou nutností, kdyby bylo možné od vlivu starověku abstrahovat. Na jedné věci však musíme trvat jako na hlavní tezi této knihy: starověk netriumfoval nad západním světem sám, ale v těsném spojení s duchem italského národa, který se k tomu nabízel. Volnost, již si přitom tento duch uchoval, nebyla rozdělena rovnoměrně, vždyť například v novolatinské literatuře byla leckdy docela nepatrná; zato ve výtvarném umění a v mnoha dalších oblastech je nápadně velká a spojení mezi dvěma daleko od sebe ležícími kulturními epochami téhož národa se tudíž ve své svébytnosti ukazuje jako oprávněné i plodné.“³⁶ Burckhardt zdůrazňoval klíčový podíl specifického „ducha italského národa“, který způsobil vzednutí renesance, naopak z jeho pohledu nehrálo znovuoživení antických klasiků zásadní roli. I dnes se jedná o poměrně radikální tezi, která už v devatenáctém století vyvolávala celou řadu polemik. Burckhardt upozorňoval na skutečnost, že **celou řadu tzv. antických klasiků znali i středověcí učenci a že antická vzdělanost byla vždy v nějaké podobě součástí i středověkého světa**: „Řeckořímský starověk, který od 14. století zasahoval tak mocně do života Itálie jako východisko a zdroj kultury, jako životní cíl a ideál a zčásti i jako vědomý nový protiklad, tento starověk již dávno na různých místech ovlivňoval celý středověk, a to ne

³⁵ BURCKHARDT, J.: Kultura renesance, s. 7-8.

³⁶ Tamtéž, s.131.

toliko v Itálii. Vždyť vzdělání, které razil Karel Veliký, bylo vlastně oproti barbarství 7. a 8. století renesancí a ani ničím jiným být nemohlo. Stejně jako se později do románské architektury severu vetřely vedle obecného základu forem zděděného ze starověku i některé konkrétní, přímo antické prvky, tak také veškerá klášterní učenost postupně vstřebala velikou masu látky antických autorů a počínaje Einhardem napodobovala i jejich styl.“³⁷

KONTROLNÍ OTÁZKA

3. Co podle Burckhardta zapříčinilo vznik renesance a v čím se lišil od ostatních historiků?

Burckhardt tedy renesanci chápe jako specifické prolnutí „ducha italského národa“ s pozůstatky renesance a před čtenářem vytváří pestrou fresku tehdejší doby. Ačkoliv Burckhardt nevěnoval velkou pozornost metodologickým otázkám a pracoval spíše intuitivně, z jeho textů vyplývá, že se domníval, že kulturní dějiny by měly prostřednictvím textů definovat postoje tehdejších lidí ke světu. Jazykem moderní historické vědy se dá říci, že Burckhardt zkoumal reprezentace tehdejších lidí – typickým příkladem mohou být renesanční turnaje, co by tradiční zábava nejenom renesančního, ale také středověkého světa, úzce spjatá s myšlenkou rytířství. Turnaje ho nezajímaly z hlediska organizace, průběhu atd., ale zajímalo ho, co si turnajích mysleli současníci, jak ho vnímali a co pro ně znamenalo. Nešlo mu tedy o přímou rekonstrukci minulosti, ale o sondu do dobového myšlení.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme se zaměřili na dějepisectví 19. století, zejména na přínos Jacoba Burckhardta a vytváření historiografického směru kulturních dějin. V devatenáctém století došlo k významnému rozvoji historické vědy, kdy se dějepisectví stalo profesionální disciplínou, opírající se o důkladnou práci s prameny a kritickou interpretaci. Tento vývoj byl podpořen právě několika významnými osobnostmi, mezi nimiž vyniká Leopold von Ranke, považovaný za zakladatele vědeckého přístupu k historii. Jeho metoda historické kritiky a zdůrazňování objektivity v práci s prameny měly zásadní vliv na formování historického bádání, včetně kulturních dějin, kde nejvýznamnější postavou tohoto období byl německý historik Jacob Burckhardt, který přinesl do historického bádání nové perspektivy. Burckhardt se zaměřil především na kulturu a dějiny, přičemž jeho práce byla obohacena o hlubší vhled do společenských a kulturních aspektů minulosti. Jeho dílo "Die Zeit Constantins des Großen" (Doba Konstantina Velikého) představilo nový pohled na Konstantina I. Velikého jako politickou postavu, která není pouze glorifikována, jak bylo běžné v jeho

³⁷ BURCKHARDT, J.: Kultura renesance, s. 132.

době. Burckhardtův zájem o individuální postavy a jejich kontext mu umožnil přinést do historiografie novou dimenzi. Jeho nejslavnější dílo *Kultura renesance v Itálii* se stalo významným průvodcem do světa italské renesance, nabízejícím komplexní pohled na společenské a kulturní změny té doby. Burckhardtův vliv dalece přesáhl jeho současníky a jeho práce dodnes inspiruje historiky po celém světě.

ODPOVĚDI

1. Přístup Leopolda von Rankeho ke zkoumání minulosti můžeme označit za snahu o maximální objektivitu, zároveň by historik měl respektovat prameny a fakta v nich obsažená. Jím vypracovaná metoda historické kritiky, která vznikla při studiu starověkých a středověkých pramenů, se osvědčila i při práci s novověkou pramennou materií a stala se základem historikova „řemesla“.

2. Burckhardt byl **antimodernistou** a pro moderní dobu (tj. pro devatenácté století) neměl příliš pochopení. Nesdílel obecné přesvědčení, jehož původ můžeme nalézt už v osvícenství (viz předcházející kapitola), že dějiny směřují směrem k lepší budoucnosti – naopak, Burckhardt se budoucnosti velmi obával a předpovídal, že dvacáté století bude stovetím obrovských katastrof.

3. Burckhardt zdůrazňoval klíčový podíl specifického „ducha italského národa“, který způsobil vzduch renesance, naopak z jeho pohledu nehrálo znovuobjevení antických klasiků zásadní roli.

DALŠÍ ZDROJE

Burke, Peter: *Co je kulturní historie?* [Z angl. originálu přeložil]: Pavlíček, Stanislav. Praha: Dokořán, 2011. 217 s. ISBN:978-80-7363-302-8

Čtvrtník, Mikuláš: *Duchové dějiny v kontextu české a evropské historiografie 19. a 20. století*. Vydání první Praha: Argo: Státní oblastní archiv v Praze, 2019. 380 stran (Historické myšlení; svazek 78) ISBN:978-80-257-2809-3; 978-80-88148-36-4

Guggisberg, Hans Rudolf: *Burckhardt a Huizinga - dva historikové v krizi své doby*. *Teologie & společnost: časopis pro náboženství, kulturu a veřejný život*. 4 (12), č. 6, (2006,) s. 23-30.

Hanuš, Jiří: *"Kůň již stojí v branách Tróje"*. *Cesta Jakoba Burckhardta ke kritice moderní kultury*. In: *Kultura jako téma a problém dějepiscectví* / Brno: Matice moravská pro

Historický ústav AV ČR a Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2006 s. 99-111.

Krása, Josef - Konečný, Lubomír: *Jacob Burckhardt*. Umění: časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky Roč. 63, č. 3 (2015), s. 204-208.

Kropáček, Jiří: *Jacob Burckhardt a dějiny idejí*. In: Pro arte: sborník k poctě Ivo Hlobila / Praha: Artefactum, 2002 s. 365-370.

Kroupa, Jiří: *Dvě podoby kulturních dějin*. In: Kultura ve středoevropských dějinách: rozprava mezi humanitními obory / Praha: NLN, 2020 s. 45-57.

Suk, Jiří: *Jacob Burckhardt, starý mistr: Jacob Burckhardt: Úvahy o světových dějinách*. In: Historická kniha mého srdce / Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015 s. 106-115.

4 JOHAN HUIZINGA A KULTURNÍ HISTORIE NA POČÁTKU DVACÁTÉHO STOLETÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této pozornosti si představíme jednu z nejvýznamnějších postav klasické kulturní historie, nizozemského historika Johana Huizingu. Pozornost bude dále věnována vývoji dějepisectví a kulturní historie na počátku dvacátého století.

CÍLE KAPITOLY

- Porozumět významu Johana Huizingy pro vývoj kulturní dějepisectví
 - Zasadit dílo Johana Huizingy do kontextu dějepisectví počátku dvacátého století
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Klasická kulturní historie; Johan Huizinga; Podzim středověku

4.1 Kulturní historie na počátku dvacátého století

Na konci devatenáctého a na začátku dvacátého století již historiografie měla své pevné pravidla, která vycházela z postojů Leopolda von Rankeho a dalších historiků. Historie jako vědecký obor se opírala o kritickou práci s prameny a smyslem zkoumání historie by mělo být zjišťování a reprodukce historických faktů, tak jak k nim historik dospěje na základě analýzy pramenů, která tyto fakta objektivně obsahují. Historiografie tedy byla chápána jako věda, jako objektivní disciplína, přičemž její postupy byly analogické k postupům přírodních věd. Zkoumání historie nemělo být záležitostí intuice, vcit'ování se do minulosti nebo literárního nadání. Historik měl především pečlivě pracovat s prameny, zjištěná fakta

měl třídit, zkoumat a zasadit do příčinné souvislosti a na tomto základě měl dospět k definitivnímu poznání minulosti. Historikové tedy, alespoň v rovině teorie, skládali obraz minulosti z dochovaných dílků, které byly obsaženy v pramenech. Podle převládajícího názoru nebyl v tomto přístupu žádný prostor pro subjektivitu a rekonstrukce minulosti nemohla být ovlivněna osobním stanoviskem historika. Obecně toto dějepisectví můžeme označit za **pozitivistické** – opírající se o myšlenky tvůrce pozitivistické filosofie **Hyppolita Taina** (1828-1893). Je nutno ale dodat, že pozitivismus, který se projevil v dobovém dějepisectví představuje zjednodušenou podobu, která se opírala především o popisnost, vyhýbala se hodnotícím závěrům a jakýkoliv obecnějším reflexím o dějinách. Z tohoto úhlu pohledu pozitivismus nepředstavoval v dějinách dějepisectví vyloženě novátorský přístup, protože obdobně postupovali historikové 18. a počátku 19. století.

Typickou oblastí dějepisectví byly tzv. politické dějiny, dějiny velkých událostí, osobností, států a národů. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století ale začala sílit kritika takto jednostranně orientovaného dějepisectví a čím dál častěji se ozývaly hlasy po výraznějším zkoumání kultury, což se projevilo například v razantním rozvoji dějin umění, zejména díky tzv. vídeňské škole dějin umění reprezentované **Maxem Dvořákem** (1874-1921). Mimo kultury se ozývaly čím dál silnější hlasy, které volaly po zkoumání hospodářských a sociálních dějin – v německém dějepisectví například **Karl Lamprecht** (1856-1915).

V oblasti kulturních dějin nadále dominovala postava Jacoba Burckhardta, kterého jsme si představili v minulé kapitole. Jeho přístup ke zkoumání minulosti byl značně odlišný od převládajících zvyklostí. Ačkoliv Burckhardt vycházel z pramenů, výborně znal metodu pramenné kritiky, tak ve vlastním bádání upřednostňoval především intuitivní přístup, snahu vcítit se do mentality v minulosti a zkoumání obrazů, symbolů či znaků. Počátkem dvacátého století našel tento přístup dalšího velkého představitele – Johana Huizingu.

4.2 Johan Huizinga (1872-1945)

Johan Huizinga se narodil 7. prosince 1872 v Groningenu v Nizozemsku. Jeho otec Dirk Huizinga byl profesor fyziologie a jeho matka Johanna Jacoba Kondre byla dcerou kazatele. Podobně jako Jacob Burckhardt i on tedy pocházel z tradiční a dobře situované měšťanské rodiny a stejně jako v případě jako švýcarského kolegy, i jej výrazně ovlivnilo prostředí z něhož pocházel. Huizinga studoval na univerzitě v Groningenu, kde se zaměřoval na historii a srovnávací lingvistiku. Poté pokračoval ve studiu na univerzitě v Lipsku, kde se specializoval na indoevropskou filologii a sanskrt – počátky jeho akademické kariéry jsou spojeny především s oblastí filologie, zkoumal například roli komična ve staroindickém divadle. Nejprve působil na univerzitě v Amsterdamu, kde přednášel staroindickou literaturu a dějiny umění. Jeho cesta k profesi historika byla z počátku motivována zájmem o lokální dějiny Nizozemska. Jeho první historickou prací jsou dějiny města Haarlemu.

O Huizingovi jako o historikovi můžeme hovořit až od roku 1905 – v tom roce nastoupil na nově zřízenou stolicí obecných a nizozemských dějin v Groningenu a začal se věnovat zkoumání minulosti. Od roku 1915 přednášel historii na univerzitě v Leiden, kde ve třicátých letech zastával také pozici rektora.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Jak se jmenoval tvůrce pozitivistické filosofie?

Huizinga proslul především jako historik, ale neměli bychom zapomínat také na jeho vystupování ve veřejném prostoru, především v meziválečném období. Huizinga ostře nesusouhlasil s nástupem fašismu v Itálii (a dalších evropských zemích) a nacismu v Německu. V meziválečném období se často účastnil akcí zaměřených proti fašismu a nacismu – takto se setkal například s dalším významným intelektuálem meziválečného období – **Karlem Čapkem**.³⁸ Za tento statečný postoj zaplatil Huizinga nejvyšší cenu. Poté, co nacistické Německo obsadilo Nizozemí, byl Huizinga v roce 1942 uvězněn v koncentračním táboře. Propuštěn byl až v lednu 1945, ale vzhledem ke zdravotnímu stavu způsobenému dlouholetému pobytu v koncentračním táboře zemřel krátce po svém propuštění a osvobození Holandska se již nedožil.

Setkání s Karlem Čapkem nepředstavuje jediný kontakt Huizingy s českým prostředím. Jeho knihy byly už v meziválečném období překládány do češtiny, v roce 1938 byla dokonce jeho kniha **Ve stínech zítřka** nominována na knihu roku Lidových novin.³⁹ Ve stínech zítřka je soubor Huizingových esejí, které se vymezují proti nástupu nastupu fašismu/nacismu a obecně se vyjadřují k problémům meziválečného světa. Huizinga také napsal předmluvu k holandskému vydání knihy českého historika a později vyslance ve Vatikánu, Kamila Krofity, *Malé dějiny československé*. České stopy bychom našli také v jeho akademickém působení, například jeho žák a později známý nizozemský historik Theodor Locher (celým jménem Theodor Jakob Gottlieb Locher, 1900-1970) se pod Huizingovým vedením věnoval zkoumání vztahu Čechů a Slováků do roku 1848.⁴⁰

Johan Huizinga představuje společně s Jacobem Burckhardtem nejznámější představitele tzv. klasické kulturní historie. Oba bývají často srovnáváni, nikdy se ale nepotkali, nicméně můžeme říct, že Burckhardt Huizingu inspiroval a obecně měli hodně společného nejenom v přístupu ke zkoumání minulosti. Na jejich práci mělo značný vliv prostředí ze kterého pocházeli – nejenom fakt, že oba pocházeli z měšťanského prostředí, ale

³⁸ Vystupovali spolu na sympoziu v Budapešti v roce 1936.

³⁹ https://cs.wikipedia.org/wiki/Kniha_roku_Lidov%C3%BDch_novin, Stav k 26. 6. 2024.

⁴⁰ LOCHER, Theodor: Die nationale Differenzierung und Integrierung der Slovaken und Tschechen in ihrem geschichtlichen Verlauf bis 1848, Haarlem 1931.

především to, že oba pocházeli z malých a relativně nevýznamných zemí – Huizinga z Holandska, Burckhardt ze Švýcarska. Oba milovali umění, Huizinga byl aktivní a velmi dobrý malíř a umění pro něj představovalo velkou inspiraci v jeho odborné tvorbě. Podobně jako Burckhardt i Huizinga se snažil ve svých textech vytvářet „obraz minulosti“. Podobnost nalezneme i ve výběru témat, kterými se oba zabývali ve svých výzkumech. Oba se věnovali především tzv. hraničním obdobím – tj. přelom antiky/středověku, středověku/renesance apod. Tato volba období není náhodná – Huizinga sdílel s Burckhardtem jeho pesimismus, oba pravděpodobně cítili, že žijí v hraničním období a sledují zánik světa, tak jak ho znali. Oba byli svědky toho, že jejich společenská třída se postupně mění nebo zaniká. V případě Burckhardta šlo o nástup průmyslové revoluce, která proměnila tvář evropských států, u Huizingy poté šlo o nástup nacionalismu a zejména první a druhé světové války, které přetvořily nejenom evropské dějiny ale také evropskou společnost.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Prostudujte si studii Jozefa Petržalky, Johan Huizinga o kultuře.

Jak Johan Huizinga, tak Jacob Burckhardt jsou považováni za jedny z nejvýznamnějších představitelů kulturní historie. Je příznačné, že ale ani jeden z nich se nijak nezabýval otázkou, co to vlastně kultura je a nevěnovali pozornost teoretickým otázkám. Sám Huizinga svůj nezáměr o teoretické otázky často glosoval a hovořil o tom, že není řádným historikem. Kořeny Huizingovy metody spočívaly v přesvědčení, že historiografie a umění jsou příbuzné disciplíny. Historiografie pro něj byla morfologií kultury a forem v nichž se minulost projevuje. Oproti dobovému přesvědčení Huizinga příliš nevěřil v poznatelnost tzv. historických zákonů, zpochybňoval dokonce jejich existenci. Huizinga se rád stavěl do role „historického nedouka“ nebo „amatéra“ s ohledem na jeho původní oblast zájmů, což samozřejmě nebyla pravda, ale byl to způsob, jak se distancovat od rozsáhlých debat, které se v prvních desetiletích dvacátého století vedly ve vědecké obci a týkaly se otázky, zda je historie věda.

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. V čem spočíval přístup Johana Huizingy při zkoumání minulosti?

Huizingova nechuť k teorii a jistá roztěkanost v tématech, kterými se zabýval se odrazila na jeho žácích. Ačkoliv Huizinga během své akademické dráhy vychoval celou řadu historiků, z nichž se po druhé světové válce často staly přední osobnosti nizozemské historické

vědy (Theodor Locher, Jacob Presser, Jan Marius Nicolas Romein a další), jen velmi obtížně bychom mezi nimi hledali společné body. Nelze hovořit o „Huizingově škole“, neexistovaly žádná společná témata, společná metoda, koncepce nebo oblast zájmů.

Johan Huizinga proslul především svým dílem, které je do dnešních dnů populární a jeho knihy se dočkaly opakovaných vydání ve většině světových jazyků. I do češtiny a slovenštiny byly opakovaně přeloženy jeho knihy.

Česká vydání knih Johana Huizingy:

- J. Huizinga, *Ve stínech zítřka. Diagnosa duševní choroby dnešní doby*. Praha 1938, Praha 1970, Praha 2000.
- J. Huizinga, *Homo ludens: o původu kultury ve hře*. Praha 1971, Praha 2000.
- J. Huizinga, *Podzim středověku*. Jinočany 1999, Praha 2010.
- J. Huizinga, *Erasmus*. Praha 2014.
- J. Huizinga, *Nizozemská kultura v 17. století*. Praha 2022.

Slovenská vydání knih Johana Huizingy:

- J. Huizinga, *Jeseň stredoveku / Homo ludens*, Bratislava 1990.
- J. Huizinga, *Kultúra a kríza*. Bratislava 2002.
- J. Huizinga, *Kultúrnohistorické eseje*, Bratislava 2016.
- J. Huizinga, *Kultúra Nizozemska v 17. storočí*, Bratislava 2011.

Největší ohlas vyvolaly Huizingovy knihy *Homo ludens: o původu kultury ve hře* a kniha *Podzim středověku*.

Homo ludens: o původu kultury ve hře (Homo ludens, proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur, 1938)

Knih *Homo ludens* představuje Huizingův pokus o sepsání filosofie kultury a po svém vydání vyvolala rozsáhlý zájem o původ hry napříč obory. Samotný Huizingův přístup je interdisciplinární a vychází z děl soudobé sociologie, psychologie, filosofie, pedagogiky a dalších oborů. Huizinga byl ale první, kdo k otázce původu hry přistoupil z pozic kulturního historika a i z tohoto důvodu pro něj hra je spíše kulturní jev, nikoliv biologická funkce. Ve své knize odmítl fyziologické a psychologické teorie vzniku hry, protože všechny tyto teorie mají podle něj společný předpoklad, že se hra pěstuje kvůli něčemu jinému, že slouží biologické účelnosti. Huizingova definice hry vychází z předpokladu, že hra je především svobodným jednáním a vzhledem k ostatním životním potřebám je v podstatě zbytečná. **Kultura podle Huizingy vzniká v podobě hry. Hrou se podle něj dá vysvětlit vše v historii lidské rasy, ve všem lze vidět hru, hra je základní a primární faktor, který tvoří lidskou kulturu.**

Podzim středověku (Herfsttij der Middeleeuwen, 1919)

Podzim středověku představuje stěžejní a nejvydávanější dílo Johana Huizingy. Obecně se jedná o jednu z nejvíce vydávaných a nejpopulárnějších odborných historických knih

vůbec. Do jisté míry ji můžeme chápat jako protějšek Kultury renesance v Itálii od Jacoba Burckhardta, který Huizingu inspiroval a podobně jako švýcarský historik i Huizinga tvrdil, že pozdní středověk (konec 14. století – počátek 16. století) nelze chápat jako počátek nového věku, nejde o počátek renesance, ale jde o období, kdy doznávaly staré formy a vrcholily středověké ideje. Huizingova kniha se zaměřuje na prostředí pozdně středověkého Burgundska, což je příznačné, protože šlo o stát, který na sklonku středověku zanikl a nenalezl svého pokračovatele. Burgundské území se stalo součástí francouzského státu, resp. burgundské državy na území dnešní Belgie a Holandska se v raném novověku staly součástí habsburského impéria. Pro Huizingu představuje pozdní středověk svébytnou epochu, kdy došlo k odumření starých rysů středověkého způsobu života – ty ale pořád existovaly a byly přítomné v tehdejší společnosti, ale neměly opodstatnění, byly vyprázdněné. Typickým příkladem může být rytířská myšlenka a ideál rytířství. Své úvahy o pozdním středověku opřel Huizinga především o analýzu narativních pramenů, jak vyplývá z následující ukázky: *„Obraz lidské společnosti, určované rytířským ideálem, dodává světu zvláštního zabarvení. Jde ovšem o barvu, která nechce pořádně držet. Vezmeme-li známé francouzské kronikáře čtrnáctého a patnáctého století — ať je to ostrý Froissart, ať to jsou suchopární Monstrelet a d'Escouchy, vznešený Chastellain, dvorský Olivier de La Marche, mnohmluvný Molinet — ti všichni s výjimkou Commynese a Thomase Basina začínají vzletnými prohlášeními, že píší k oslavě rytířské ctnosti a slavných hrdinských činů. Ale žádný z nich to nedokáže zcela splnit, ještě tak nejspíše Chastellain. Vezměme Froissarta, který sám byl autorem hyperromantického výhonku rytířské epiky, eposu Méliador. Zatímco se jeho duch vznášá v ideální „proucsse“ („udatnosti“) a „grans apertises d'armes“ („velkých činech mužů ve zbroji“), jeho pero žurnalisty nepřestává psát o zradě a ukrutnosti, úskočné chamtivosti a přesile, zkrátka o válečném řemesle, které se zcela a naprosto stalo záležitostí kořistnickou. Molinet stále znovu zapomíná na své rytířské předsevzetí a — odhlédneme-li od jeho stylu a jazyka — reprodukuje události jasně a jednoduše; jen tu a tam se rozpomene na svůj ušlechtilý záměr, který si uložil jako povinnost. Ještě povrchnější je rytířská tendence u Monstreleta.“*⁴¹ Hlavním předmětem Huizingova zájmu jsou formy chování a dobová symbolika, něco, co on sám nazývá jako styl tehdejší kultury. Typickým příkladem může být jeho přemýšlení nad významem rytířské myšlenky – *„Vypadá to, jako by duchu těchto spisovatelů — povrchnímu duchu, to je třeba přiznat — sloužila rytířská fikce jako korektiv nepochopitelných jevů doby. Byla jedinou formou, v níž mohli události zachytit. Ve skutečnosti tehdejší válka a politika formu extrémně postrádaly, jako by neměly skutečné souvislosti: válka byla většinou chronickým procesem jednotlivých tažení, rozptýlených po velkém území; diplomacie byla velmi obřadným a nedokonalým instrumentem ovládaným částečně zcela obecnými tradičními myšlenkovými pochody, částečně nerozmotatelným klubkem jednotlivých drobných právních otázek. Protože historiografie nebyla s to v tom všem rozpoznat reálný společenský vývoj, chopila se fiktivního rytířského ideálu; tak všechno vztahovala ke krásnému obrazu vladařské cti a rytířské ctnosti, k hezké hře ušlechtilých pravidel, a tak vytvářela iluzi určitého řádu, Porovnáme-li toto historické měřítko s názorem takového historika, jako byl Thúkýdídés, výsledkem je neobyčejně nízký postoj. Dějiny tu vyprahnou ve zprávu o krásných a zdánlivě krásných bojových střetnutích a o*

⁴¹ HUIZINGA, Johan: Podzim středověku, Praha 2010, s. 68.

slavnostních politických aktech. Kdo jsou pak z tohoto hlediska ti správní svědkové dějin? Heroldové řadoví i vůdčí, jak se domnívá Froissart; jsou to oni, kdo jsou při oněch vznesených událostech vždy přítomni a kdo je mají oficiálně posuzovat; to oni jsou experty ve věcech slávy a cti, a sláva a čest jsou motivem historiografie.“⁴²

KONTROLNÍ OTÁZKA

3. Jaké práce Johana Huizingy považujeme za nejvýznamnější?

Podzim středověku je považována za klasické dílo v oblasti kulturní historie a dodnes má velký vliv na studium středověku a renesance. Huizingova práce přináší bohatý a komplexní pohled na konec středověku a ukazuje, jak se kulturní a duchovní hodnoty té doby odrazily v umění, literatuře a každodenním životě. Huizinga, stejně jako Jacob Burckhardt, bývá označován za tzv. impresionistického historika – před čtenářem se oba snažili „malovat“ portrét doby. Pro Huizingu byly dějiny něčím, co lze poznat, ale zároveň šlo o jedinečný tvůrčí akt, který ztvárňoval minulost v textu.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Tato kapitola se zabývala vývojem a změnami v historiografii od konce 19. do začátku 20. století. Na konci 19. století byla historiografie silně ovlivněna pozitivismem, který kladl důraz na objektivitu a kritickou práci s prameny. Historie byla považována za vědu podobnou přírodním vědám, která měla za cíl zjišťovat a reprodukovat historická fakta na základě analýzy pramenů. Pozitivismus se zaměřoval na popisnost a vyhýbal se hodnotícím závěrům či širším reflexím o dějinách. Na přelomu 19. a 20. století se začala objevovat kritika jednostranně orientovaného dějepiscectví a narůstal zájem o kulturní, hospodářské a sociální dějiny. Představitelé těchto nových směrů byli například Max Dvořák a Karl Lamprecht. V oblasti kulturních dějin nadále dominoval Jacob Burckhardt, který kladl důraz na intuitivní přístup a zkoumání obrazů, symbolů a znaků. Na Burckhardtovo dílo do jisté míry navázal Johan Huizinga, významný představitel kulturní historie. Jeho kniha Podzim středověku je považována za klasické dílo kulturní historie, které zkoumá kulturní a duchovní hodnoty konce středověku a jejich odraz v umění, literatuře a každodenním životě. Huizinga byl skeptický vůči existenci historických zákonů a kladl důraz na to, že historiografie je blízká umění. Byl známý svou metodou, která kombinovala vědeckou přesnost s uměleckou interpretací. Kulturní historie na počátku 20. století se snažila o širší pochopení minulosti

⁴² Tamtéž, s. 68-69.

skrze studium kultury, umění a mentality lidí. Tento přístup umožnil bohatší a komplexnější pohled na dějiny, než jaký poskytovala tradiční politická a vojenská historiografie. Kapitola se pokusila zmapovat přechod od pozitivistické historiografie k novým přístupům, které zdůrazňovaly význam kultury a umění v historickém bádání.

DALŠÍ ZDROJE

Borovský, Tomáš, Jaroslav Marek a Johan Huizinga. In: Historik - historismus - dějepisectví : nad životem a dílem Jaroslava Marka / Praha : Historický ústav, 2016 s. 96-100.

Guggisberg, Hans Rudolf, Burckhardt a Huizinga - dva historikové v krizi své doby. Teologie & společnost : časopis pro náboženství, kulturu a veřejný život. 4 (12), č. 6, (2006,) s. 23-30.

Knoz, Tomáš - Lach, Jiří - Borovský, Tomáš (edd.), Kultura ve středoevropských dějinách: rozprava mezi humanitními obory. Praha : NLN, 2020. ISBN:978-80-7422-775-2

Koubová, Alice, Hra a konstituce sociality. In: Filosofický časopis Praha : Filosofický ústav AV ČR Roč. 66, č. 2 (2018), s. 205-220.

Petrželka, Josef, Johan Huizinga o kultuře. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity : řada filozofická (B) Roč. 43, č. 41, (1994 [vyd. 1995]), s. 65-72.

Rataj, Tomáš: Mezi Zibrtem a Geertzem. Úvaha o předmětu kulturních dějin. In: Kuděj : časopis pro kulturní dějiny Dolní Břežany : SCRIPTORIUM 7, č. 1-2, (2005,) s. 142-158.

ODPOVĚDI

1. Hypolit Taine
2. Kořeny Huizingy metody spočívaly v přesvědčení, že historiografie a umění jsou příbuzné disciplíny. Historiografie pro něj byla morfologií kultury a forem v nichž se minulost projevuje
3. Homo ludens: o původu kultury ve hře; Podzim středověku

5 POSLEDNÍ PŘEDSTAVITELÉ „KLASICKÝCH KULTURNÍCH DĚJIN“ A KRITIKA „KLASICKÝCH KULTURNÍCH DĚJIN“

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole si představíme poslední představitele tzv. klasických kulturních dějin, Aby Warburga a G. M. Younga. Dále budeme věnovat pozornost kritice klasických kulturních dějin, především z řad marxistických historiků a zaměříme se také na otázku, jak marxisté přistupovali ke kultuře.

CÍLE KAPITOLY

- Porozumět marxistické kritice klasických kulturních dějin
 - Pochopit přístup marxistů ke kultuře
 - Zasadit dílo Aby Warburga a G. M. Younga do dobového kontextu
 - Porozumět přínosu díla Aby Warburga pro kulturní dějiny
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Aby Warburg; G. M. Young; marxismus; F. Antal; E. P. Thompson; E. Hobsbawm

Jak již bylo řečeno v předcházejících kapitolách, tzv. klasickou kulturní historii můžeme přibližně vymezit druhou polovinou devatenáctého století na straně jedné a druhou světovou válkou na straně druhé. Ačkoliv se kulturní historie v tomto období nezformovala jako jednotný historiografický směr, za pojítka můžeme považovat orientaci na „klasická“ témata – antika, recepce antiky, renesance. Dalším pojítkem může být způsob práce představitelů klasické kulturní historie – J. Burckhardt, J. Huizinga nebo G. M. Young se snažili ve svých dílech představit obraz doby, zachytit dobovou kulturu, která byla velmi široce

definovaná a zahrnovala nejrůznější aspekty jako dobovou symboliku, mentalitu, představy tehdejších lidí o světě kolem nich atd. Posledními významnými představiteli tohoto přístupu, se kterými se v této studijní opoře seznámíme, jsou G. M. Young a Aby Warburg.

5.1 G. M. Young

George Malcolm Young (1882-1959) byl britský historik, esejista a vládní úředník, který je známý především díky svému dílu o britské historii a kultuře. Narodil se 18. dubna 1882 v Bromley, Kent, Anglie, a zemřel 17. února 1959 v Oxfordu. Jeho vysokoškolská studia jsou spojena s Oxfordem, kde studoval filologii a historii. Po studii vstoupil do britské státní služby, kde zastával několik významných funkcí. V roce 1907 začal pracovat v Úřadu pro vzdělání (Board of Education), kde se zaměřil na otázky týkající se vzdělávání a školství. Během první světové války sloužil ve válečné administrativě a po válce pokračoval ve své kariéře ve veřejné službě. V roce 1921 byl jmenován tajemníkem Královské komise pro univerzity ve Skotsku a později působil jako ředitel Úřadu pro vysoké školy a univerzity. Počátkem dvacátých let se rozhodl pro vědeckou dráhu. Oproti jiným kulturním historikům se G. M. Young věnoval novější historii, především britským dějinám devatenáctého století.

Nejvýznamnější knihy G. M. Younga:

- Gibbon, 1932
- (ed.) Early Victorian England, 1830-1865, 1934.
- Charles I and Cromwell: An Essay, 1935
- Portrait of an Age, 1936
- Daylight and Champaign: Essays, 1937
- The Government of Britain, 1941
- Today and Yesterday: Collected Essays and Addresses, 1948
- Scott and History, 1950

Jeho nejocenenější knihou je **Portrait of an Age**, která je považována za jeho mistrovské dílo a významný, a dodnes aktuální, příspěvek k historické literatuře o viktoriánské éře. G. M. Young se pokusil o hluboký a komplexní vhled do britské společnosti, kultury a politiky v období vlády královny Viktorie (1837–1901). V centru jeho pozornosti neležely pouze politické dějiny, ale viktoriánské období se pokouší zkoumat komplexně, včetně sociálních, hospodářských nebo kulturních aspektů. Velký prostor věnuje otázce morálky viktoriánské doby a zkoumá, jak se tzv. viktoriánské hodnoty promítaly do života společnosti. "Portrait of an Age" měla významný dopad na způsob, jakým byla viktoriánská éra vnímána a studována. Kniha je často citována v akademických kruzích a používána jako referenční text při studiu britské historie 19. století. Youngova práce pomohla utvářet moderní pochopení viktoriánské éry a jejího vlivu na britskou společnost. S „klasiky“ kulturní historie jako byli Jacob Burckhardt nebo Johan Huizinga jej spojuje především metoda – i

G. M. Younga bychom mohli označit za „impresionistického“ historika, který se před očima čtenáře vytváří portrét doby (není náhodou, že právě takto se kniha jmenuje).

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Jakým historickým obdobím se primárně zabýval G. M. Young?

5.2 Aby Warburg

Aby Warburg (1866-1929) byl německý historik umění a kulturní teoretik, který je známý svou průkopnickou prací v oblasti ikonologie a kulturní historie. Byl zakladatelem Warburg Institute, který se stal jedním z nejvýznamnějších center pro studium historie umění a kultury. Podobně jako Jacob Burckhardt nebo Johan Huizinga i on pocházel z měšťanské třídy a dobře situované rodiny – jeho rodina patřila mezi nejvýznamnější bankéře v Hamburku. I on se měl původně věnovat rodinné profesi, ale nakonec se rozhodl pro dráhu badatele na poli dějin umění a kulturní historie. Údajně se takto rozhodl už ve třinácti letech, kdy uzavřel dohodu se svými bratrem ve které se zřekl veškerého rodinného jmění a pozic v rodinné firmě výměnou za finanční prostředky na knihy. Nevíme, do jaké míry je tato historika pravdivá, ale je pravdou, že jeho bratr Max Warburg celý život financoval bratrovy nákupy knih, které se staly základem knihovny Warburgova institutu.

Typickým Warburgovým rysem, který se prolíná celou jeho prací je **důraz na interdisciplinaritu**. Počátky jeho přístupu se vztahují už k jeho univerzitním studiím – Aby Warburg získal velmi kvalitní vzdělání, v podstatě se dá říci, že studoval u předních osobností své doby a na první pohled zaujme spektrum oborů, které studoval. Primárně studoval dějiny umění a kulturní historii, ale kromě toho studoval archeologii, religionistiku, medicínu a psychologii. To vše se pak projevilo v jeho vlastní badatelské praxi, kdy Warburg umně propojoval přístupy dějin umění, odborné historie, filologie, antropologie, psychologie a religionistiky.

Dnes bývá Warburg považován za jednoho z nejvýznamnějších historiků umění, kteří ve dvacátém století působili, ale nebylo tomu tak vždy. Přínos Warburgova díla byl objeven v posledních desetiletích. Souvisí to s tím, že Warburg zanechal sice rozsáhlé dílo, ale nikdy nenapsal žádnou knihu, která by jej proslavila tak jako v případě J. Burckhardta, J. Huizingy nebo G.M. Younga. Jeho dílo se skládá ze spíše drobnějších textů (málokterý má více než deset stran), od odborných studií po eseje na nejrůznější témata. Velký přínos mají jeho poznámky, které se dochovaly v jeho pozůstalosti a dnes je uchovává Warburgův in-

stitut v Londýně. Studium jeho díla ale komplikuje fakt, že Warburg používal velmi specifický jazyk, který je plný složenin a novotvarů, které Warburg vymýšlel ve snaze lépe uchopit a popsat zkoumané skutečnosti.

Hlavním tématem Aby Warburga bylo porozumění pozůstatkům antiky („**Nachleben der Antike**“) v renesančním umění a kultuře. V souvislosti s výzkumem renesančního umění, Warburg fakticky vytvořil novou metodu dějin umění, která se stala základem oboru dodnes a to tzv. **ikonologii**. Smyslem ikonologie je zkoumat a interpretovat ideologický obsah uměleckého díla v jeho společenském a sociálním kontextu, na rozdíl od **ikonografie**, která především popisuje fyzickou stránku uměleckých děl, klasifikuje jejich náměty a využívá se k identifikaci a dataci uměleckých děl. Tento přístup Warburg poprvé uplatnil ve své disertaci, která se týkala postavy slavného renesančního malíře Sandra Botticelliho.

Další významný pojem, který Warburg zavedl a který se dodnes v dějinách umění využívá je „**formule patosu**“. Tento pojem označuje výtvarné formy, které zobrazují extrémní emoce – hluboký smutek, štěstí apod.

Ve dvacátých letech se Aby Warburg rozhodl přetvořit svou knihovnu v badatelské centrum, kterému určil následující výzkumné okruhy a badatelské otázky:

- Jak vzniká lidská a umělecká expresivita?
- S jakými vědomými i nevědomými aspekty jsou exprese uloženy v archivech paměti?
- Existují nějaké zákony, který se řídí jejich formování a znovuoživení?

Odpověď na tyto otázky už Aby Warburg nenalezl. Výzkumné centrum vzniklo v roce 1926 a on sám zemřel o tři roky později. Většinu svého života trpěl depresemi a dalšími psychickými obtížemi, několikrát byl hospitalizován. Po nástupu nacismu jeho žáci přestěhovali centrum i s celou knihovnou (četla zhruba 40 000 svazků) do Londýna, kde existuje dodnes.

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. Vysvětlete rozdíl mezi ikonologií a ikonografií.

Poslední léta svého života strávil Aby Warburg prací na projektu nazvaném **Mnémosyné** podle řecké bohyně paměti. Mělo jít o obrazový atlas, který ve chvíli, kdy Warburg zemřel obsahovala 63 tabulí, které zachycovaly přes tisíc vyobrazení uměleckých děl, fotografií z novin a časopisů, poštovních známek a dalších předmětů vizuální kultury, které Warburg roztrídil do různých kategorií – patos, lidská obět, astrologie apod. Warburg si tímto projektem pravděpodobně vytvářel prostor pro připravovanou teorii sociální paměti, kterou ale nikdy nedokončil.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Prostudujte si studii Jiřího Kroupy, *Warburg, Burckhardt, Wölfflin: Tři neslučitelné projekty?*

5.3 Kritika „klasických kulturních dějin“ a nástup marxistického myšlení

Ačkoliv Jacob Burckhardt nebo Johan Huizinga vytvořili díla, které jsou dodnes vydávány a čteny nejenom odbornou veřejností, neznamená to, že by byly bezchybné a nekritizovatelné. Proti tzv. klasickým kulturním dějinám ve třicátých letech a zejména po druhé světové válce zformovalo několik námitek, které poukazovaly na slabiny tohoto přístupu:

- „Klasická kulturní historie“ věnovala nedostatečnou pozornost hospodářským a ekonomickým otázkám.
- „Klasická kulturní historie“ předpokládala kulturní jednotu
- Kritika způsobu, jakým „klasická kulturní historie“ pracovala s pojmem tradice
- Námitky proti definici kultury - „klasická kulturní historie“ obvykle ztotožňovala pojem kultura s tzv. vysokou kulturou
- Omezení pouze evropskou kulturou a evropskou minulostí

První námitka – nedostatečná pozornost vůči hospodářským a ekonomickým otázkám, přicházela zejména ze strany marxistických historiků. Nutno dodat, že tato námitka byla zcela na místě, ostatně sám Burckhardt si uvědomoval, že velká slabina jeho práce spočívá v tom, že nevěnoval pozornost ekonomické pozadí renesance a renesančních umělců. Podobně J. Huizingovi bylo vyčítáno, že ačkoliv se v Podzimu středověku zabýval otázkou strachu ze smrti v pozdním středověku, tak se nezabýval problémem moru, který od poloviny 14. století pustošil Evropu a Huizinga nevěnoval prostor otázkám spojených s morem, ani se sociálními aspekty, které morové epidemie přinášely do středověké společnosti.

Je příznačné, že tyto námitky zaznívaly od marxistických autorů, pro které byla tradičně oblast hospodářství/ekonomiky velmi důležitá a z hlediska marxistické filosofie sehrávala zásadní roli. V marxistickém myšlení představovaly hospodářské a sociální vazby základní oblast, na kterou by se historikové měli soustředit. Naopak kultura nepředstavovala natolik významnou oblast – marxisté rozlišovali tzv. základnu, tj. ekonomické záležitosti, výrobní vztahy atd., tzv. nádstavbu, kam spadala kultura nebo ideje. I z tohoto důvodu se kulturní historie nikdy nestala dominantní oblastí marxistických historiků, ačkoliv můžeme říci, že

marxistický přístup k minulosti výrazně ovlivnil vývoj historiografie v poválečném období a přispěl ke zformování nových proudů, které byly silně ovlivněny sociologií.

Mezi představitele tohoto přístupu ke kulturním dějinám můžeme zařadit například **Fredericka Antala** (1887-1954), maďarského historika židovského původu, který před nacismem emigroval do Londýna. Antal studoval v Budapešti, Berlíně a Paříži, kde získal důkladné vzdělání v oblasti dějin umění. Mezi jeho učitele patřili významní historici umění jako Heinrich Wölfflin a Max Dvořák. Antal proslul především historik umění, kde se ale po vzoru svých učitelů pokoušel aplikovat interdisciplinární přístup a propojoval přístupy dějin umění s přístupy sociálních a hospodářských dějin. Jeho nejvýznamnější prací na poli kulturních dějin je kniha *Florentine Painting and Its Social Background* z roku 1948, která byla o šest let později vydána česky pod názvem *Florentské malířství a jeho společenské pozadí*⁴³ K tématu italské renesance Antal přistoupil z výše naznačených pozic marxistického dějepisce a zaměřil se především na sociální a ekonomické pozadí italské renesance. O sám hovořil o tzv. sociálních dějinách umění.

Tématu italské renesance se dotkl i další maďarský historik židovského původu **Arnold Hauser**, který stejně jako Antal uprchl před nacismem do Anglie. I on se zabýval tzv. sociálními dějinami umění, zejména ve své nejznámější práci *Social history of Art* z roku 1961⁴⁴. Hauser byl stejně jako Antal silně ovlivněn marxismem, byť v jeho případě šlo spíše o konvenční marxismus, nicméně lze jej označit za někoho, kdo myšlenky marxismu zpopularizoval v anglosaském dějepisce a ovlivnil tak další generace historiků.

Další námitka vůči tradiční kulturní historii se vztahovala k předpokladu kulturní jednoty. Tuto námitku je nutno chápat v dobovém kontextu – v 19. století byla velmi populární filosofie Georga Wilhelm Friedrich Hegela o tzv. duchu doby (*Zeitgeist*), tj. představa, že každá doba má svou jednotící kulturu. Přesně v tomto duchu přistoupil Jacob Burckhardt k tématu italské renesance, kterou chápal jako jedinou dobovou kulturu, podobně Johan Huizinga předpokládal existence jedné kultury pozdního středověku a hledal vlastnosti této jediné kultury.

KONTROLNÍ OTÁZKA

3. Jaké byly vznášeny námitky vůči tzv. klasickým kulturním dějinám?

⁴³ ANTAL, Frederick: *Florentské malířství a jeho společenské pozadí*. Měšťanská republika, než převzal moc Cosimo de'Medici - XIV. století a počátek století XV., Praha 1954.

⁴⁴ Česky vyšla pouze jedna jeho kniha – HAUSER, Arnold: *Filosofie dějin umění*, Praha 1975.

Představu jednotnosti kultury podrobili výrazné kritice marxisté a dnes už s tímto konceptem nikdo nepracuje. Jedním z nejméně výraznějších kritiků byl **Edward Palmer Thompson** (1924-1993), reprezentant nového přístupu ke kulturním dějinám. Thompson byl britským historikem a aktivistou a na jeho životních osudech a postojích lze dobře demonstrovat, jakými proměnami prošla kulturní historie po druhé světové válce. I Thompson byl silně ovlivněn marxismem – do roku 1956 byl členem Komunistické strany Velké Británie, v roce 1956 z ní vystoupil na protest proti sovětskému postupu vůči revoluci v Maďarsku. Politicky aktivním ale zůstal i v následujících letech, angažoval se například v mírovém hnutí. Jeho nejslavnější prací je *The making of the English working class* z roku 1963. Obecně bývá Thompson považován za jednoho ze zakladatelů historiografického směru, který se zabývá dějinami dělnického hnutí nebo obecně dějinami dělnictva. Důležité je, že i k tomu tématu Thompson přistupoval také z pozic kulturní historie – právě v této souvislosti kritizoval představu kulturní jednoty a existenci pouze jedné kultury – ta pro něj byla známkou rezignace na zkoumání kultury a vyjádřením nezájmu o sociální dějiny. Z dnešního pohledu byly námitky marxistických historiků oprávněné, protože kulturní jednotu lze jen velmi obtížně prokázat a to i v případě tak tradičního tématu jako je renesance – dnes již málokdo chápe renesance jako něco, co zasáhlo celou společnost, naopak renesanční umění a myšlenky humanismu se dotkly pouze části tehdejší společnosti, což Burckhardt i Huizinga ignorovali.

Třetí námitka se týká využívání pojmu tradice, respektive způsobu, jakým s tímto pojmem pracovali klasická kulturní historie. Problematičnost tohoto pojmu si uvědomoval už Aby Warburg, který upozorňoval na to, že předpoklad, že to, co bylo například ve středověku přijímáno jako tradiční, procházelo proměnou – typickým příkladem může být antický bůh Merkur, který byl ve středověku chápán jako anděl, případně jako biskup. Samotný pojem tradice pochází z církevního prostředí a označuje předávání předmětů, praktik nebo hodnot z generace na generaci, ale po druhé světové válce se čím dál častěji ozývaly z řad historiků, především marxistů, že to, co bylo předáváno nemusí být nutně totožné. Dalším příkladem může být recepce římského práva ve středověku – na první pohled se může zdát, že středověká Itálie přejímala dávné římské právo, ale při bližším pohledu zjistíme, že toto tradiční právo procházelo výraznou proměnou. Nejvýraznějším kritikem pojmu tradice byl další slavný marxistický historik – **Eric Hobsbawm** (1917-2012). I on pocházel z židovské rodiny a před nacismem uprchl do Anglie, kde vystudoval univerzitu v Cambridgi. Aktivně se účastnil druhé světové války a poté byl politicky aktivní – i on byl členem Komunistické strany Velké Británie. Jeho odborný zájem směřoval k novodobým dějinám a zabýval se především dějinami 19. a 20. století. Proslul zejména svou tetralogií dějin 18. až 20. století:

- *The Age of Revolution: Europe 1789–1848* (1962)
- *The Age of Capital: 1848–1875* (1975)
- *The Age of Empire: 1875–1914* (1987)
- *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991* (1994) – česky vyšlo v roce 1994 jako *Věk extrémů: Krátké 20. století 1914–1991*.⁴⁵

⁴⁵ HOBBSAWM, Eric: *Věk extrémů: Krátké 20. století 1914-1991*, Praha 1998.

Česká vydání knih E. Hobsbawma:

- HOBSBAWM, Eric: Primitivní rebelové, Praha 2023.
- HOBSBAWM, Eric: Národy a nacionalismus od roku 1780, Brno 2000.
- HOBSBAWM, Eric: Globalizace, demokracie a terorismus, Praha 2009.
- HOBSBAWM, Eric: Věk extrémů: Krátké 20. století 1914-1991, Praha 1998.

Hobsbawm je autorem často citovaných a parafrázovaných pojmů „dlouhé“ a „krátké“ století. Tyto pojmy se vztahují k periodizaci dějin, kterou uplatňoval – podle něj 19. století bylo dlouhým stoletím a trvalo od roku 1789 (počátek Velké francouzské revoluce) až do roku 1914 (vypuknutí první světové války). Hobsbawm tvrdil, že toto období vykazuje shodné rysy a vyznačuje se podobnou charakteristikou. Poté následovalo „krátké“ dvacáté století.

Ve vztahu k pojmu tradice je nejvýznamější jeho práce z roku 1983 – *The invention of Tradition*, kterou napsal společně s Terencem Rangerem. Autoři poukázali na fakt, že většina věcí, myšlenek, idejí apod., které považujeme za tradiční vznikly relativně nedávno – mezi léty 1870-1914 v reakci na sociální změny, kterými tehdejší Evropa procházela v důsledku průmyslové revoluce. Ony tradice měly také velký význam z hlediska vzniku národních států, které v 19. století vznikly v Evropě – sloužily k upevnění vztahu ke národu, případně státu.

Čtvrtou námitkou bylo upozornění na skutečnost, jakým „klasičtí“ kulturní historikové definovali pojem kultura – obvykle jej ztotožňovali s tzv. vysokou kulturou, tj. hodnotnými uměleckými díly, ať už z ranku malířské, literárního atd. umění. Problém tohoto přístupu spočívá v ignorování jiných forem kultury, zejména tzv. lidové kultury, kultury nižších vrstev obyvatelstva apod. V desetiletích po druhé světové válce nastal rozkvět zkoumání lidové kultury, která se stala jednou z hlavních oblastí kulturních dějin, jak uvidíme v následujících kapitolách. Tyto námitky ale vznesl i E. P. Thompson, který upozornil na význam dělnické kultury, kterou ve svých pracích systematicky zkoumal nebo E. Hobsbawm, který v roce 1959 vydal knihu *The jazz scene*.⁴⁶ V této knize nezkoumal pouze hudbu, ale zaměřil se především na sociální pozadí jazzu – kdo navštěvoval jazzové koncerty, z jakého prostředí pocházeli hudebníci. Jazz pro něj představoval určitý sociální jev a zároveň příklad adaptace tradiční lidové hudby na nové podmínky průmyslové civilizace.

⁴⁶ Knihu vydal pod pseudonymem Francis Newton, česky vyšla v roce 1971 jako Jazzová scéna.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme si představili poslední „klasické“ historiky kulturních dějin – Aby Warburga a G. M. Younga. Druhá část kapitoly se zabývala kritikou tzv. klasických kulturních dějin, především ze strany marxistického dějepisectví. Následně byly představeny základní myšlenky marxistického dějepisectví a přístupy k historii kultury. Blíže jsme se seznámili s díly E. Hobsbawma a E. P. Thompsona.

DALŠÍ ZDROJE

Burke, Peter: Co je kulturní historie? Praha: Dokořán, 2011. 217 s. ISBN:978-80-7363-302-8

Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii. Sborník příspěvků z workshopu "ANTROPOLOGIE - HISTORIE - TEORIE" konaného na FHS UK v Praze dne 17. 11. 2005. [Ed.]: Storchová, Lucie. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2007. 200 s., fot. ISBN:978-80-86971-36-0

Iggers, Georg G.: Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 177 s. (Knižnice Dějin a současnosti. Sv. 16.) ISBN:80-7106-504-8

Kesner, Ladislav (ed.): Aby Warburg: porozumět dějinám umění a kulturní historii. Brno : Barrister & Principal Publishing : Masarykova univerzita, 2017. 151 stran : ilustrace, portréty ISBN:978-80-7485-129-2 :

Knoz, Tomáš - Lach, Jiří - Borovský, Tomáš: Kultura ve středoevropských dějinách: rozprava mezi humanitními obory. Praha: NLN, 2020. 509 stran : Vydáno pro Centrum pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách: obraz, komunikace, jednání] ISBN:978-80-7422-775-2

Konečný, Lubomír Jan: Aby M. Warburg. Umění : časopis Ústavu pro teorii a dějiny umění Československé akademie věd Roč. 18, č. 6 (1970), s. 594-607.

ODPOVĚDI

1. Především obdobím viktoriánské Anglie.
 2. Ikonologie – interpretuje ideologický obsah uměleckého díla. Ikonografie – popisuje fyzickou stránku uměleckých děl, klasifikuje náměty uměleckých děl, slouží k dataci a identifikaci uměleckého díla.
 3. Klasická kulturní historie“ věnovala nedostatečnou pozornost hospodářským a ekonomickým otázkám.
 - „Klasická kulturní historie“ předpokládala kulturní jednotu
 - Kritika způsobu, jakým „klasická kulturní historie“ pracovala s pojmem tradice
 - Námitky proti definici kultury - „klasická kulturní historie“ obvykle ztotožňovala pojem kultura s tzv. vysokou kulturou
 - Omezení pouze evropskou kulturu a evropskou minulost
-

6 FORMOVÁNÍ TZV. NOVÝCH KULTURNÍCH DĚJIN

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se zaměříme na vývoj tzv. nových kulturních dějin, historiografického proudu, který se rozvíjel přibližně od šedesátých let dvacátého století. Seznámíme se základními myšlenkami a inspiracemi, které ovlivnily nové kulturní dějiny a představíme si hlavní směry nových kulturních dějin a jejich představitele.

CÍLE KAPITOLY

- Seznámit se vývojem tzv. nových kulturních dějin
 - Pochopit hlavní myšlenky nových kulturních dějin
 - Zasadit nové kulturní dějiny do širšího kontextu vývoje historiografie
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Nové kulturní dějiny; dějiny mentalit; dějiny každodennosti; Peter Burke; Stephen Greenblatt; symbolická antropologie

6.1 Nové kulturní dějiny

Nové kulturní dějiny představují obtížně vymežitelnou, obtížně definovatelnou oblast, pro kterou je charakteristické široké množství přístupů. Impulsy k novému pojetí kulturních dějin organicky vycházely z vývojových trendů historiografie, tak jak se rozvíjela po druhé světové válce. Velký vliv sehrála marxistická filosofie, o jejíž aplikaci v dějepisectví jsme hovořili v minulé kapitole. Marxističtí historikové obrátili pozornost dějepisectví směrem k sociálním dějinám a v oblasti kulturních dějin upozornili na význam marginalizovaných skupin obyvatelstva, které často stály mimo záběr klasického dějepisectví.

Pro nové kulturní dějiny je typická interdisciplinarita, především úzké sepětí s antropologií – můžeme se ve vztahu k novým kulturním dějinám setkat také s označením „antropologická historie“. Nejvíce nové kulturní dějiny ovlivnily teorie Clifforda Geertze a jeho pojetí symbolické antropologie, kterou jsme si představili v kapitole 1.3. Důraz, jaký C. Geertz kladl na studium rituálů a symbolického jednání, využívání metody zhuštěného popisu a sémiotické pojetí kultury se ukázaly jako vlivné koncepty, které výrazně ovlivnily kulturní dějiny. Po výraznější spolupráci s antropology volal už před druhou světovou válkou Johan Huizinga nebo Aby Warburg.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Definujte metodu zhuštěného popisu.

Především v anglosaském prostředí měla velmi výrazný vliv také literární kritika a literární věda, která se v šedesátých a v sedmdesátých letech začala intenzivně rozvíjet. Díky těmto interdisciplinárním impulsům se historikové začali dívat na minulost podobně jako se antropologové dívají na předmět svého výzkumu. Lze říci, že historikové začali přistupovat ke zkoumání minulosti jako je zkoumání „cizí země“ a hlavním úkolem historiků se stala snaha pochopit a interpretovat tuto „cizí“ kulturu. Obecně se pro období sedmdesátých a osmdesátých let hovoří o tzv. **kulturním obratu** (cultural turn) – termín označuje proměnu, kterými prošly humanitní vědy. Díky této změně se z kultury stala analytická kategorie, kterou lze vědecky zkoumat. Mezi hlavní aspekty kulturního obratu patří důraz na zkoumání kultury, interdisciplinarita a s tím související nové metodologické přístupy, které vycházejí z různých humanitních věd (historie, literární věda, antropologie, sociologie apod.).

Dalším typickým rysem nových kulturních dějin je jejich univerzálnost. Ačkoliv nové kulturní dějiny vznikly v anglosaském prostředí, především v USA, ovlivnily také evropské dějepisce. Ve Francii se zkoumání kultury do značné míry překrývá se zkoumáním mentalit, o kterém budeme hovořit v následující kapitole, v Německu a Nizozemí byla nová kulturní historie adaptována na dědictví J. Huizingy a J. Burckhardta a v důsledku rozmachu historické antropologie obrátila svou pozornost především na tzv. lidovou kulturu a podobné příklady bychom našli i v dalších evropských zemích.

6.2 Hlavní rysy nových kulturních dějin

Hlavní rysy nových kulturních dějin byly naznačeny výše – interdisciplinarita, sémiotické pojetí kultury, aplikace antropologických přístupů. Peter Burke vymezil několik oblastí, kterými se nové kulturní dějiny odlišují, jak od „klasických“ kulturních dějin, tak od

přístupů marxistického dějepisectví vůči kultuře. Z jeho pojetí vychází následující podkapitola.

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. Vysvětlete pojem kulturní obrat.

1. Nové kulturní dějiny odmítají tradiční kontrast mezi tzv. společnostmi s kulturou a bez kultury

Představa evropských intelektuálů devatenáctého století o nadřazenosti evropské kultury (odvozované od starověkého Řecka a antického Říma) se ukázala jako nesprávné, na což upozornili už marxističtí historikové, jak jsme viděli v předcházející kapitole. Nové kulturní dějiny prosazují myšlenku kulturního relativismu, což je odlišuje, jak od marxistů, tak od „klasických“ kulturních historiků. Prosazují představu, že neexistuje jedna kultura, ale naopak množství nejrůznějších kultur. Tyto kultury si nemusí být rovny, ale historik by je neměl posuzovat z hlediska nadřazenosti kultury. Tato představa se samozřejmě projevila ve výzkumu vztahů mezi Evropou a zeměmi tzv. třetího světa, ale kulturní relativismus můžeme vztáhnout i na vlastní evropské dějiny – typicky dějiny římské říše, které lze interpretovat jako střetávání kultury – římské a kultury „barbarských“ kmenů, které se vzájemně ovlivňovaly a koexistovaly.

2. Důsledná aplikace antropologických přístupů

Úzký kontakt s antropologií zejména s pojetím C. Geertze přispěl k tomu, že se v kulturních dějinách začala uplatňovat širší definice kultury, která vycházela ze sémiotického pojetí, a obsáhla širší okruh jevů a aktivit – nikoliv pouze „vysoká“ kultura (umění, věda apod.), ale součástí kulturních dějin se stala také materiální kultura, což vyústilo v užší spolupráci s archeology a etnografy, ale také ústní kultura, filosofie, rituály a myšlení lidí v minulosti. To vše vyústilo v intenzivní zaměření na tzv. každodenní život, každodenní kulturu – typicky v textech Petera Burkeho, v německém prostředí Richarda van Dülmena nebo např. v italském prostředí v důrazu na mikrohistorii (viz další kapitoly). Mnoho historiků se také prostřednictvím zkoumání kultury snažilo vysvětlit politické nebo ekonomické události. Typickým dokladem tohoto přístupu může být, alespoň podle Petera Burkeho⁴⁷, dílo irského historika F. S. L. Lyona (1923-1963), především jeho kniha *Culture and Anarchy in Ireland 1890-1939*. Lyons vyjádřil přesvědčení, že irské politice a irským dějinám tohoto období lze porozumět pouze v případě, že si uvědomíme, že v posledních

⁴⁷ BURKE, P. *Co je kulturní historie?* s. 48.

staletích se v Irsku střetávaly čtyři kultury – anglická, gaelská a konfesní kultury – anglikánská a kultura ulsterských protestantů a katolíků.

3. Přehodnocení pojmu tradice

Na problematičnost pojmu tradice jsme narazili už v minulé kapitole, kde jsme hovořili o kritice předestřené marxismem ovlivněnými historiky, zejména v případě dnes už klasické práce *The Invention of Tradition*, na které se podílel Eric Hobsbawm. Nové kulturní dějiny v tomto trendu pokračovaly a pojem tradice výrazně rozšířily a zejména ho doplnily alternativami, které jej měly nahradit – reprodukce, recepce. Celá řada historiků poté promýšlela tzv. teorii recepce – předpoklad pasivní recepce byl nahrazen předpokladem kulturní adaptace – cokoliv je přenášeno z minulosti podléhá změnám a soudobá společnost si to upravuje s ohledem na své podmínky. Typickým příkladem může být antická vzdělanost ve středověku a recepce antických autorů těmi středověkými.

4. Proměna vztahu mezi kulturou a společností

Poslední rys nových kulturních dějin představuje v podstatě ohrazení vůči pojetí marxistických historiků, pro které kultura byla nadstavbou a jako taková byla formována ekonomickými příčinami. Nové kulturní dějiny naopak tvrdí, že kultura odolává sociálním a ekonomickým tlakům a je schopna formovat sociální realitu. V praxi to vedlo k výraznému rozkvětu studií zaměřených na výzkum reprezentací a konstruování toho, co bylo považováno za sociální fakty – typickým příkladem může být národ.

Tyto čtyři rysy odlišují nové kulturní dějiny od těch tradičních, reprezentovaných J. Burckhardtem nebo J. Hizingou. Nové kulturní dějiny také odmítly pojem „Zeitgeist“ neboli představu o duchu doby, naopak hovoří o zkoumání dobových kultur a jejich vzájemného vztahu – koexistence, střetávání kultur, kulturní transfer apod. Typickým příkladem mohou být výzkumy zkoumající dějiny kolonizací. V tomto kontextu kladou nové kulturní dějiny důraz na zkoumání kulturních dopadů evropské expanze. Historikové se snaží na toto nahlížet z různých úhlů – co Evropané očekávali od tzv. Nového světa, jaké byly jejich znalosti o místních podmínkách, z čeho vycházeli a naopak, jak domorodé obyvatelstvo vnímalo Evropany – existuje celá řada prací o tom, jak obyvatelé Karibiku vnímali Kryštofa Kolumba, jak Aztékové vnímali Cortéze apod. Není v možnostech této studijní opory upozornit na všechny důležité autory a publikace, zmiňme alespoň některé. Představy Evropanů o Novém světě a představy domorodého obyvatelstva rozebral v dnes již klasické práci historik, filosof a literární vědec bulharského původu **Tzvetan Todorov** (1939-2017) – *Dobytí Ameriky. Problém druhého* poprvé vydané v roce 1982.⁴⁸ V této knize Todorov analyzuje španělské dobytí Ameriky, přičemž se zaměřuje na střet mezi evropskými dobyteli a původními obyvateli Ameriky. Používá tento historický moment jako příklad pro širší zkoumání problémů kulturního střetu, kolonialismu a reprezentace druhého. Todorov zkoumá, jak Evropané vnímali a reprezentovali původní obyvatele Ameriky, a analyzuje jejich reakce na odlišnost a jejich způsoby, jak se s touto odlišností vypořádali. Dále se

⁴⁸ TODOROV, Tzvetan: *Dobytí Ameriky. Problém druhého*, Praha 1996.

Todorov zabývá tím, jak mocenské vztahy byly ustaveny a udržovány prostřednictvím kulturního a symbolického násilí. Zkoumá, jak dobyvatelé legitimizovali své činy a jak ovládli a potlačili původní kultury. Jedním z ústředních témat je problematika komunikace mezi Evropany a domorodci. Todorov analyzuje, jak jazykové bariéry, kulturní rozdíly a nedorozumění ovlivnily jejich interakce. Kniha zkoumá i morální důsledky dobytí a kolonizace. Todorov reflektuje nad etickými otázkami, které vyvstávají z evropské expanze a zničení původních civilizací. Zaměřuje se také na otázku, jak dobytí a kolonizace ovlivnily identitu jak Evropanů, tak domorodců, a jak byly kulturní identity transformovány a redefinovány v kontextu kolonialismu.

Obdobným tématem se zabýval také **Stephen Greenblatt** (1943), americký literární vědec, který se primárně zabývá Shakespearem a dějinami renesanční literatury, ale významně přispěl také k tématu objevování Nového světa. S. Greenblatt bývá považován za vůdčí postavu tzv. nového historismu (New Historicism), literárně historického směru, který můžeme považovat za součást širších kulturních dějin. Nový historismus se zaměřuje na studium literárních textů v kontextu historických a kulturních podmínek doby, ve které byly vytvořeny. Nový historismus spojuje literární analýzu s historickým výzkumem a klade důraz na vzájemnou interakci mezi textem a kontextem. Literární texty jsou chápány jako produkt doby, které ale zároveň tuto dobu ovlivňují a reflektují. V knize *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky Nového světa*⁴⁹ se S. Greenblatt zaměřil na otázku střetávání kultur v Novém světě a to na základě analýzy dochovaných literárních pramenů – důkladně zkoumal deníky Kryštofa Kolumba a zamýšlel se nad otázkou, jaké byly vědomosti Kolumba o světě a z čeho čerpal. Došel k závěru, že hlavním pramenem Kolumbových vědomostí o Novém světě byl fiktivní cestopis tzv. Mandevilla z konce čtrnáctého století, který byl velmi populární a v pozdním středověku šlo o bestseller, který fiktivně popisoval neznámé krajiny, které se měly nacházet v Asii a měly být obydleny často fantaskními bytostmi.

6.3 Peter Burke

Za jednoho z čelných představitelů nové kulturní historie můžeme označit anglického historika Petera Burkeho (1937). Hlavními tématy výzkumů Petera Burkeho bychom mohli označit kulturní dějiny, historickou antropologii, sociální dějiny a také dějiny historiografie. Kromě poslední zmíněné oblasti se P. Burke obvykle zabýval tématem raného novověku, tj. obdobím, které můžeme vymezit přibližně roky 1500-1800.

Mezi nejslavnější práce Petera Burkeho patří nepochybně kniha *Italská renaissance*, poprvé vydaná v roce 1972 a od té doby byla vydána opakovaně a byla také přeložena do celé řady světových jazyků.⁵⁰ Peter Burke v této knize představil sociální dějiny italské renaissance – věnoval velký prostor sociálnímu zázemí renesančních umění, jejich statutu ve společnosti a soustředil se také na otázky, kdo financoval renesanční umění a proč, zamýšlel se nad otázkou, jaká byla funkce uměleckých děl v renesanční společnosti. Jeho přístup

⁴⁹ GREENBLATT, Stephen: *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky Nového světa*, Praha 2004.

⁵⁰ BURKE, Peter: *Italská renaissance: Kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996.

byl v době vydání jedinečný, důsledně se snažil zkoumat vztah mezi kulturou a společností. Kulturu chápal jako systém hodnot a zkoumal, jakým způsobem se tyto hodnoty a postoje odrazily v renesančních textech, artefaktech nebo lidové kultuře. Kultura ale pro P. Burkeho znamenala také zkoumání imaginace na symboly, s čímž úzce souvisí otázka tradice – Burke chtěl pochopit, jakým způsobem vznikaly v době renesance tradice.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Přečtěte si kapitolu „Kdo jsou patroni“ z knihy *Italská renesance* od Petera Burkeho. (dostupné v IS)

Peter Burke měl blízko k francouzské historiografické škole *Annales* (viz příští kapitola), nikdy k ní ale nepatřil, byť ve stejnojmenném časopise často publikoval. Se školou *Annales* se pojí další jeho známá kniha, tentokrát historiografická, *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989)*⁵¹. P. Burke v ní představil základní principy a přístupu tzv. školy *Annales*, a zejména její přínos na poli zkoumání minulosti.

Velkým tématem, kterým se Peter Burke zabýval byla lidová kultura, především ve slavné knize *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, poprvé vydané v roce 1978, česky až v roce 2005.⁵² Jeho pojetí lidové kultury navazuje na práce ruského historika Michaila Bachtina⁵³ a P. Burke sledoval všechny možné projevy lidové kultury, tak jak je prameny umožňují zachytit. Zajímala ho otázka nositelů lidové kultury, duchovních zdrojů, jakými cestami a prostředky se lidová kultura šířila. Všiml si také změn, jaké na lidové kultuře zanechala reformace, resp. protireformace. Dodnes je závažný geografický záběr Petera Burkeho – lidovou kulturu raněnovověké Evropy nezkoumal na základě pramenů západní Evropy, které mu byly nejbližší, ale sledoval také slovanské, skandinávské nebo ugrofinské prostředí. Jeho kniha vyvolala značný zájem o lidovou kulturu a pro celou řadu historiků představovala inspiraci, jak k tématu přistoupit.

KONTROLNÍ OTÁZKA

3. Definujte nový historismus.

⁵¹ BURKE, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví: Škola Annales (1929–1989)*, Praha 2004.

⁵² BURKE, Peter: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.

⁵³ BACHTIN, Michail Michajlovič: *François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*, Praha 2007.

Peter Burke se věnoval také problematice historické antropologie, typickým příkladem může být jeho soubor esejů, který v češtině vyšel pod názvem *Žebráci, šarlatáni a papežové: Historická antropologie raně novověké Itálie*.⁵⁴ Dalším velkým tématem P. Burkeho jsou poté dějiny jazyka a komunikace.

Česky vydané knihy Petera Burkeho:

- BURKE, Peter: *Co je kulturní historie?* Praha 2011.
- BURKE, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví: Škola Annales (1929–1989)*, Praha 2004.
- BURKE, Peter: *Italská renesance: Kultura a společnost v Itálii*, Praha 1996.
- BURKE, Peter: *Jazyky a společenství v raně novověké Evropě*, Praha 2011.
- BURKE, Peter: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.
- BURKE, Peter: *Společnost a vědění: Od Gutenberga k Diderotovi*, Praha 2007.
- BURKE, Peter: *Společnost a vědění II: Od Encyklopedie k Wikipedii*, Praha 2013.
- BURKE, Peter: *Variety kulturních dějin*, Brno 2006.
- BURKE, Peter: *Žebráci, šarlatáni a papežové: Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Jinočany 2007.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Tato kapitola byla věnována formování tzv. nových kulturních dějin, široce pojatému historiografickému proudu, který se rozvíjel od 60. let dvacátého století a zahrnuje množství přístupů ke zkoumání kultury. Nové kulturní dějiny organicky vyrůstají ze starších přístupů k zkoumání kultury v minulosti, ale oproti klasické kulturní historii nebo marxistickému pojetí kultury se odlišují množstvím přístupů a důrazem na interdisciplinaritu, především využívání antropologických metod, zejména přístupů tzv. symbolické antropologie a teorií Clifforda Geertze. Kromě antropologie mají velký vliv také přístupy literární vědy, sociologie, historické antropologie a dalších humanitních věd. Za specifické rysy nových kulturních dějin můžeme považovat kulturní relativismus, přehodnocení vztahu mezi kulturou a společností, antropologický přístup – definování kultury jako sémiotického systému a přehodnocení široce využívaného pojmu tradice. S novými kulturními dějinami úzce souvisí změny, které zasáhly většinu humanitních věd v tomto období, tzv. kulturní obrat a především v anglosaském světě tzv. nový historismus, kde byly představeny základní osobnosti a jejich díla. Závěr kapitoly byl věnován postavě anglického historika Petera Burke, kterého můžeme považovat za hlavního reprezentanta nových kulturních dějin a obecně za hlavního reprezentanta nového přístupu ke zkoumání minulosti, jehož práce měly obrovských dopad na následující generace historiků.

⁵⁴ BURKE, Peter: *Žebráci, šarlatáni a papežové: Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci*, Jinočany 2007.

DALŠÍ ZDROJE

Borovský, Tomáš - Hanuš, Jiří - Řepa, Milan: Kultura jako téma a problém dějepisců. Vyd. 1. Brno: Matice moravská pro Historický ústav AV ČR a Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2006. 217 s. (Země a kultura ve střední Evropě ; 2) ISBN:80-86488-33-0

Burke, Peter: Co je kulturní historie? Praha: Dokořán, 2011. 217 s. ISBN:978-80-7363-302-8

Conditio humana - konstanta (č)í historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii. Sborník příspěvků z workshopu "ANTROPOLOGIE - HISTORIE - TEORIE" konaného na FHS UK v Praze dne 17. 11. 2005. [Ed.]: Storchová, Lucie. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2007. 200 s., fot. ISBN:978-80-86971-36-0

Horský, Jan - Tinková, Daniela: Roger Chartier: Nové intelektuální a kulturní dějiny jako historiografická odpověď na výzvy postmoderních kritik In: Historik v proměnách doby a prostředí 20. století / Brno : Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura : Historický ústav AV ČR, 2009 s. 27-55.

Iggers, Georg G.: Dějepisců ve 20. století. Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 177 s. (Knižnice Dějin a současnosti. Sv. 16.) ISBN:80-7106-504-8

Knoz, Tomáš - Lach, Jiří - Borovský, Tomáš: Kultura ve středoevropských dějinách: rozprava mezi humanitními obory. Praha: NLN, 2020. 509 stran : Vydáno pro Centrum pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách: obraz, komunikace, jednání] ISBN:978-80-7422-775-2

Křížová, Markéta: Kulturní transfery (nejen) na koloniální hranici Nového světa.. Dějiny - teorie - kritika / Roč. 12, č. 2 (2015), s. 288-311.

Liška, Luděk: Kulturní historie a její postavení v rámci současné francouzské historické vědy aneb (Staro)nové zpěvy sladké Francie. In: Čeněk Zíbrt a kulturní historie : studie a materiály / České Budějovice : Jihočeská univerzita, Historický ústav, 2003 s. 296-312.

Storchová, Lucie - Horský, Jan: Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století. Ústí nad Labem: Albis international, 2009. 268 s.: il. ISBN:978-80-86971-92-6

ODPOVĚDI

1. Při aplikaci metody zhuštěného popisu tedy badateli jde především o interpretaci a pochopení významu zkoumaného aktu pro jeho aktéry, přičemž by měl usilovat o zachycení všech významů, které lze takto odhalit a pozorovat.

2. Termín označuje proměnu, kterými prošly humanitní vědy. Díky této změně se z kultury stala analytická kategorie, kterou lze vědecky zkoumat. Mezi hlavní aspekty kulturního obratu patří důraz na zkoumání kultury, interdisciplinarita a s tím související nové metodologické přístupy, které vycházejí z různých humanitních věd (historie, literární věda, antropologie, sociologie apod.).

3. Nový historismus se zaměřuje na studium literárních textů v kontextu historických a kulturních podmínek doby, ve které byly vytvořeny. Nový historismus spojuje literární analýzu s historickým výzkumem a klade důraz na vzájemnou interakci mezi textem a kontextem. Literární texty jsou chápány jako produkt doby, které ale zároveň tuto dobu ovlivňují a reflektují.

7 DĚJINY MENTALIT

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se seznámíme s významným historiografickým konceptem, tzv. dějinami mentalit, které jsem neodlučitelně spojeny s francouzským dějepiscetvím, především s tzv. školou Annales.

CÍLE KAPITOLY

- Porozumět vývoji školy Annales a jejímu vlivu na světové dějepiscetví
- Pochopit přínos dějin mentalit pro historiografii
- Poznat základní metody dějiny mentalit
- Orientovat se v hlavních dílech dějin mentalit

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Dějiny mentalit; škola Annales; Marc Bloch; Jacques Le Goff;

7.1 Dějiny mentalit

Dějiny mentalit, je oblast historického výzkumu, která se zaměřuje na zkoumání postojů, přesvědčení, hodnot a emocí lidí v minulosti. Tento přístup k dějinám se snaží pochopit, jak lidé v různých obdobích vnímali svět kolem sebe a jak jejich mentalita ovlivňovala jejich chování a rozhodování. Pro pochopení minulosti je pochopení mentality zcela zásadní a bez tohoto předpokladu nejsme schopni porozumět chování lidí v minulosti. Snahu o zkoumání mentalit (byť pojem mentalita autoři nepoužívali) jsme viděli už v předcházejících kapitolách. Už J. Burckhardt i J. Huizinga se snažili zamýšlet nad způsobem, jakým

přemýšleli lidé pozdního středověku. Kořeny tohoto přístupu jsou ale starší, ostatně už Voltaire chtěl zkoumat myšlení lidí v minulosti, jak jsme viděli v kapitole 2. Samotný pojem „mentalita“ je relativně mladý – je spojen s dílem francouzského filosofa a antropologa **Luciena Lévy-Bruhla** (1857-1939), blízkého spolupracovníka dalšího významného francouzského filosofa a sociologa Émila Durkheima. Lucien Lévy-Bruhl ovlivnil svým dílem hned několik oborů, především antropologii, sociologii a etnografii. Ačkoliv jeho názory nebyly vždy všeobecně přijímány, významně přispěl ke zformování těchto oborů a jeho dílo ovlivnilo např. Carla Gustava Junga.

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Co je to mentalita a jak byste ji definovali?

Jeho nejvýznamnější prací je kniha *Myšlení člověka primitivního*, původně vydaná v roce 1922, česky vyšla v roce 2000.⁵⁵ Lévy-Bruhl rozlišoval dva druhy mentalit:

- Primitivní – pro kterou byla charakteristická plná účast ve světě
- Západní – typická odstupem od světa, schopná tolerovat rozpory

Z jeho pojetí vyplývá, že západní mentalita pro něj stále na vyšším stupni, můžeme hovořit o představě nadřazenosti západní mentality, za což byl Lévy-Bruhl kritizován např. Bronislawem Malinovským nebo Marcelem Mausse. Pro Lévy-Bruhla předmoderní národy, tzv. přírodní národy myslely předlogickým a mystickým způsobem. Přístup Lévy-Bruhla není jediný, jakým způsobem lze definovat nebo zkoumat mentalitu – můžeme zmínit například teorie Karla Mannheima a dalších.

Pojem mentalita začal být využíván v historických vědách a z dějin mentalit, především z přístupu francouzského dějepisce, se stal v druhé polovině dvacátého století jeden z nejvýznamnějších historiografických směrů. Peter Burke charakterizoval dějiny mentalit jako historickou antropologii idejí a vytyčil několik hlavních bodů, které jsou pro dějiny mentalit charakteristické:

- Zájem o kolektivní postoje, o myšlení „obyčejných“ lidí
- Důraz na fungování každodenního myšlení – zdůraznění nevědomých myšlenek či předpokladů
- Zájem o kategorie/struktury ve kterých lidé přemýšlejí, včetně metafor a symbolů

⁵⁵ LÉVY-BRUHL, Lucien: *Myšlení člověka primitivního*, Praha 2000.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Kdo je spojen s pojmem mentalita?

7.2 Škola Annales

Počátky zkoumání mentality jsou v historiografii neoddělitelně spjaty se školou Annales, historiografického směru, který se zformoval v meziválečném období kolem stejnojmenného časopisu (*Annales d'Histoire Economique et Sociale*). Za zakladatele školy Annales bývají považováni francouzští historikové Marc Bloch (1886-1944) a Lucien Febvre (1878-1956), kteří po první světové válce společně působili na univerzitě ve Štrasburku. Ačkoliv hovoříme o škole Annales, nikdy se nejednalo o školu ve vlastním slova smyslu a historikové školy Annales obvykle odmítali toto označení i ve smyslu společné metody. V prostředí školy Annales se nikdy nezformovala jedna charakteristická metoda, jedna definice, ať už celé školy nebo dějin mentalit. Naopak, pro školu Annales je typický interdisciplinární přístup a otevřenost vůči novým metodám, novým impulsům, což platí i pro zakladatele časopisu, Marca Blocha a Luciena Febvra, kteří se svých textech nechali ovlivnit širokou paletou oborů – antropologie, sociologie, filosofie, psychologie, ale také zeměpis a přírodní vědy. Klíčovým pojmem, který je spojen se školou Annales je „dlouhé trvání“, v originále *longue durée*), což je termín, který se vyskytuje velmi často v dílech historiků spojovaných se školou Annales a označuje dlouhodobé strukturální procesy a fenomény, které ovlivňují společnost a historii. Namísto zaměřování se na události a okamžité změny se koncept "dlouhého trvání" soustředí na jevy, které trvají po delší období – například ekonomické, sociální, kulturní a environmentální struktury, které formují lidskou historii po staletí nebo tisíciletí. Tento přístup zdůrazňuje význam pomalých a postupných změn, které se obvykle odehrávají pod povrchem každodenních událostí a které často nejsou ihned viditelné, ale mají zásadní vliv na vývoj společnosti. „Dlouhé trvání“ bere v úvahu vliv geografických a ekologických podmínek na lidské společnosti. Například jak klima, přírodní zdroje a geografická poloha mohou dlouhodobě ovlivňovat ekonomiku, kulturu a politiku regionů. Koncept také zahrnuje zkoumání dlouhodobých kulturních a mentálních struktur, které formují myšlení a chování lidí po generace. Například náboženské přesvědčení, sociální normy a kulturní hodnoty, které se mění velmi pomalu.

Lze konstatovat, že před druhou světovou válkou hrály myšlenky školy Annales spíše okrajovou roli, po druhé světové válce se z historiků okolo časopisu Annales stali vůdčí postavy francouzského dějepiscství a dějiny mentalit se staly hlavní zkoumanou oblastí. Ačkoliv jsou počátky dějin mentalit spjaty s Marcem Blochem a Lucien Febvrem, M. Bloch paradoxně pojem mentalita nepoužíval. Navzdory tomu jeho kniha *Králové divotvůrci: studie o nadpřirozenosti přisuzované královské moci, zejména ve Francii a Anglii je považována za základní práci na poli dějin mentalit. M. Bloch se zaměřil na otázku údajné léčebné moci francouzských a anglických králů, o které hovoří středověké prameny – králové těchto zemí měli být schopni léčit dotekem.*

Škola Annales se tradičně dělí na několik období resp. generací:

- I. generace – hl. představitelé Marc Bloch, Lucien Febvre
- II. generace – hl. představitelé Fernand Braudel
- III. generace – hl. představitelé Jacques Le Goff, George Duby a další

Skutečný rozvoj dějin mentalit nastal po druhé světové válce, v šedesátých a sedmdesátých letech. Za typický příklad dějin mentalit můžeme označit práci francouzského historika a příslušníka školy Annales **Philippa Arièse** (1914-1984), především jeho slavnou práci *Dějiny smrti* z roku 1977.⁵⁶ K sepsání jej údajně přivedly slova Luciena Febvra „Nemáme dějiny smrti.“ Jeho práce představuje pokus o analýzu dějin smrti od středověku po novověk a smrt chápe jako společenský a kulturní fenomén. Celá práce je rozdělena do pěti fází:

1. Ochočená smrt – doba pozdní antiky a středověku, kdy byla smrt vnímána jako přirozená a nevyhnutelná součást života. Lidé žili v komunitách, kde byla smrt veřejnou událostí, a umírání probíhalo často doma, obklopeno rodinou a přáteli. Byla přijímána s klidem a resignací.

2. Smrt jednotlivce, období 13. – 16. století – v pozdním středověku a raném novověku začíná být smrt více personalizovaná. Lidé začínají více přemýšlet o své vlastní smrti a o tom, co je čeká po ní. Objevují se první známky individualizace smrtelných rituálů.

4. Období 17. – 18. století – smrt je současně vzdálená i blízká

3. Smrt druhého – v 18. a 19. století se zvyšuje důraz na citové vztahy mezi lidmi, což se odráží i v postojích k smrti. Smrt druhého člověka, zejména blízkého, se stává předmětem intenzivního smutku a truchlení. Pohřební rituály se stávají více soukromými a emocionálními.

5. Neviditelná smrt – v moderní době dochází k tabuizaci smrti. Smrt se stává tématem, o kterém se nemluví, a umírání je často institucionalizováno v nemocnicích a dalších zdravotnických zařízeních. Moderní společnost se snaží smrt co nejvíce odsunout do pozadí a zaměřuje se na prodlužování života.

Arièsova analýza ukazuje, jak se kulturní, sociální a náboženské změny odrážejí v postojích k smrti a umírání. Jeho práce poskytuje hluboký vhled do toho, jak se lidské vnímání smrti vyvíjelo v průběhu staletí a jak tyto změny ovlivňují naše současné chápání tohoto fenoménu a Dějiny smrti ovlivnily generace dalších badatelů.

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. Podle čeho získala škola Annales své pojmenování?

⁵⁶ ARIÈS, Philippe, *Dějiny smrti*, Praha 2020.

Další slavná studie Philippa Arièse se týká dětství. Publikoval ji už v roce 1960 a jeho teze měly obrovský dopad na studium v dětství, navzdory své kontroverznosti. Ariès přišel s myšlenkou, že dětství jako specifická kategorie lidského života ve středověku neexistovalo. Podle něj dítě, ve chvíli, kdy už nepotřebovalo kojnou, se stávalo tzv. malým dospělým, což se snažil prokázat na celé řadě příkladů – děti nosily stejné oblečení jako jejich rodiče, v případě vesnických rodin museli od útlého věku pracovat na poli nebo v rámci hospodářství a přebírali tak roli svých rodičů. Arièsovy představy šly ale ještě dál – zpochybňoval, že ve středověku existovalo zvláštní emociální pouto rodičů ke svým dětem a to především díky vysoké dětské úmrtnosti. Ariès ve své analýze vyšel především z ikonografických a literárních pramenů, ale v podstatě vůbec nepracoval s archeologickými prameny, které podávají úplně odlišný obraz středověkého dětství. Dnes je jeho teze o neexistenci dětství ve středověku vyvrácena, protože archeologové i historikové našli celou řadu pramenů, které existenci dětství jako specifické kategorie potvrzují a vyvráceny byly také jeho představy o neexistenci emocionálního pouta rodičů k dětem.

Ariès bývá často srovnáván s dalším důležitým představitelem školy Annales, kterým byl **Jean Delumeau** (1923-2020). Jeho práce můžeme rovněž označit za typické dílo pro dějiny mentalit. Nejslavnější Delumeaova práce *Strach na Západě ve 14. – 18. století z roku 1978* si vytkla za cíl analyzovat pocity úzkosti, strachu, obav v evropské společnosti v širokém rozpětí od pozdního středověku do novověku. Zjednodušeně řečeno – Delumeau zkoumal čeho se tehdejší lidé báli, z čeho měli obavy apod. Na jedné straně to byly přírodní katastrofy a nemoci (především mor), na druhé straně to byly obavy, které vyplývaly z náboženské oblasti – strach z ďábla, hříchu nebo očištění. Delumeau se zabýval ale také strachem z jinakosti – obavy, které v tehdejších lidech vyvolávali Židé, křesťanské hereze nebo islám. Delumeau založil svou analýzu na zkoumání širokého korpusu pramenů a došel k závěru, že se nedá vypořádat klesání míry strachu, naopak s přibývajícimi staletími míra strachu narůstala, což je v přímém rozporu s míněním staršího dějepisce, které bylo silně ovlivněno osvícenskou představou racionalizace světa. Na svou nejslavnější knihu Delumeau navázal celou řadou dalších prací – zabýval se například otázkou hříchu a pocitu viny ve středověké a raně novověké společnosti, některé z těchto prací byly vydány také česky.

Česká vydání:

- DELUMEAU, Jean: Tisíc let štěstí, Praha 2010.
- DELUMEAU, Jean: Dějiny ráje: Zahrada rozkoše, Praha 2003.
- DELUMEAU, Jean: Hřích a strach: Pocit viny na evropském Západě ve 13. až 18. století, Praha 1998.
- DELUMEAU, Jean: Strach na Západě ve 14. - 18. století I. Obležená obec, Praha 1997.
- DELUMEAU, Jean: Strach na Západě ve 14. - 18. století II. Praha 1999.

KONTROLNÍ OTÁZKA

3. Vysvětlete, jak Philippe Ariès přistupoval k otázce dětství ve středověku.

Z dalších historiků školy Annales, kteří významně přispěli k dějinám mentalit můžeme zmínit například **Georgese Dubyho** (1919-1996), zejména jeho slavnou knihu *Rok tisíc*. V této knize Duby představil analýzu představ, která si středověká společnost spojovala s příchodem roku tisíc, které se týkaly předpokládaného konce světa a druhé příchodu Ježíše Krista. Duby chápal rok tisíc jako předěl v evropské společnosti a vycházel především z analýzy narativních pramenů. Do dějin mentalit můžeme začlenit také jeho další knihu *Tři řády*, ve které zkoumal středověké představy o feudalismu, zejména prostřednictvím analýzy učení o trojím lidu.

Česká vydání knih G. Dubyho:

- DUBY, Georges: Dějiny Francie: od počátků po současnost, Praha 2003.
- DUBY, Georges: Neděle u Bouvines 27. červenec 1214, Praha 1996.
- DUBY, Georges: Rok tisíc, Praha 2007.
- DUBY, Georges: Rytíř, žena a kněz. Manželství ve Francii v době feudalismu, Praha 2003.
- DUBY, Georges: Tři řády aneb představy o feudalismu, Praha 2008.
- DUBY, Georges: Věk katedrál. Umění a společnost 980–1420. Praha 2002.
- DUBY, Georges: Umění a společnost ve středověku, Praha 2002.
- DUBY, Georges: Vznešené paní z 12. století I., Praha 1997.
- DUBY, Georges: Vznešené paní z 12. století II., Praha 1999.
- DUBY, Georges: Vznešené paní z 12. století III., Praha 1999.

K dějinám mentalit významně přispěl také asi nejznámější představitel školy Annales **Jacques Le Goff** (1924-2014). Le Goff napsal celou řadu knih, ne všechny z nich ale lze zařadit do ranku dějin mentalit. Vlajkovou lodí Le Goffova přístupu k dějinám mentalit může být kniha *Za jiný středověk*, což je soubor esejí a studií, kdy se Le Goff snaží zodpovědět například otázku, jak vnímali středověcí lidé čas a co vlastně čas pro středověkého člověka znamenal, případně se zamýšlí nad historií snů a o čem snili středověcí lidé. *Za jiný středověk* lze považovat za manifest Le Goffova přístupu ke zkoumání minulosti, který

je založený na důsledné interdisciplinaritě, historik středověku se podle něj nemůže omezovat pouze na práci s písemnými prameny, ale měl by využívat všechny dochované prameny (archeologické, ikonografické apod.). Za další slavnou Le Goffovu knihu můžeme označit *Zrození očištěnce*, která, jak název napovídá, je věnována otázce, jakým způsobem a proč vznikl očištěnec a jaká byla jeho role v křesťanském myšlení. Očištěnec tradiční součástí křesťanského myšlení, pevnou součástí křesťanské víry se stal až ve 12. století, kdy se prosadila představa, že očištěnec je místo mezi nebem a peklem. Jeho vznik dává Le Goff do souvislosti se sociálními a hospodářskými proměnami, kterými tehdejší křesťanská Evropa procházela – v západní Evropě je období 12. století obdobím, kdy vznikají první města, čímž vzniká nová sociální třída – měšťan. Zároveň je to období rozvoje obchodu a to včetně obchodu zahraničního. Kromě těchto dvou knih je Le Goff autorem celé řady dalších, kde uplatnil přístupy dějin mentalit, např. *Středověká imaginace*, případně jeho syntéza evropských středověkých dějin – *Kultura středověké Evropy* a celá řada dalších.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Přečtěte si „předmluvu“ ke knize *Za jiný středověk* od Jacquese Le Goffa.

Česká vydání knih Jacquese Le Goffa (výběr):

- LE GOFF, Jacques: *Intelektuálové ve středověku*, Praha 1999.
- LE GOFF, Jacques: *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991.
- LE GOFF, Jacques: *Muži a ženy středověku*, Praha 2013.
- LE GOFF, Jacques: *O hranicích dějinných období. Na příkladu středověku a renesance*, Praha 2014.
- LE GOFF, Jacques: *Paměť a dějiny*, Praha 2007.
- LE GOFF, Jacques: *Peníze a život*, Praha 2005.
- LE GOFF, Jacques: *Středověká imaginace*, Praha 1998.
- LE GOFF, Jacques: *Svatý František z Assisi*, Praha 2004.
- LE GOFF, Jacques: *Svatý Ludvík*, Praha 2012.
- LE GOFF, Jacques: *Zrození očištěnce*, Praha 2003.
- LE GOFF, Jacques: *Za jiný středověk*, Praha 2005.

Z výše nastíněného vývoje dějin mentalit by se mohlo zdát, že většina prací se týká starších dějin – středověku a raného novověku. Není tomu tak. Ani škola *Annales* nebyla omezena pouze na starší dějiny, mezi jejími příslušníky bychom našli celou řadu historiků, kteří se zabývali novodobými dějinami a to i dějinami mentalit. Typickým příkladem může být

např. **Mona Ozouf** a její známá kniha *Revoluční svátky 1789-1799*.⁵⁷ Koncept dějin mentalit se z francouzského dějepisectví rozšířil i do dalších národních historiografií – od sedmdesátých let s ním můžeme setkat například v německém dějepisectví (Gerd Tellenbach, Volker Sellim a další) a významně ovlivnil také české dějepisectví. Počátky zkoumání mentalit můžeme spojit s českým meziválečným historikem Josefem Šustou, který se podobně jako historikové školy *Annales* nechal ovlivnit sociologií a znal také práce Marca Blocha a Luciena Febvra. Podobně otevřený impulsům francouzského dějepisectví byl například Šustův současník Bedřich Mendl, který se zabýval především hospodářskými a sociálními dějinami. Vzhledem k politickému vývoji Československa nastala po roce 1948, kdy díky nástupu komunistického režimu byl omezen kontakt se západním dějepisectvím, vynucená pauza a dějiny mentalit se tak v českém a slovenském prostředí mohly rozvíjet až po roce 1989, kdy můžeme zmínit například práce Františka Šmahela, Martina Nejedlého, Pavlíny Cermanové a celé řady dalších.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme si představili koncept dějin mentalit, včetně jeho stručného vývoje ve světovém dějepisectví. Zkoumání dějin mentalit je spojeno s francouzskou historiografickou školou *Annales*. Za zakladatele *Annales* bývají považováni francouzští historikové Marc Bloch a Lucien Febvre, kteří v druhé polovině dvacátých let dvacátého století založili časopis *Annales d'Histoire Economique et Sociale*, podle kterého získala škola *Annales* své pojmenování. Novost přístupu M. Blocha a L. Febvra spočívala v důsledném zaměření se na interdisciplinaritu a využívání poznatků jiných vědních oborů. Ve vlastní historické praxi obrátili historikové školy *Annales* pozornost spíše na společenské struktury, tzv. dlouhé trvání, než na tradiční politické dějiny a dějiny významných osobností. Po druhé světové válce se z historiků školy *Annales* staly vůdčí postavy francouzského dějepisectví a jejich koncept dějin mentalit se rozšířil do většiny světových historiografií. Koncept dějin mentalit byl představen zejména na knihách Philipha Ariese a Jeana Delumeua. Pozornost byla věnována také dalším historikům školy *Annales*, jako byl Georges Duby nebo Jacques Le Goff.

DALŠÍ ZDROJE

Burke, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales (1929-1989)*, Praha 2004.

⁵⁷ OZOUF, Mona, *Revoluční svátky 1789-1799*, Brno 2006.

Holzbachová, Ivana: Společnost - dějiny - struktura: historický materialismus a škola Annales. Praha : Academia, 1988. "

Holzbachová, Ivana: Škola Annales a její proměny. In: Filozofie dějin : problémy a perspektivy / Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2004 s. 235-255.

Iggers, Georg G.: Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 177 s. (Knižnice Dějin a současnosti. Sv. 16.) ISBN:80-7106-504-8

Marek, Jaroslav - Šmahel, František: Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví. In: Český časopis historický = The Czech Historical Review Praha : Historický ústav AV ČR 97, č. 1, (1999), s. 1-18.

Olšáková, Doubravka: Dobová recepce školy Annales v českých historických časopisech v 60. letech 20. století. In: Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích / Praha : CEFRES, 2003 s. 179-196.

Středová, Veronika: Bedřich Mendl a francouzské dějepisectví. In: Východočeské listy historické / Hradec Králové : Ústav historických věd PdF VŠP v Hradci Králové 17-18, (2001), s. 181-202.

Středová, Veronika: Počátky formování konceptu dějin mentalit v české historiografii. Dolní Břežany : Scriptorium, 2008. 161 s. ISBN:978-80-86197-96-8

Středová, Veronika: Strukturalismus v českém historickém myšlení. Hradec Králové : České Budějovice : Univerzita Hradec Králové ; Bohumír Němec - Veduta, 2014. ISBN:978-80-88030-10-2

ODPOVĚDI

1. Lucien Lévy-Bruhl
 2. Podle časopisu *Annales d'Histoire Economique et Sociale*.
 3. Ariès přišel s myšlenkou, že dětství jako specifická kategorie lidského života ve středověku neexistovalo. Podle něj dítě, ve chvíli, kdy už nepotřebovalo kojnou, se stávalo tzv. malým dospělým.
-

8 MIKROHISTORIE

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole se seznámíme s historiografickým směrem nazývaným „mikrohistorie“, který výrazně ovlivnil historiografii a kulturní dějiny. Mikrohistorie vznikla v Itálii v sedmdesátých letech 20. století a je specifická zaměřením na konkrétního jedince v minulosti.

CÍLE KAPITOLY

- Pochopit význam mikrohistorie jako historiografické metody
 - Porozumět přínosu díla Carlo Ginzburga
 - Poznat základní mikrohistorické metody a zásadní knihy
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Mikrohistorie; Carlo Ginzburg; kulturní dějiny; dějiny každodennosti

Mikrohistorii lze chápat jako přímou reakci na historiografické směry 60. a 70. let dvacátého století, které se orientovaly na vytváření velkých teorií, které měly odhalovat společenské struktury, procesy a hnutí, které výrazně přispěly k tomu, že se do dějepisceví promítly také dějiny „bezejmenných mas“, které dosud stály spíše v ústraní.⁵⁸ Mikrohistorické přístupy oproti tomu zdůrazňují roli jedince v dějinách. Mikrohistorie jako taková se obtížně definuje, protože ačkoliv existuje celá řada mikrohistorických prací, konkrétní definice neexistuje. Kořeny mikrohistorie jsou spojeny s prostorem severní Itálie, především s univerzitou Bologni a můžeme je spojit s tamními historiky jako je **Carlo Ginzburg** nebo

⁵⁸ Přehledný vývoj mikrohistorického bádání přináší GRULICH, Josef: Zkoumání „maličností“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie), Český časopis historický, 2001, č. 3, s 519-547. Z jeho studie vychází následující řádky.

Carlo Poni. Italští historikové se vymezovali proti konceptům francouzské školy Annales a oproti nim se zaměřovali spíše na poznání dílčích/náhlych změnách v minulosti. V průběhu sedmdesátých let dvacátého století tak někteří italští historikové opustili snahu zkoumat společenské jevy na základě pramenů statistické povahy a orientovali se spíše na rozbor pramenů, které umožňovaly nahlédnout do myšlení lidí v minulosti.

Klíčovou roli v šíření myšlenky mikrohistorie sehrálo italské nakladatelství Giulio Einaudi z Turína, které od konce sedmdesátých let založilo ediční řadu „mikroistoria“ zaměřenou na monografie s mikrohistorickou tematikou.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. V jaké zemi a kdy vznikla mikrohistorie?

Carlo Ginzburg a Carlo Poni vyjádřili svou představu „nové historie“ v programové stati, kterou uveřejnil časopis *Quaderni storici* v roce 1979. Jimi propagovaná nová metoda měla přispět k objasnění smyslu a podstaty dějin a zároveň měla osvobodit italské dějepi-sectví od vlivu francouzské školy Annales. Mikrohistorie staví do centra historického bá-dání jedince a v souvislosti se zkoumáním života konkrétního člověka kladli C. Ginzburg a C. Poni důraz především na rozbor všech společenských vztahů a vazab, které se k tomu jedinci vztahují. Uplatňovali tak metodu prosopografie, která umožnila zkoumat společenské vazby a vztahy konkrétních jedinců v minulosti. Díky této orientaci na jedince mikro-historie fakticky změnila tzv. „tvůrce dějin“, za které byly tradičně považovány velké osob-nosti dějin – významní státníci, vojevůdci, spisovatelé apod a upozornila na význam „oby-čejných“ lidí.

Za nejvýznamnější postavu mikrohistorického bádání bývá považován **Carlo Ginzburg** (1939), který vymyslel i pojem mikrohistorie. Prostřednictvím mikrohistorie se Ginzburg snažil také omezit vliv politiky na historiografii – odmítal se podílet na odhalování podstaty dějinného vývoje, který by přímo souvisel se soudobým politickým vývojem. Předmětem jeho mikrohistorickým bádání se tak stávaly jen takové události, které byly již „mrtvé“ a svou pozornost upnul k období raného novověku (přibližně 1500-1800). Nejslavnější kni-hou Carlo Ginzburga je kniha nazvaná **Sýr a červi**, která byla poprvé vydána v roce 1976. Kniha se zaměřuje na příběh Domenica Scandelly, známého jako Menocchio, italského mlynáře ze 16. století. Menocchio byl neobyčejný muž, který měl velmi osobité a speci-fické názory na náboženství, stvoření světa a společnost, které se dostaly do konfliktu s tehdejší církevní autoritou. Byl opakovaně vyšetřován inkvizicí kvůli herezi. Ginzburg vy-užívá mikrohistorický přístup, kdy detailně zkoumá život jednoho jednotlivce, aby odhalil širší kulturní a sociální kontext doby. Tento přístup kontrastuje s tradičními makrohistoric-

kými studii, které se zaměřují na velké události a dlouhodobé procesy. Menocchiův příběh slouží jako okno do každodenního života a myšlení obyčejných lidí v raně novověké Evropě. Na příkladu Menocchia ukazuje na specifčnost tehdejší lidové kultury, která mohla být v mnoha případech v rozporu s oficiální kulturou. Při zkoumání Menocchiova života vyšel Ginzburg především z dochovaných výslechových protokolů, které vznikly během vyšetřování Menocchiovy hereze a představují hlavní pramen, který se vztahuje k jeho životu: „*Jmenoval se Domenico Scandella, řečený Menocchio. Narodil se roku 1532 (v době prvního procesu uvedl, že jsou mu padesát dva roky) v Montereale, malé vesnici ve furlanských kopcích, která těsně přiléhá k horám asi dvacet pět kilometrů severně od Pordenone. Tam také vždycky žil, s výjimkou dvou let vyhoštění za rvačku (1564-1565), strávených v nedaleké vesnici Arba a na bližší neupřesněném místě v Kraňsku. Byl ženat a měl sedm dětí; další čtyři zemřely. Kanovníku Giambattistovi Marovi, generálnímu vikáři inkvizitora v Aguleji a Concordii, uvedl, že pracuje jako „mlynář, stolař, pilař, že koná zedničinu i jiné věci“. Převážně však se věnoval práci mlynáře; nosil také tradiční mlynářský oděv, vestu, plášť a čapku z bílé vlny. Takto bíle oděný se dostavil k procesu. O několik let později inkvizitorům řekl, že je „velmi chudý“: „nemám jiného než dva mlýny v nájmu a dvě propachtovaná pole a z toho jsem živil a živím svou ubohou rodinu“. Určitě však přeháněl. I když velký díl sklizně asi připadl, kromě splátek z pozemků, na zaplacení nájmu (pravděpodobně naturálního) dvou mlýnů, určitě ještě zůstalo dost k obživě a případně i na to, aby si v těžších chvílích pomohl z nesnází. Tak například když byl ve vyhnanství v Arbě, hned si najal další mlýn. Když se vdávala jeho dcera Giovanna (Menocchio zemřel asi o měsíc dříve), dostala věno v hodnotě 256 lir a 9 soldů, ne příliš bohaté, avšak vzhledem k místním zvyklostem v oněch letech také ne zrovna chudé. Celkově se zdá, že Menocchiovo postavení v sociálním mikrokosmu Montereale nebylo právě zanedbatelné. Roku 1581 byl ve své vesnici a v okolních obcích (Gaio, Grizzo, San Lonardo, San Martino) podestou a v bližší neurčené době působil jako „camararo“, tj. správce farnosti, v Montereale. Není nám známo, zda i tady, tak jako na jiných místech Furlánska, byl starý způsob rotace funkcí nahrazen systémem volby. V takovém případě musela skutečnost, že uměl „číst, psát a počítat“, být Menocchiovu ku prospěchu. Camerari totiž bývali téměř vždy vybírání z osob, které navštěvovaly veřejnou nižší školu a osvojily si případně i trochu latiny. Školy tohoto typu existovaly také v Avianu a v Pordenone; do jedné z nich patrně Menocchio chodil. Dne 28. září 1583 byl Menocchio udán inkvizici. Obžaloba ho vinila, že pronesl „kacířská a svatokrádežná“ slova na adresu Kristovu. Nešlo o nějakou příležitostnou kletbu, Menocchio se dokonce pokoušel své názory šířit a zdůvodňoval je („*praedicare et dogmatizare non erubescit*“). To mu hned velmi přitížilo.“⁵⁹*

Sýr a červi je klíčové dílo, které významně obohatilo historické bádání o nové metody a perspektivy. Carlo Ginzburg v této knize ukázal, jak detailní studie jednotlivých případů mohou odhalit komplexní sociální a kulturní dynamiku dané doby, čímž zásadně přispěl k rozvoji mikrohistorie a ke studiu každodenního života a lidové kultury. Díky tomu byla kniha opakovaně vydávána po celém světě.

⁵⁹ GINZBURG, Carlo: Sýr a červi, Praha 2000, s. 33-34.

Carlo Ginzburg mikrohistorický přístup uplatňoval ve svých textech opakovaně. Jako další příklad můžeme uvést jeho knihu *Benandanti*,⁶⁰ která opět představuje sondu do náboženského myšlení lidových vrstev v šestnáctém století. Ginzburg znovu vyšel z dochovaných výslechových protokolů a zkoumal lidi, kteří byli označeni jako „benandanté“, což měly být osoby, které byly předurčeny k boji s čarodějnicemi. Mělo jít o „dobré“ čaroděje, jejichž smyslem bylo ochraňovat úrodu.

Přehled česky vydaných knih Carlo Ginzburga:

- GINZBURG, Carlo: *Sýr a červi*, Praha 2000.
- GINZBURG, Carlo: *Benandanti*, Praha 2002.
- GINZBURG, Carlo: *Noční příběh*, Praha 2003.
- GINZBURG, Carlo: *Mocenské vztahy: Historie, rétorika, důkaz*, Praha 2013.
- GINZBURG, Carlo: *Pierovo tajemství: Piero della Francesca, malíř rané renesance*, Praha 2021.
- GINZBURG, Carlo: *Stopy*, Praha 2023.
- GINZBURG, Carlo: *Dřevěné oči: Deset úvah o distanci*, Praha 2024.

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. Kdo stojí v centru mikrohistorického bádání?

Mikrohistorickému bádání je mnohdy vytýkán nedostatek reprezentativnosti při výběru zkoumaných jevů. Zásadní otázka zní – podle jakých kritérií jsou vybírání zkoumání jedinci? Mikrohistorická metoda je tady do značné míry závislá na dochovaných pramenech a je otázkou, do jaké míry mohou lidé, kteří se nějakým způsobem provinili proti tehdejší společnosti, představovat model, na základě kterého lze zkoumat celou společnost. Ginzburgův přístup, který se dá charakterizovat jako zkoumání „maličkovitých“, které ale mohou odhalovat širší společenské tendence se ukázal jako nosný a vyvolal obdobně orientované výzkumy po celém světě. Mezi přední badatele na poli mikrohistorie patří například kanadská historička Natalie Zemon Davis, společně s Ginzburgem považována za průkopnici mikrohistorické metody a jednu ze stěžejních postav tzv. gender history, německý historik Wolfgang Behringer nebo americký historik Robert Darnton.

⁶⁰ GINZBURG, Carlo: *Benandanti*, Praha 2002.

Přehled nejvýznamnějších česky vydaných mikrohistorických prací:

- BARTLETT, Robert: Oběšenec, Praha 2014.
- BEHRINGER, Wolfgang: Chonrad Stoeckhlin a „noční houf“ : Příběh z raného novověku, Praha 2018.
- DARNTON, Robert: Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie, Praha 2013.
- DAVIS, Natalie Zemon: Návrat pravého Sommersbyho, Praha 1998.
- DAVIS, Natalie Zemon: Ženy na okraji. Tři životy 17. století, Praha 2013.
- LADURIE, Emmanuel Le Roy: Masopust v Romansu, Praha 2001.
- LADURIE, Emmanuel Le Roy: Montailou, okcitánská vesnice v letech 1294–1324, Praha 2005.
- LEVI, Giovanni: Nehmotné dědictví: Kariéra jednoho exorcisty v Piemontu, Praha 2019.
- OZMENT, Steven E.: Purkmistrova dcera, Praha 2016.
- PO-CHIA, Hsia Ronnie: Trident 1475, Praha 2015.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola popisuje vznik a vývoj mikrohistorie, která vznikla jako reakce na makrohistorické přístupy 60. a 70. let 20. století zaměřené na velké teorie a společenské struktury. Mikrohistorie se oproti tomu soustředí na roli jednotlivce v dějinách. Kořeny tohoto přístupu se nacházejí v severní Itálii, zejména na univerzitě v Bologni, a jsou spojeny s historií jako Carlo Ginzburg a Carlo Poni. Carlo Ginzburg je považován za klíčovou postavu mikrohistorie a je autorem pojmu mikrohistorie. Jeho nejznámější knihou je "Sýr a červi", která zkoumá život italského mlynáře Menocchia v 16. století a jeho neortodoxní názory, což slouží jako okno do každodenního života a myšlení té doby. Ginzburgův přístup využívá detailní studie jednotlivců k odhalení širších kulturních a sociálních kontextů. Jeho přístup inspiroval mnoho dalších badatelů po celém světě, jako jsou Natalie Zemon Davis, Wolfgang Behringer a Robert Darnton

DALŠÍ ZDROJE

Antonín Malaníková, Michaela: Regina Španová - možnosti využití mikrohistorie na příkladu života obyvatelky středověkého Brna. In: Brno v minulosti a dnes : sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna / Brno : Statutární město Brno 22, (2009,) s. 73-91.

Čechura, Jaroslav: Mikrohistorie - nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí? Dějiny a současnost : kulturně historická revue 16, č. 1, (1994,) s. 2-5.

Čechura, Jaroslav: Mikrohistorie a raněnovověká studia: možnosti a meze jednoho historiografického konceptu. Časopis Matice moravské Roč. 135, č. 2 (2016), s. 361-393.

Čechura, Jaroslav: Mikrohistorie, historický kontext a jihočeské prameny: polemika. In: *Paginae historiae* : sborník Národního archivu / Praha : Národní archiv Sv. 24, č. 1 (2016), s. 351-368.

Grulich, Josef: Zkoumání "malíčností". (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie).. In: *Český časopis historický = The Czech Historical Review* Praha : Historický ústav AV ČR 99, č. 3, (2001,) s. 519-547.

Nodl, Martin: Mikrohistorie a historická antropologie. Dějiny - teorie - kritika / 1, č. 2, (2004,) s. 237-252.

Petráň, Josef: Mikrohistorie aneb o nedějinách. In: *Dějiny ve věku nejistot* : sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka / Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003 s. 201-208.

Petráň, Josef: Příběh Ouběnic. Mikrohistorie české vesnice. Praha : Lidové noviny, 2001. 250 s., il., mp. (Knižnice Dějin a současnosti. 14.) ISBN:80-7106-469-6

ODPOVĚDI

1. Itálie, 70. léta 20. století.

2. Mikrohistorie staví do centra historického bádání jedince a v souvislosti se zkoumáním života konkrétního člověka kladli C. Ginzburg a C. Poni důraz především na rozbor všech společenských vztahů a vazab, které se k tomu jedinci vztahují. Uplatňovali tak metodu prosopografie, která umožnila zkoumat společenské vazby a vztahy konkrétních jedinců v minulosti. Díky této orientaci na jedince mikrohistorie fakticky změnila tzv. „tvůrce dějin“, za které byly tradičně považovány velké osobnosti dějin – významní státníci, vojevůdci, spisovatelé apod a upozornila na význam „obyčejných“ lidí.

9 HISTORICKÁ ANTROPOLOGIE A DĚJINY KAŽDODENNOSTI

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole bude představen vývoj tzv. historické antropologie, zejména německá škola historické antropologie, reprezentována dílem Richarda van Dülmena.

CÍLE KAPITOLY

- Porozumět hlavním myšlenkám historické antropologie
 - Seznámit se s dílem Richarda van Dülmena
 - Pochopit význam historické antropologie v kontextu soudobého dějepiscetví
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Historická antropologie; Richard van Dülmen; dějiny každodennosti; Peter Burke

V předcházejících kapitolách jsme viděli, že se kulturní dějiny již od svých počátků snažily o interdisciplinaritu a již v 19. století byly silně ovlivněny soudobou antropologií, především dílem E. B. Tylora a dalšími antropology. Po úzce spolupráci s antropologií volali i klasické kulturní dějiny jako byl J. Huzinga nebo A. Warburg. Viděli jsme také, že nové kulturní dějiny, které se zformovaly v sedmdesátých letech dvacátého století silně těžily ze spolupráce s antropologií a využívaly především teorie Clifforda Geertze a jeho metodu zhuštěného popisu. Typickým příkladem antropologického přístupu ke studiu minulosti může být kniha Petera Burkeho, Lidová kultura v raně novověké Evropě nebo jeho další texty, ve kterých se pokusil aplikovat antropologické přístupy na historický materiál (viz

kapitola 7). To vše přispělo k tomu, že v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století se zformoval nový historiografický směr – historická antropologie, kterou můžeme považovat za součást širěji koncipovaných kulturních dějin. Historická antropologie staví jednoho člověka s jeho jednáním, myšlením, pocity a utrpením do středu historické analýzy. Oproti filosofické antropologii, která se po podstatě lidství se historická antropologie zaměřuje na mnohostrannou kulturně-sociální podmíněnost jednotlivce v proměnách času, na zvláštnost a svébytnost lidského jednání. Historická antropologie klade zvláštní důraz na „obyčejné“ lidi, nižší vrstvy obyvatelstva, lidi na okraji apod., protože vychází z přesvědčení, že na dějinách se podílejí všichni lidé, všechny společenské vrstvy a dějiny chápe jako něco, co vytváří člověk. Kromě toho vychází z myšlenky, že člověk se stává tím čím je, prostřednictvím toho, co dělá.

Hlavní rozvoj historické antropologie je spojen s německým dějepiscectvím v širokém rozmezí od sedmdesátých po osmdesátá léta. Průkopníkem historicko-antropologických přístupů nicméně zůstává výše zmíněný Peter Burke. Německá historická antropologie vznikla na základě debat uvnitř historické obce, a jak konstatoval jeden z jejích nejvýznamnějších představitelů Richard van Dülmen, velký podíl na tom měly debaty mezi „tradičnější“ orientovanými historiky a historiky sociálních dějin: *„Historická antropologie se bezpochyby vyvinula z interních vědeckých diskusí souvisejících obecně se sociálními dějinami a zvláště s nově se utvářející historickou sociální vědou. Krom toho měly svůj význam také další, externí politicko-civilizační motivy. Nové teoretické myšlenkové přístupy se vždy vyvíjejí v komplexních kulturních situacích, kdy striktně vědecké pohnutky představují pouze jednu z příčin jejich vzniku. Pro vědeckou kulturu, ve které se rozvinuly první koncepty historické antropologie, byla charakteristická narůstající skepse vůči neomezenému optimismu 70. let, jenž předstíral, že dokáže vyřešit všechny podstatné společenské problémy. Pod dojmem katastrof jako např. jaderného zbrojení vyvstaly závažné pochybnosti o nepřetržitém procesu modernizace, který sliboval jakýsi blíže neurčený, stálý pokrok. Civilizační kritika konce 70. a začátku 80. let byla dalším důvodem pro vznik a rozvoj nových historických perspektiv a způsobů práce. V této kritice se zvláště angažovala generace, jejíž kariérní šance se ve srovnání s minulostí značně zhoršily. V neposlední řadě zde sehrály svou roli subjektivní zkušenosti a zájmy jedné generace, resp. skupiny badatelů. Profilem a vzděláním se skupiny vědců podporujících obrat v kulturní vědě sice příliš nelišily od zastánců historické sociální vědy, zvláště od sociálních historiků, kteří propagovali teoretické sociální dějiny vycházející z Maxe Webra a Karla Marxe a chtěli tak bezprostředně přispět k politické kultuře současné společnosti. Ve dvou bodech se ovšem ona „nová“ skupina od „klasických“ sociálních historiků diferencovala: zaprvé v popředí jejího zájmu nestálo zkoumání, tj. sociálních dějin 19. a 20. století. Při formování historické antropologie se mnohem více uplatnili historikové raného novověku, kteří obrátili svou pozornost k předindustriální společnosti a přitom byli mnohem více než ostatní orientováni internacionálně a mezioborově. Při hledání nových modelů výkladu tohoto přechodného období se rychle otevřeli především etnologickým východiskům. Zadruhé sympatizovali se sociálně-politickými alternativními proudy 80. let, které už nepovažovaly neomezenou modernizaci za cíl politického jednání, ale naopak nově poukázaly na ničivý potenciál moderny. Tím se zároveň zvýšila citlivost vůči tradicím, která přišla zvláště vhod raně novověkému bádání*

s jeho požadavkem nevnímat pouze modernu jako součást procesu modernizace, Jakkoliv heterogenní byla (a ještě stále je) tato skupina sociálních historiků, všichni do jednoho se v 80. letech otevřeli přístupům užívaných v etnologii a dějinách každodennosti a zproblematizovali své (vlastní) postoje k dějinám kultury a modernizace.⁶¹

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Kdo stojí v centru pozornosti historické antropologie?

I pro historickou antropologii, stejně jako pro tzv. nové kulturní dějiny, byly stěžejní myšlenky Clifforda Geertze a jeho pojetí symbolické antropologie, která představovala pro zastánce historické antropologie hlavní inspirační pole. Pro německé dějepisce představovaly silnou inspiraci i sociální dějiny a sociologie obecně, zejména dílo francouzského filosofa a sociologa Pierra Bourdieho. Další inspiraci čerpala historická antropologie i z dějin mentalit a z přístupů školy Annales ke zkoumání minulosti. Jak vyplývá z výše citovaných slov Richarda van Dülmena, velkou inspirací byla etnologie. Německé dějepisce nebylo průkopníkem ve spolupráci s etnologií – dějepisce zemí jako Francie, Velká Británie nebo USA s ní pracovalo běžně, ale v případě historické antropologie přispěla inspirace etnologií ke zformování nového směru bádání – „*Přínos bádání v oblasti lidových tradic a hnutí spočíval zaprvé v tom, že historikové začali brát vážně podíl „obyčejného“ člověka na utváření jeho osobního života a ocenili význam jeho jednání a myšlení v historickém procesu. Stejně významné bylo také studium tradičních světů zkušenosti, které přestaly být považovány pouze za temnou předehtu osvícené moderny. V jednání probíhající v souladu s tradicemi byl nezřídka rozpoznán odpor proti dynamice modernizačního procesu, jenž obyčejným lidem nepřinášel vždy užitek. Jejich svévole vůči vrchnosti a církvi se potom už nedala odbýt jako věčně konzervativní a reakční moment, ale začala být chápána jako samostatný kulturní přínos v rámci ambivalentní modernizace.*“⁶²

Vliv Clifforda Geertze je patrný v tom, jakým způsobem historická antropologie pracuje s pojmem kultura. Historická antropologie vychází z Geertzova pojetí a kulturu chápe v duchu symbolické kultury a odvrací se od měšťanského pojetí kultury. V přístupech historické antropologie byl pojem kultura rozšířen o oblast nonverbální komunikace, o rituály, symbolické světy, způsoby života atd. V tomto pojetí se na kultuře podílejí a kulturu vytvářejí všichni lidé, bez ohledu na jejich původ, postavení nebo pohlaví: „*Historická antropologie se ve svém chápání kultury jednoznačně odvrací od „měšťanského“ pojetí, které spatřuje ve výtvorech v oblasti hudby, umění, náboženství a literatury vrchol civilizačních výkonů. Toto pojetí se většinou vázalo na elitní, „vysokou“ kulturu. V současnosti se toto hodnocení*

⁶¹ DÜLMEN, van Richard: Historická antropologie. Vývoj – problémy – úkoly, Praha 2002, s. 15-16.

⁶² Tamtéž, s. 22.

vytrácí ze sféry vědy, přestože v obecném povědomí (např. v médiích) je stále ještě relevantní. V podivně převrácené podobě bylo takové pojetí kultury charakteristické také pro ortodoxní marxismus, v němž je kultura redukována na jakýsi nadstavbový jev a jako taková nakonec nehraje žádnou roli ve společenském vývoji. Třetí směr, který nachází oporu především v klasických sociálních dějinách antimarxistické orientace, definuje kulturu jako rovnocennou, avšak autonomní oblast vedle politiky, hospodářství a společnosti. Zde ovšem kultura v žádném případě není omezena na kulturní objektivace ducha, ale zahrnuje také světový názor neelitních skupin, stejně jako veškeré kulturní činnosti počínaje náboženskými projevy, konče sňatkovým chováním. Výhradně společenskovědné konotace kultury jsou zde sice poprvé eliminovány (ne ideje, ale zájmy ovládají hodnoty), ale její společenský význam jako z ostatních sfér vyčleněné dimenze zůstává nejasný.⁶³ Pro historickou antropologii zůstává stěžejní prostor tzv. lidové kultury a dějiny každodennosti, byť zejména v německém prostředí byl pojem každodennost kritizován za svou nejednoznačnost.

Na první pohled se může zdát, že metody historické antropologie jsou dost podobné mikrohistorii, kterou jsme si představili v předcházející kapitole. Skutečně se jedná o dost podobné směry, byť každé vznikly v odlišných prostředích. Rozdíl spočívá v tom, že historická antropologie více zohledňuje makro perspektivu a oproti mikrohistorii je méně závislá na dochování „vhodného“ pramene, širší je také spektrum témat, kterými se historická antropologie zabývá. Mikrohistorická metoda je ale součástí metod historické antropologie – „Historickoantropologické bádání projevuje zvláštní zálibu v malých prostorech, sociálních skupinách a malých, transparentních jednotkách a méně se zajímá o makrohistorické výzkumy. Jeho přihlášení se k mikrohistorii je programové a především pro německou historickou vědu představovalo výzvu, která způsobila jisté znejistění historické sociální vědy. Ta sice také propagovala případové studie, ve kterých ovšem většinou nešlo o postihnutí specifčnosti daného případu, ale spíše o získání stavebních prvků, korektur a zpřesnění pro celkový dějinný kontext.“⁶⁴

Většina historicko-antropologických výzkumů se vztahuje období raného novověku. Tato volba má své důvody. Na prvním místě stojí otázka pramenů a jejich dochování – z raného novověku máme dochovaných podstatně více pramenů než ze středověkého období, ale zároveň jich ještě tolik jako v případě novodobých či moderních dějin. Na druhém místě je to samotný charakter raného novověku – šlo o dobu, kdy se střetávala tradice s „modernou“, což z něj činí ideální období pro historicko-antropologické analýzy. Postupem času se zformovalo několik základních okruhů, které historická antropologie zkoumala:

1. Magie a čarodějnictví
2. Tělo a sexualita

⁶³ DÜLMEN, van Richard: Historická antropologie, s. 37-38.

⁶⁴ Tamtéž, s. 44-45.

3. Protest a násilí
4. Náboženství a zbožnost
5. Domácnost a rodina
6. Individualita a individualizace
7. Písemná kultura, četba a média
8. Vlastní a jiné
9. Ženy, muži a rod

Metody historické antropologie jdou ale využít i celé řadě dalších témat a oblastí, dnes se můžeme setkat i s její aplikací na novodobé nebo moderní dějiny.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Přečtěte si kapitolu „Bezectnost sebevraha“ z knihy Richarda van Dülmena *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003.

Jedním z nevýznamnějších historiků spojených s historickou antropologií je nepochybně **Richard van Dülmen** (1937-2004), který stál u zrodu historické antropologie v Německu. Jeho akademická dráha je spojena s univerzitou v Saarbrückenu, které bývá považováno za jedno z nejvýznamnějších výzkumných center spojených s historickou antropologií. Richard van Dülmen se zabíral kulturními a sociálními dějinami 16. až 18. století, s orientací zejména na dějiny každodenního života jednotlivých společenských vrstev (sedláků, měšťanů, šlechty, okrajových společenských skupin). Věnoval se však také výzkumu dějin náboženství, zejména německé reformace, zkoumání projevů lidové zbožnosti, otázkám kriminality v raném novověku a jejímu potlačování. V pozdějším období ho zaujal problém individualizace lidských bytostí, vytváření znalostní společnosti a kulturně-historická témata (ideologie a estetika romantismu).

Jednou z nejznámějších knih Richarda van Dülmena je kniha *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, ve které zkoumal popravu v pozdním středověku a raném novověku, včetně toho, co popravě předcházelo, jakým způsobem bylo vedeno vyšetřování, výslechy atd. Upozornil na to, že poprava měla obrovský symbolický význam – nešlo pouze o odstrašující prostředek, který měl lidem zabránit v páchání zločinů, ale smysl popravy spočíval v očistě společnosti a jako takové měly prvky divadelního představení. Během popravy se společnost měla očistit od hříchu a prohřešků, které způsobil

trestaný provinilec. Jeho stěžejní dílo, které v podstatě shrnuje jeho celoživotní výzkumy raného novověku z perspektivy historické antropologie, nese název *Kultura a každodenní život v raném novověku* a skládá se ze tří dílů. První díl nese podnázev „Dům a jeho lidé“ a je zaměřen na domácnost v raném novověku, otázky dětství a mládí, manželství, staří a smrti a raně novověké sexuality. Druhý díl se jmenuje „Město a vesnice“ a zabývá se každodenním životem ve městech a vesnicích raného novověku a konečně třetí díl „Náboženství, magie a osvícenství“, kde autor sledoval především vliv církve (katolické i evangelické) na každodenní život nebo vliv církví na vzdělávání, velký prostor věnoval také lidové víře a náboženským představám „nižších“ vrstev obyvatelstva.

Česká vydání knih Richarda van Dülmena:

- DÜLMEN van, Richard: *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2004.
- DÜLMEN van, Richard: *Divadlo hrůzy: Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001.
- DÜLMEN van, Richard: *Historická antropologie. Vývoj – problémy – úkoly*, Praha 2002.
- DÜLMEN van, Richard: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). I., Dům a jeho lidé*, Praha 1999.
- DÜLMEN van, Richard: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). II., Vesnice a město*, Praha 2006.
- DÜLMEN van, Richard: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). III., Náboženství, magie, osvícenství*, Praha 2006.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme si představili metody historické antropologie, která výrazně přispěla k obohacení našich vědomostí o minulosti. Vývoj historické antropologie je spjat s německou historiografií v druhé polovině sedmdesátých a v osmdesátých letech, ačkoliv počátky historicko-antropologických metod jsou starších a můžeme je spojit např. se jménem Petera Burkeho. Německá škola historické antropologie vychází z konceptu symbolické antropologie Clifforda Geertze a kromě ní byla silně ovlivněna etnologií a sociologií. Nejvýraznějším představitelem německé historiografické antropologie je Richard van Dülmen. Historická antropologie se zabývá především tzv. lidovou kulturou a dějinami každodennosti. Kromě těchto témat se postupem času vyprofilovala také další témata, která jsou typická pro historickou antropologii - magie a čarodějnictví, tělo a sexualita, protest a násilí, náboženství a zbožnost, domácnost a rodina, individualita a individualizace, písemná kultura, četba a média, vlastní a jiné, ženy, muži a rod.

DALŠÍ ZDROJE

Dülmen, Richard van: Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly. Praha : Dokořán, 2002. 116 s. ISBN:80-86569-15-2

Nešpor, Zdeněk R. - Horský, Jan: Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie. Kuděj : časopis pro kulturní dějiny 6, č. 1, (2004,) s. 61-81.

Nodl, Martin: Mikrohistorie a historická antropologie. Dějiny - teorie - kritika / 1, č. 2, (2004,) s. 237-252.

Storchová, Lucie - Buben, Radek - Čapská, Veronika - Havelka, Miloš - Ira, Jaroslav - Křížová, Markéta - Kučera, Rudolf - Horský, Jan - Pauknerová, Karolína - Pullmann, Michal - Růžička, Jiří - Řezníková, Lenka - Spurný, Matěj - Šima, Karel - Tuček, Jan: Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě.. Praha : Scriptorium, 2014. 449 s. ISBN:978-80-87271-87-2

Storchová, Lucie - Horský, Jan a kol.: Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století, Ústí nad Labem : Albis international, 2009. 268 s. : il. ISBN:978-80-86971-92-6

Storchová, Lucie (ed.): *Conditio humana - konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii. Sborník příspěvků z workshopu "ANTROPOLOGIE - HISTORIE - TEORIE" konaného na FHS UK v Praze dne 17. 11. 2005.* Praha : Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2007. 200 s., fot. ISBN:978-80-86971-36-0

ODPOVĚDI

1. Historická antropologie staví jednoho člověka s jeho jednáním, myšlením, pocity a utrpením do středu historické analýzy. Oproti filosofické antropologii, která se po podstatě lidství se historická antropologie zaměřuje na mnohostrannou kulturně-sociální podmíněnost jednotlivce v proměnách času, na zvláštnost a svébytnost lidského jednání. Historická antropologie klade zvláštní důraz na „obyčejné“ lidi, nižší vrstvy obyvatelstva, lidi na

okraji apod., protože vychází z přesvědčení, že na dějinách se podílejí všichni lidé, všechny společenské vrstvy a dějiny chápe jako něco, co vytváří člověk. Kromě toho vychází z myšlenky, že člověk se stává tím čím je, prostřednictvím toho, co dělá.

10 HISTORIE JAKO SOCIÁLNÍ PAMĚŤ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Tato kapitola se zabývá vývojem tzv. sociální paměti, jejíž rozvoj je spojen se jménem Maurice Halbwachse, jehož dílo dodnes představuje hlavní teoretické východisko pro studium paměti. Dále představuje nejvýznamnější koncepty na poli paměťových studií – místa paměti Pierra Nory a kulturní paměť Jana a Aleidy Assmanových.

CÍLE KAPITOLY

- Porozumět vývoji teorií spojených se sociální pamětí
 - Pochopit význam díla Pierra Nory
 - Orientovat se v různých přístupech ke zkoumání společenské paměti
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60 -120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Sociální paměť; Pierre Nora; Maurice Halbwachs; místa paměti; Jan Assman; Aleida Assman; kulturní paměť

10.1 Historie jako sociální paměť

V šedesátých a sedmdesátých letech dvacátého století dostalo tehdejší dějepisectví nové impulsy, které díky inspiraci sociologií obrátily pozornost historiků k otázkám historické paměti a její reflexe v soudobé společnosti. Toto téma je velmi důležité i pro kulturní dějiny – ostatně již v předcházejících kapitolách jsme viděli, že někteří badatelé tímto směrem přemýšleli již před druhou světovou válkou – typicky Aby Warburg. Tyto nové impulsy do značné míry zproblematizovaly tradiční vztah mezi historií a pamětí, podle kterého mělo být funkcí historika opatrovat vzpomínky na minulost. K tomu pojetí historie se hlásily

generace kronikářů a historiků (např. Herodotos, Cicero a celá řada dalších). Ve dvacátém století se ale ukázalo, že vztah mezi pamětí a historií je komplikovanější. Průkopnickou prací na toto téma bylo monumentální dílo Pierra Nory *Místa paměti*, na kterém spolupracovala celá řada významných francouzských historiků, včetně např. Jacquese Le Goffa. Výzkum paměti se již dříve rozvíjel v německém, či anglosaském dějepisectví, nicméně lze konstatovat, že *Místa paměti* sehrávají klíčovou roli ve výzkumu historické paměti, který od té doby pevně zakořenil v historickém bádání, a to dokonce do té míry, že část historické obce hovoří v souvislosti s výzkumem paměti o novém paradigmatu. Rozmach výzkumu paměti můžeme vysledovat zejména v západním dějepisectví. Do českého prostředí se tyto myšlenky dostávaly se zpožděním, díky omezeným kontaktům české historiografie se západním dějepisectvím v dobách komunismu. Ačkoliv již před rokem 1989 se objevují práce, které tuto problematiku reflektují, zejména v kontextu problematiky tzv. druhého života. Koncept druhého života v podstatě vychází z paměťových studií a zkoumá, jak je daný fenomén, událost či osobnost zachycena v historické paměti. Typickým příkladem takto pojaté práce může být například kniha Petra Čorneje, *Lipanské ozvěny*, věnované paměti na bitvu u Lipan z roku 1434.⁶⁵

Na počátku zájmu o fungování společenské paměti stojí dílo francouzského sociologa **Maurice Halbwachse (1877-1945)**⁶⁶, z jehož výzkumů více či méně vycházejí všechny teoretické přístupy paměťových studií. Maurice Halbwachs byl významný francouzský sociolog a filozof, známý především svým přínosem k teorii kolektivní paměti. Jeho práce má hluboký vliv na chápání toho, jak si společnosti pamatují minulost a jak je tato paměť formována společenskými strukturami a kulturou. Tento pionýr zkoumání kolektivní paměti bývá považován za jednoho z hlavních představitelů tzv. „durkheimské školy“. Samotný Emile Durkheim měl spolu s Henri Bergsonem značný vliv na myšlení Maurice Halbwachse a celé jeho dílo můžeme číst jako polemiku s Bergsonem. Halbwachsovo akademické působení je pevně spjato s univerzitou ve Štrasburku (přednášel zde v letech 1919-1935), kde mimo jiné působil také s Marcem Blochem, o kterém jsme hovořili v kapitole věnované dějinám mentalit.

Halbwachs zavedl koncept kolektivní paměti, která se odlišuje od individuální paměti. Tvrdil, že naše vzpomínky nejsou čistě osobní, ale jsou ovlivňovány a strukturou společenských skupin, k nimž patříme. Kolektivní paměť je sdílená mezi členy určité skupiny, například rodiny, národa nebo náboženské komunity. Tato paměť je formována interakcemi a komunikací mezi členy skupiny. Ačkoliv M. Halbwachs nezanechal konkrétní definici kolektivní paměti, jeho hlavní přínos spočívá ve vytvoření základního rámce, v kterém lze k paměti přistupovat a interpretovat ji. Ve svém díle kladl důraz především na společenskou podmíněnost paměti, která se utváří a existuje v určitých sociálních rámcích, vytvořených danou společností. Tyto společenské referenční rámce, které Halbwachs zavádí, jsou klíčové pro fungování paměti a pokud dojde k jejich změně, dochází také k proměně, případně i zániku dané paměti. Je tedy evidentní, že společenské rámce nejsou jakési nehybné struktury, ale dynamicky se měnící prostředí, přizpůsobující se potřebám dané

⁶⁵ HALBWACHS, Maurice: *Kolektivní paměť*, Praha 2010.

⁶⁶ ČORNEJ, Petr: *Lipanské ozvěny*. Praha 1995.

společnosti. Touto dynamičností autor vysvětluje také fenomén zapomínání, který úzce souvisí s kolektivní pamětí. Halbwachs tvrdí, že každá paměť, ať individuální či kolektivní, je selektivní, společnost si vybírá, jaké události a vzpomínky jsou pro ni důležité a které naopak mají být zapomenuty. Kolektivní paměť v pojetí Halbwachse je sociálním konstruktem, který je nutno odlišit od psané historie, ta je pro něj objektivní.

10.2 Pierre Nora a místa paměti

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. V čem spočíval přínos výzkumů Maurice Halbwachse?

Od sepsání Halbwachsova díla uplynula již několik desítek let, ale jeho myšlenky jsou stále živé a inspirují nové generace badatelů. Jak poznamenal autorský kolektiv studie shrnující Halbwachsovy myšlenky, je ironií, že autor, zabývající se fungováním společenské paměti byl v poválečném období prakticky zapomenut a následně znovu objeven nastupující vědeckou generací v sedmdesátých letech dvacátého století. Velkou inspirací byly jeho teorie pro již zmíněného **Pierra Noru** (1931), jehož koncepce představuje dosud jeden z nejvyužívanějších přístupů ke studiu paměti, a který, jak již bylo řečeno, stál u zrodu současného boomu paměťových studií. Nora částečně vyšel z Halbwachsovy teze, podle níž potřebuje paměť ke své funkčnosti místo, kolem kterého se následně utváří. Takovéto místo slouží jako symbol identity dané společnosti a je záchytným bodem vzpomínání. Inspirací mu byly také Halbwachsovy myšlenky týkající se vztahu mezi historií a pamětí, který Nora chápe jako protikladný: *„Paměť, historie – uvědomujeme si, co vše je rozděljuje. Paměť je život, jejím nositelem je živá pospolitost, a proto se stále vyvíjí, je otevřená dialektice vzpomínky a amnésie, neuvědomující si deformující proměny, jimiž prochází; je bezbranná vůči jakémukoli použití, zneužití a manipulacím, prochází dlouhými obdobími latence a náhlého oživení. Historie je rekonstrukce – vždy problematická a neúplná – toho, co již není. Paměť je vždy aktuální, pouto prožívané ve věčné přítomnosti; Historie je představením či zobrazením minulosti. Paměť je citová a magická, přijímá pouze ty prvky, jež jí vyhovují. Živí se matnými, zobecňujícími, všeobjímajícími nebo pomíjivými, prchavými, nediferencovanými vzpomínkami; určitými nebo symbolickými, je otevřená všem přenosům, filtrům, censurě a projekcím. Historie, protože je operací intelektuální a světskou, vyžaduje analýzu, kritický diskurs. Paměť ukládá vzpomínku do posvátného prostoru, historie ji odtud vypuzuje, vždy proměňuje vše v prózu. Paměť vzchází z určitého společenství, jež stmeluje, jinými slovy – slovy Halbwachse – je tolik pamětí jako lidských společenství. Pamětí je vždy mnoho, paměť kolektivní, množná a individualizovaná. Naproti tomu historie patří všem a nikomu, a proto je předurčena k univerzálnosti. Paměť zapouští kořeny v konkrétnu, prostoru, gestu, obrazu a předmětu. Historie se přimyká pouze*

k časovým kontinuitám, vývoji věcí a vztahům mezi věcmi. Paměť je absolutní, historie zná pouze relativitu.“⁶⁷ Paměť je podle něj vždy současná, jedná se o živého nositele minulosti, a je vždy navázána na určitou sociální skupinu, historii oproti tomu chápe jako něco, co z minulosti uměle vytváří společnost a která je odsouzena k zapomnění. Tato teze vyvolala velkou diskusi mezi historiky, která v podstatě trvá dodnes.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Prostudujte si text Pierra Nory *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: *Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, 7-31, které je dostupný ve studijních materiálech k předmětu.

Místa paměti jsou v Norově pojetí relikty minulosti, kterým společnost přisuzuje symbolický význam důležitý z hlediska paměti společenstva, v případě Norových výzkumů, francouzského národa. Nemusí jít nutně o místa v přísně topografickém smyslu, ačkoliv i ty sem samozřejmě patří. Aby se z vybraného místa mohlo stát „místo paměti“, je podle Nory nezbytné, aby mu společnost přisoudila určitý symbolický rozměr. Jak sám uvádí „*Místa (paměti) jsou ve trojím smyslu, materiálním, symbolickém i funkčním, kritéria se ovšem uplatňují v různé míře. I místo zjevně čistě materiální, jako např. archiv, může být místem paměti pouze tehdy, když je představivost obdaří symbolickou aurou. I místo čistě funkční, jako učebnice, závěť, spolek veteránů, se stává místem paměti, jen je-li součástí nějakého rituálu. Dokonce i minuta mlčení, která se zdá nejextrémnějším příkladem symbolického významu, je zároveň cosi jako hmotný fragment časové jednotky a pravidelně slouží k soustředěnému připomenutí. Všechny tři aspekty jsou vždy přítomny současně.*“⁶⁸ Význam takto chápaných míst paměti spočívá v jejich klíčovém vztahu vůči identitě společenstva.

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Zamyslete se na základě teorie míst paměti nad místy paměti, který bychom mohli spojit s českým státem a českým národem.

⁶⁷ NORA Pierre, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: *Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd*, Praha 1998, s. 42-43.

⁶⁸ Tamtéž, s. 56

Na základě výše zmíněných východisek vypracoval autorský kolektiv předních francouzských historiků pod vedením Pierra Nory rozsáhlou práci mapující francouzská místa paměti - *Lieux de mémoire* (vycházelo v letech 1984-1992). Své místo zde našly typické i méně známé symboly francouzského státu jako je například Eiffelova věž, revoluční kalendář, Jana z Arku a celá řada dalších. Noryova práce slavila fenomenální úspěch nejenom na domácí půdě, ale také v zahraničí, kde se dočkala několika překladů a opakovaných vydání. Ačkoliv samotný Pierre Nora pochyboval, zda je možné přenést koncept míst paměti na jiné než francouzské prostředí, inspiroval celou řadu dalších vědců, kteří se pod dojmem jeho díla začali obracet k hledání vlastních míst paměti. V současné době má tak badatel k dispozici obdobné projekty týkající se Itálie, Rakouska, Holandska, Ruska, Německa a tak dále. Koncept míst paměti je stále živý, jak dokládají metodologické inovace z posledních let, kdy historikové upouštějí od zaměření na národní státy a do čela jejich pozornosti se tak dostává například problematika společných polsko-německých míst paměti.

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. V čem spočívá koncept míst paměti a kdo je jeho autorem?

10.3 Kulturní paměť

Další velmi výraznou teorií na poli paměťových studií představuje koncepce kulturní paměti kulturní historičky **Aleidy Assman** a jejího manžela egyptologa **Jana Assmana**. Podobně, jako Nora, i myšlenky manželů Assmanových vycházejí z díla Maurice Halbwachse. Navázali zejména na jeho úvahy týkající se kolektivní paměti, které dále rozpracovali a rozvedli na konkrétních případech. Zatímco Jan Assman propracovával základní teoretické vymezení kulturní paměti, jež vztahoval zejména k problematice starověkých civilizací, Aleida Assman se zaměřila na „historickou konceptualizaci paměti“ ve značném časovém rozpětí od starověku až po současnost, přičemž analyzovala zejména literární texty.

Koncept kulturní paměti představuje vlivný a z hlediska této práce velmi důležitý způsob, jak je možno přistupovat k výzkumu paměti. V souladu s Halbwachsem Jan Assman dělí paměť na oblasti vnitřní a vnější dimenze, přičemž svou pozornost zaměřuje na druhou jmenovanou, která obsahuje společenské a kulturní podmínky paměti. Tato vnější dimenze se podle autora skládá ze čtyř částí:

- První oblast se vztahuje k sociálnímu jednání a člověk se jí učí napodobováním, jde o tzv. **mimetickou paměť**.
- **Paměť věcí**. Ty podle Assmana obklopují každého z nás a lidé do nich vkládají své představy o estetice, funkčnosti apod. Tyto věci pak člověku připomínají jeho minulost a v jistém slova smyslu utváří obraz jeho samého.
- Jazyk a paměť - **komunikativní paměť**.
- **Kulturní paměť** - zahrnuje všechny tři předchozí.

Hlavním cílem Assmanovy práce je analyzovat vztah mezi komunikativní a kulturní pamětí, s důrazem na problematiku přechodu mezi nimi. Komunikativní paměť bychom také mohli označit jako paměť krátkodobou, nebo lépe řečeno generační. Jedná se o paměť, jejíž trvání je časově omezeno a vztahuje se zejména na nedávné vzpomínky. Dle Jana Assmana je pro komunikativní paměť také typické, že zaniká se svými nositeli, přičemž platí, že nositelem může být kdokoliv a takto utvářená paměť čerpá zejména z osobních zkušeností. Pokud tvůrce těchto vzpomínek zaniká, mizí také vzpomínky a jsou nahrazeny jinými. Jan Assman dokládá existenci této paměti ve starověku na příkladech z Bible a na základě zvyklostí starých Římanů, načež dochází k přesvědčení, že doba trvání komunikativní paměti je přibližně čtyřicet let: „*Komunikativní paměť zahrnuje vzpomínky, které se vztahují k nedávné minulosti. Právě tyto vzpomínky člověk sdílí se svými současníky. Typickým případem je generační paměť. Tato paměť se historicky rozvíjí u určité skupiny, vzniká v čase a s časem také zaniká, anebo přesněji - zaniká se svými nositeli. Když nositelé, kteří ji ztělesňovali, zemřou, ustoupí tato paměť paměti jiné, nové. Tento prostor vzpomínek, tvořený výlučně osobně zaručenou a sdělovanou zkušeností, biblicky odpovídá oněm třem až čtyřem pokolením, která musí například odpykat vinu. Římané pro ně razili pojem "saeculum", čímž rozuměli hranici vytyčenou úmrtím posledního příslušníka určité generace (a nositele jejich specifických vzpomínek). Tacitus se při popisu roku 22 zmiňuje o úmrtí posledního dobového svědka, který ještě zažil republiku.*“⁶⁹

Kulturní paměť oproti tomu funguje na značně odlišném základě a není časově omezena, ani není závislá na nositelích. Jan Assman se domnívá, že základním faktorem je skutečnost, že kulturní paměť se zaměřuje na fixní body v minulosti, nejde tedy o minulost jako takovou, ale o to, co společnost považuje za nezbytné uchovat. Tyto fixní body se dále stávají „symbolickými figurami“, které jsou potom v dané společnosti připomínány. Často se proto můžeme setkat s tím, že tyto figury získávají například sakrální charakter a sehrávají důležitou roli v liturgii: „*Kulturní paměť se zaměřuje na fixní body v minulosti. Ani v ní se nemůže uchovat minulost jako taková. Minulost se tu "sráží" do symbolických figur, na nichž se zachytávají vzpomínky. Životy otců, exodus, putování pouští, získání země či vyhnanství jsou takovými vzpomínkovými figurami, jimiž se liturgicky prochází při slavnostech a které osvětlují příslušnou současnou situaci. Také mýty jsou vzpomínkovými figurami; rozdíl mezi mýtem a dějinami tu je vedlejší. Pro kulturní paměť je podstatná historie vzpomínek, nikoli historie faktická. Lze také říci, že v kulturní paměti se faktická historie*

⁶⁹ ASSMAN, Jan: Kultura a paměť - Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku, Praha 2001, s. 48.

mění v historii vzpomínanou, tedy v mýtus. Mýtus je fundující historie, je to historie, která se vypráví, aby se současnost projasnila z hlediska počátku. Exodus je – zcela nezávisle na problému své historicity - zakládajícím mýtem Izraele: takto se slaví ve svátku Pesach a jako takový patří do kulturní paměti národa. Vzpomínkou se z dějin stává mýtus. Tím nepozbývá na skutečnosti, právě naopak - získává realitu ve smyslu trvalého normativního a formativního působení.“⁷⁰

Další zásadní rozdíl spočívá v nositelích paměti. V případě komunikativní paměti může být každý nositelem jednoduše proto, že každý může vzpomínat. Každá osoba je stejně způsobilá k participaci na paměti. V případě kulturní paměti jsou ovšem nezbytní speciální nositelé paměti, kteří jsou často odlišeni od ostatních. Mohou to být například kněží, bardové, ale také umělci, či spisovatelé. Ti následně zodpovídají rovněž za kontrolu šíření paměti. Pro mnou sledovanou oblast pozdního středověku se typickými nositeli a zároveň tvůrci paměti stali kronikáři a dějepisci.

KONTROLNÍ OTÁZKA

3. Charakterizujte pojetí kulturní paměti Jana Assmana.

Podobně, jako místa paměti Pierra Nory, sehrává také kulturní paměť zásadní roli při utváření identity určitého společenství. V obou případech autoři pracují s obecně přijímanou tezí, podle které je identita společenství založena na určitém obrazu společné minulosti: „Snadno nahlédneme, že totožnost je věcí paměti a vzpomínky: tak jako si jedinec utváří svou osobní totožnost, odolávající sledu dní a let pouze díky jeho paměti, tak také skupina si může reproduktivně zachovat svou skupinovou totožnost pouze skrze paměť. Rozdíl spočívá v tom, že skupinová paměť nemá žádnou neuronovou bázi. Na její místo nastupuje kultura: komplex vědění zajišťujícího identitu, který se objektivuje v podobě symbolických forem, jako jsou mýty, písně, tance, úsloví, zákony, svaté texty, obrazy, ornamenty, památníky, cesty a někdy dokonce například u Australců - celé krajiny. Kulturní paměť zůstává v oběhu díky vzpomínkovým formám, které jsou původně předmětem svátků a rituálního počínání. Dokud obřady garantují ve skupině oběh vědění zajišťujícího identitu, realizuje se proces předávání v modalitě opakování.“⁷¹ Tuto úvahu Jan Assman dále rozpracovává a promýšlí. Vzpomínky, které společnost přejala do své kulturní paměti, se podle něj stávají základním kamenem představ totožnosti dané společnosti. Tyto vzpomínky jsou následně zpřítomňovány nositeli paměti a díky opakovanému výkladu se stávají součástí paměti. Klíčovou rolí pro existenci kulturní paměti tedy sehrávají kulturní prostředky, díky kterým kulturní paměť může fungovat.

⁷⁰ ASSMAN, J.: Kultura a paměť, s. 50.

⁷¹ Tamtéž, s. 81.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme se zabývali otázkou historie jako kulturní/společenské paměti. Představili jsme si základní teoretická východiska, která vycházející z díla francouzského sociologa Maurice Halbwachse a základní koncepty, které se v historiografii uplatňují – koncept míst paměti francouzského historika Pierra Nory a koncept kulturní paměti manželů Assmanových.

DALŠÍ ZDROJE

Nora Pierre, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, 7-31.

Šubrt Jiří – Maslowski Nicolas – Lehmann Štěpánka, Soudobé teorie sociální paměti, IN: Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt a kol., *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, Praha 2014, s. 31-46.

Olšáková Doubravka, K diskusi o paměti v českém kontextu „druhého života“, *Dějiny – teorie – kritika*, 2, 2004, s. 269-281

Švaříčková-Slabáková Radmila, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích*, *Dějiny – teorie – kritika*, 2, 2007, s. 232-255.

Šubrt Jiří – Maslowski Nicolas – Lehmann Štěpánka, *Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti*, In: Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt a kol., *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, Praha 2014, s. 15-30.

Tuček Jan, *Paměť*. In: Lucie Storchová a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 244-257.

François Étienne, *Místa paměti. Lieux de mémoire. Erinnerungsorte*. *Český časopis historický*, 3, 2009, s. 559-567.

Havelka Miloš, *Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah*, *Dějiny – teorie – kritika* 2, 2007, s. 256-268.

ODPOVĚDI

1. Halbwachs zavedl koncept kolektivní paměti, která se odlišuje od individuální paměti. Tvrdil, že naše vzpomínky nejsou čistě osobní, ale jsou ovlivňovány a strukturou společenských skupin, k nimž patříme. Kolektivní paměť je sdílená mezi členy určité skupiny, například rodiny, národa nebo náboženské komunity. Tato paměť je formována interakcemi a komunikací mezi členy skupiny. Ačkoliv M. Halbwachs nezanechal konkrétní definici kolektivní paměti, jeho hlavní přínos spočívá ve vytvoření základního rámce, v kterém lze k paměti přistupovat a interpretovat ji.

2. Místa paměti jsou v pojetí Pierra Nory relikty minulosti, kterým společnost přisuzuje symbolický význam důležitý z hlediska paměti společenstva, v případě Norových výzkumů, francouzského národa. Nemusí jít nutně o místa v přísně topografickém smyslu, ačkoliv i ty sem samozřejmě patří. Aby se z vybraného místa mohlo stát „místo paměti“, je podle Nory nezbytné, aby mu společnost přisoudila určitý symbolický rozměr

3. Kulturní paměť oproti tomu funguje na značně odlišném základě a není časově omezena, ani není závislá na nositelích. Jan Assman se domnívá, že základním faktorem je skutečnost, že kulturní paměť se zaměřuje na fixní body v minulosti, nejde tedy o minulost jako takovou, ale o to, co společnost považuje za nezbytné uchovat. Tyto fixní body se dále stávají „symbolickými figurami“, které jsou potom v dané společnosti připomínány.

11 NÁRODNÍ TRADICE KULTURNÍCH DĚJIN

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Tato kapitola se zaměří na recepci kulturní historie v českém prostředí a představí její nejvýznamnější představitele (do roku 1948). Pozornost bude věnována teoretickým východiskům kulturní historie a představeny budou nejvýznamnější práce.

CÍLE KAPITOLY

- Porozumět vývoji české kulturní historie
 - Zasadit vývoj české kulturní historie do obecného kontextu
 - Pochopit význam díla Čenka Zírta pro vývoj českého dějepisectví
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-180 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Kulturní dějiny; Čeněk Zíbrt; Zikmund Winter; E. B. Tylor; Český Lid

Rozvoj kulturní historie v českém prostředí je neodlučitelně spjat se jménem českého historika, folkloristy a etnografa, **Čenka Zírta** (1864-1932). Zíbrt byl průkopníkem kulturní historie v českém dějepisectví a vzhledem k tomu, že jeho pojetí kulturní historie bylo silně ovlivněno etnografií bývá považován také za jednoho ze zakladatelů české etnografie.

Čeněk Zíbrt pocházel z jižních Čech, narodil se v Kostelci nad Vltavou a prostředí jižních Čech jej silně ovlivnilo. Ačkoliv jeho studijní a profesní život je spojen s Prahou, do jižních Čech se často vracel a to nejenom fyzicky, ale především na stránkách svých děl. Po absolvování gymnázia v Písku studoval na pražské univerzitě, kdy v roce 1888 získal titul doktora filosofie. Kromě pražské univerzity ale Zíbrt studoval na celé řadě dalších

evropských univerzit – Mnichov, Berlín, Krakov, Varšava nebo Petrohrad. Během svého akademického působení poté vykonal spousty studijních cest, např. do Norimberka, Ženevy nebo Paříže. Na pražské univerzitě začal působit v roce 1891, o deset let později získal místo mimořádného profesora pro kulturní dějiny a začal kulturní dějiny také přednášet. Kromě univerzity působil také v Museu království českého (dnes Národní muzeum).

Své pojetí kulturní historie zformuloval už v roce 1892 ve spisu *Kulturní historie*, což na dlouhá desetiletí byl jeden z mála teoretických pokusů o vymezení kulturní historie v českém dějepisectví. Kromě toho sepsal také obsáhlé heslo „Kulturní historie“ do Ottova slovníku naučného. Inspiraci pro definování kulturních dějin načerpal Zíbrt z díla ruského filosofova a historika **Nikolaje Ivanoviče Karějeva** a po jeho vzoru dělí historii na tzv. pragmatickou – děje, činy, politické dějiny a kulturní - v Karějevově pojetí se jedná o hmotný a duchovní vývoj lidstva: „*Kulturní historie líčí dějiny kultury: s příslušným zřením na působení přírody vykládá vznik, rozvoji a zároveň obapolné styky i svazy všelikých duševních i hmotných jevů života společenského — mimo vznik a pragmaticky vysvětlovaný rozvoj společenských celků, organisujících se v státy, čímž se obírá historie politická. Definice tato, tuším, vyhovuje modernímu stanovisku vědeckému. Především látka kulturní historie je tu omezena na jevy historické nepolitické, jež nejsou předmětem dějepisu politického. Nestaví se tedy tato definice kulturní historie na stanovisko nepřátelské proti starší disciplíně, historii politické. Hlásí se tu o samostatné, přiměřené role působnosti svojí, nikoli na ujmu historie politické. Vývoj kulturní a poměry politické jsou závislé často navzájem. Obě vědy mohou se vzájemně doplňovati.*“⁷²

Zatímco v pragmatické historii šlo především o propojení dějů a činů do příčinné souvislosti, úkol kulturní historie měl být odlišný. V Zíbrtově pojetí měla kulturní historie studovat vývoj a proměny tvarů a forem jednotlivých jevů, které zahrnuje pojem duchovní a hmotná kultura. Pod pojem duchovní nebo duševní jevy zahrnoval Zíbrt bájesloví, starodávné obyčeje, obřady, hry, slavnosti, pověry a všechno ostatní, co se ze starších dob zachovalo. To také bylo hlavním předmětem Zíbrtových výzkumů. Kromě toho tam zařadil také studium náboženství, vědy, umění, školství, mravnosti atd. Hmotné jevy Zíbrt definoval jako obydlí a jeho úpravy, nářadí, zařízení domácnosti a vše co s tím souvisí, stravu, kroje, obecně oděvy, nejrůznější řemeslné výrobky atd. Hlavním cílem takto orientovaného studia bylo vytvoření obecné syntézy kulturních dějin lidstva. Zíbrt ale odlišoval i „nižší“ stupně – on sám se celý život připravoval na sepsání kulturních dějin českého národa, nutno dodat, že se mu to nikdy nepodařilo, ale napsal značné množství přípravných studií a dílčích monografií.

⁷² ZÍBRT, Čeněk: *Kulturní historie. Její vznik, rozvoj a posavadní literatura cizí i česká*, Praha 1892, s. 58-59.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Prostudujte si spis Čeňka Zíbrta, *Kulturní historie. Její vznik, rozvoj a posavadní literatura cizí i česká*, Praha 1892.

Zíbrt si uvědomoval problémy spojené s pojmem kultura, zejména problém definice kultury. Své pojetí a svou definici kultury opřel o antropologii, především o **dílo Edwarda B. Tylora** (viz. Kapitola 1). V souladu s Tylorem definuje Zíbrt kulturu jako civilizaci v nejširším slova smyslu, jako souhrn všeho vědění, víry, umění, mravností, zvyklostí, které člověk nabyt. Vycházel především z Tylorovy knihy „Primitive culture“, kterou velmi oceňoval, podobně jako Tylorovu knihu „Anthropology“, která v roce 1897 vyšla v českém překladu.⁷³ V jeho pojetí kultury vidíme ozvěnu osvícenského přístupu ke kultuře, pro Zíbrta je kultura něco, co vede k zušlechťování lidského ducha (osvícenské pojetí kultury viz kapitola 2). Zíbrt byl, podobně jako osvícenci, přesvědčen, že civilizace postupuje „správným“ směrem a vyvíjí se od „barbarství“ směrem k civilizované současnosti.

Kulturní historii chápal Zíbrt jako nový vědní obor a byl přesvědčen o tom, že jednou budou kulturní dějiny stejně významné jako sociologie, antropologie nebo vlastní historie. Oproti soudobému přesvědčení, ale Zíbrt odmítal existenci „historických zákonů“, tj. nějakých opakujících se vzorů v historii, podle kterých se měl ubírat vývoj lidstva: „*Studium hledati domnělé »zákony historie« obírali se pak někteří badatelé velmi horlivě, ba zašli do krajností, snad přílišnou horlivostí z cesty vážné práce zabloudivše na pole fantastického, vyumělkovaného spekulování, «Zákony: zákony nezměnitelnými (jak je zná přírodověda), kterým prý veškeré dějstvo je nutně podrobno, chtěli tací osvětliti posavadní výklady dějepisné, Snaha podobná vedle prací vážných vyvolala však studie bezvýsledné, ba takořka — jak Bernheim některé uvádí — pouhé titěrné parodie práce vážné.*“⁷⁴ Kulturní dějiny podle něj měly studovat nepolitické jevy, ale Zíbrt si byl vědom, že vývoj kultury úzce souvisí s politickým vývojem, a jak je patrné z předcházejících citátů, uvědomoval si nutnost spolupráce s historiky, kteří se zabývali politickými dějinami.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Kdo inspiroval Zíbrtovo pojetí kulturní historie?

⁷³ TYLOR, Eduard B.: *Úvod do studia člověka a civilisace (Anthropologie)*, Praha 1897.

⁷⁴ ZÍBRT, Č: *Kulturní historie*, s. 37.

Zíbrtův spis *Kulturní historie* vzbudil po svém vydání značnou pozornost, která ale nebyla vždy pozitivní. Recenzi na Zíbrtovu knihu napsal také T. G. Masaryk, který Zíbrtově knize vytknul nepřehlednost a místy také nedostatek kritičnosti. Masaryk považoval také za nezbytné, aby předmětem kulturních dějin byl výzkum kulturního významu státu a státního rozvoje. Konečné vyznění Masarykovy recenze je ale pozitivní – Masaryk se domníval, že Zíbrt je schopen napsat kulturní dějiny českého národa. Více kritická byla recenze Zíbrtova kolegy Emmanuela Kováře, která vyšla v červnu 1892 v *Časopise českého studentstva*. Kovářova recenze byla výrazněji kritická a nutno dodat, také neobjektivní. Jeho výhrady směřovaly, jak vlastní definici kulturních dějin, které Zíbrt předestřel, tak ke konkrétním Zíbrtovým postupům. Podle Kováře se měla kulturní historie soustředit hlavně na historii věd a umění a také by kulturní historie měla podat obraz českého života na venkově a ve městech. Zíbrtovi poté vytýká nedostatečnou bibliografii, resp. způsob, jakým Zíbrt vybíral literaturu do soupisu kulturněhistorických prací, který je součástí jeho spisu *Kulturní historie*, navíc část z nich označil za pouhé kroniky a nikoliv za skutečnou vědu. Kovářova kritika se Zíbrta dotkla a vyústila v rozsáhlejší spor, který nabyl i osobních rozměrů. Zíbrt reagoval hlavně na stránkách jím založeného časopisu *Český lid*.

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. Jak Čeněk Zíbrt definoval kulturní historii?

Český lid představoval pro Čenka Zíbrta hlavní publikační platformu. Časopis založil v roce 1891 společně s Luborem Niederlem, posléze se stal jeho hlavním redaktorem a ve dvacátých letech dvacátého století jej dokonce vydával i na vlastní náklady. Časopis existuje dodnes a profiluje se především jako odborný etnografický časopis.

Do dalších sporů se poté Čeněk Zíbrt dostal s představiteli tzv. Gollovy školy, tj. hlavního historiografického proudu v Čechách na přelomu devatenáctého a dvacátého století. Jeho hlavními oponenty byl především **Josef Pekař** (1870-1937), vynikající znalec starších českých dějin a žák Jaroslava Golla. Josef Pekař také patřil mezi historiky, který se výrazně zabýval metodologií a teorií dějepisectví a právě z těchto pozic vedl svou kritiku Zíbrtových prací. Vyčítal mu především teoretickou a metodickou chabost jeho studií a neschopnost zasadit popisované jevy do širších souvislostí. Podle Pekaře Zíbrt nepsal kulturní historii, pouze sbíral historické zajímavosti a zabývá se pouze detaily bez zřetele k širšímu kontextu. Podobně historikové tzv. Gollovy školy kritizovali Zíbrtova soupeřníka na poli kulturních dějin Zikmunda Wintera. Minimálně část jejich kritika byla oprávněná – Zíbrt nikdy nepsal plánované kulturní dějiny českého národa a také nedosáhl úrovně svých textů ze devadesátých let devatenáctého století. V následujících desetiletích mu čím dál více času zabírala práce redaktora *Českého lidu* a především práce na *Bibliografii českého dějepisectví*, kterou systematicky vydával.

Výběr prací Čenka Zíbrta:

- Bobr v zemích československých. Praha: Československá akademie zemědělská, 1929.
- Česká kuchyně za dob nedostatku před sto lety / nynějším hospodyňkám na vybranou podává Čeněk Zíbrt. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1917.
- Dějiny hry šachové v Čechách od dob nejstarších až po náš věk: studie kulturně-historická. Praha: Č. Zíbrt, 1888.
- Dějiny kroje v zemích českých až po války husitské. 3 sv., Praha: F. Šimáček, 1891–1892.
- Dřevěné kostelíky v zemích československých a Podkarpatské Rusi, in: Český lid, 24, 1924, 1, s. 327–338.
- Historia o životě doktora Jana Fausta, znamenitého čaroděje, též zápisích d'ábelských i čarů a hrozné smrti jeho. Praha : J. Otto, 1927.
- Hoj, ty štedrý večere : Od vánoc koledou do Nového roku. Praha: Šimáček, 1910.
- Hrály dudy: dějiny starodávné selské muziky české, Praha : Čsl. akciová tisk, 1917.
- Jak se kdy v Čechách tancovalo: dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku z věků nejstarších až do nové doby se zvláštním zřetelem k dějinám tance vůbec. Praha: F. Šimáček, 1895.
- Kulturní historie: její vznik, rozvoj a posavadní literaturu cizí i českou stručně popisuje Čeněk Zíbrt. Praha: Jos. R. Vilímek, 1892.
- Listy z kulturních dějin městských pivovarů v zemích Českých. Praha: Otakar Zachar, 1911.
- Markolt a Nevím v literatuře staročeské. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, společnost a umění, 1909.
- Myslivecké pověry a čary za starých časů v Čechách. Písek: V. Šimek, 1889.
- O českých blouznivcích náboženských odvedených k vojsku r. 1783. Praha: Královská Česká společnost nauk, 1904.
- Ohlas obřadních písní velikonočních (Haggadah: Chad gadja, Ehad mi Iodea) v lidovém podání. Praha: Akademický spolek „Kapper“, 1928.
- Pivo v písních lidových a znárodnělých. Praha: Otakar Zachar, 1909.
- Praha se loučí s Podskalím. Praha: Ústřední matice školská, 1910.
- Řády a práva starodávných pijanských cechů a družstev kratochvilných v zemích českých, 1910.
- Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku (Indiculus superstitionum et paganiarum): jeho význam pro všeobecnou kulturní historii i pro studium kulturních přežitků v nynějším lidovém podání: se zvláštním zřetelem k české lidovědě. Praha: Česká akademie věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894.
- Sladovnické obyčeje, zábavy, slavnosti a pověry v nákladnických domech a pivovárech českých, 1910.
- Staročeské umění kuchařské: S původními obrázky. Praha: Stará garda mistrů kuchařů, 1927.

- Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk: příspěvek ke kulturním dějinám českým. Praha: Jos. R. Vilímek, 1889.
- Staročeský lucidář: text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903. Dostupné online.
- Staročeský perník: 170 návodů z rukopisův a knih kuchařských staročeských. Praha: Emil Šolc, 1916.
- Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha: Praha: Vyšehrad, 2006.
- Z doby úpadku: kulturně historické obrazy ze XVII. a XVIII. věku. Praha: F. Šimáček, 1905.
- Zlatý jelen na pražském mostě. Praha: J. Otto, 1914.

Zíbrtovův přístup ke kulturní historii nenalezl příliš pokračovatelů, snad i díky kritice v tehdejší době dominantního uskupení českých historiků, tzv. Gollovy školy. Mezi Zíbrtovy žáky můžeme zařadit Josefa Vítězslava Šimáka (1870-1941) nebo Zdeňka Václava Tobolku (1874-1951). Ovlivnil také Zdeňka Nejedlého (1878-1962), který ale s jeho pojetím kulturní historie nesouhlasil.

KONTROLNÍ OTÁZKA

3. Kdo kritizoval Zíbrtovo pojetí kulturní historie?

K české kulturní historii přelomu devatenáctého a dvacátého století bychom měli zmínit ještě jméno Zíbrtova současníka **Zikmunda Wintera** (1846-1912), gymnazijního učitele a badatele na poli kulturních dějin. Winter se zabýval především dějinami měst ve středověku a raném novověku a zanechal rozsáhlé dílo. K tématu také shromáždil značné množství materiálů. Jak již bylo řečeno, i on byl kritizován, protože se fakticky vůbec nezabýval metodologickými či teoretickými otázkami a velká část jeho díla jsou historické „kuriozity a zajímavosti“.

Výběr prací Zikmunda Wintera:

- Kulturní obraz českých měst – Život veřejný v XV. a XVI. věku (1890-1892),
- Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy (1892 - 1893)
- Přepych uměleckého průmyslu v měšťanských domech XVI. věku, Praha 1893
- V měšťanské světnici starodávné. Kulturní studie o patnáctém a šestnáctém století, Praha 1895

- Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století I–II, Praha 1895–1896
- Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. věku, (Praha 1906) /
- Řemeslnictvo a živnosti v Čechách v XVI. věku (1526-1620).
- Český průmysl a obchod v XVI. věku, (torzo, Praha 1913).
- O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje. Kulturní obraz XV. a XVI. století, Praha 1899
- Děje vysokých škol Pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409–1622), Praha 1897
- Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. věku (1901)
- Zlatá doba měst českých (reprint, Odeon Praha 1991, doslov Rudolf Havel a Jan Royt)

SHRNUTÍ KAPITOLY

Tato kapitola představila vývoj kulturní historie v českém prostředí na konci devatenáctého a na začátku dvacátého století. Stěžejní prací na tomto poli je spis Kulturní historie od Čenka Zírta, který se jako jeden z mála v českém prostředí intenzivně věnoval kulturní historii. Kromě toho kapitola naznačila také přijetí Zírtových prací v českých prostředí, včetně kritiky, kterou vůči němu vznášeli historikové tzv. Gollovy školy. Pozornost byla věnována také dalším kulturním historikům tohoto období, především Zikmundovi Winterovi.

DALŠÍ ZDROJE

Badurová, Anežka: Čeněk Zírt a Bibliografie české historie. In: Knihy a dějiny Praha : Knihovna Akademie věd České republiky Roč. 29, č. 1-2 (2022), s. 188-206.

Blüml, Josef - Blümlová, Dagmar: Čeněk Zírt - zakladatel oboru kulturní historie. In: Jihočeši v české historické vědě / V Českých Budějovicích : Jihočeská univerzita, 1999 s. 43-57.

Blüml, Josef: Jaroslav Goll a počátky české kulturní historie. In: Jaroslav Goll a jeho žáci / České Budějovice - Pelhřimov : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav - Nová tiskárna Pelhřimov, 2005 s. 121-128.

Blüml, Josef: Kulturní historie v pojetí Čenka Zírta. In: 10 let kulturní historie v Historickém ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích / Pelhřimov : Nová tiskárna, 2001 s. 29-50.

Blüml, Josef: Kulturní historik Čeněk Zírt. České Budějovice : Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2014. ISBN:978-80-905264-3-3

Blümlová, Dagmar (ed.): Čeněk Zíbrt a kulturní historie: studie a materiály, České Budějovice : Jihočeská univerzita, Historický ústav, 2003. ISBN:80-7040-670-4

Brožová, Věra (ed.): Zikmund Winter: mezi historií a uměním : materiály z mezioborové vědecké konference, pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, Muzejním spolkem královského města Rakovníka a Okresním muzeem Rakovník 12. - 14. prosince 1996. Rakovník : [Praha] : Okresní muzeum Rakovník ; Ústav pro českou literaturu AV ČR, [1997]. ISBN:80-85081-16-4

Šimák, Josef Vítězslav: Čeněk Zíbrt. napsal J. V. Šimák. V Praze : Česká akademie věd a umění, 1932,

ODPOVĚDI

1. Nikolaj Ivanovič Karějev, E. B. Tylor

2. V Zíbrtově pojetí měla kulturní historie studovat vývoj a proměny tvarů a forem jednotlivých jevů, které zahrnuje pojem duchovní a hmotná kultura. Pod pojem duchovní nebo duševní jevy zahrnoval Zíbrt bájesloví, starodávné obyčeje, obřady, hry, slavnosti, pověry a všechno ostatní, co se ze starších dob zachovalo. To také bylo hlavním předmětem Zíbrtových výzkumů. Kromě toho tam zařadil také studium náboženství, vědy, umění, školství, mravnosti atd. Hmotné jevy Zíbrt definoval jako obydlí a jeho úpravy, nářadí, zařízení domácnosti a vše co s tím souvisí, stravu, kroje, obecně oděvy, nejrůznější řemeslné výrobky atd. Hlavním cílem takto orientovaného studia bylo vytvoření obecné syntézy kulturních dějin lidstva.

3. Emmanuel Kovář, Josef Pekař

12 KULTURNÍ DĚJINY DNES

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole si představíme soudobé proudy a směry, kterými se ubírá bádání v kulturních dějinách. Pozornost bude věnována především gender history, genezi tohoto směru a jedné z nejvýznamnějších postav na poli gender history – Caroline Walker Bynum.

CÍLE KAPITOLY

- Pochopit význam gender history
 - Orientovat se v hlavních autorech soudobých kulturních dějin
 - Zasadit kulturní dějiny do širšího kontextu
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

60-120 minut

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Nové kulturní dějiny; gender history; Joan Scott; Caroline Walker Bynum

Kulturní dějiny dnes představují etablovaný proud zkoumání minulosti a na mnoha univerzitách (včetně českých) lze kulturní dějiny studovat jako samostatný obor. Dávná vize Čenka Zírta, který v knize *Kulturní historie* hovořil o tom, že kulturní historie se stane samostatným oborem, tak byla naplněna. Stále platí, jako to v kulturních dějinách platilo vždy, že se jedná o velmi široký proud bádání, který zahrnuje nejrůznější přístupy ke zkoumání minulosti, jak jsme si ukázali v předcházejících kapitolách. V této kapitole se stručně zaměříme pouze na oblast tzv. gender history, která je charakteristická pro soudobé kulturní dějiny, ale neměli bychom zapomínat, že se stále jedná o malou část většího celku, které kulturní dějiny představují – základní přehled poskytuje kniha Petera Burkeho, *Co je kulturní historie?*

12.1 Gender history

Zkoumání genderu a od něj odvozených společenských rolí je spojeno s nástupem feministického dějepisectví v USA od sedmdesátých let dvacátého století. Nejslavnější studií, která uvedla termín gender do historického bádání je studie americké historičky Joan Scott *Gender – a useful category of historical analysis*⁷⁵. Joan Scott vyjádřila názor, že ženství a mužství nejsou biologicky dané kategorie, ale jsou obvykle vyvozovány z kultury. Historik by poté měl pochopit, jak byl gender v minulosti vytvářen. Zásadní je pro ni role jazyka, který podle J. Scott není neutrálním nositelem, ale může přispět k pochopení genderových rolí. Hlavní výhodu viděla Scott v analytickém potenciálu genderu, který mohl přispět k lepšímu pochopení všech sfér společnosti v minulosti. Autorka do značné míry reagovala na stav do kterého se dostala tehdejší woman's history, která se zaměřovala na studium žen v minulosti. J. Scott v tom viděla zásadní nedostatek a oproti zkoumání pozice jednoho pohlaví požadovala zkoumání genderu jako takového – tedy nejenom ženských rolí, ale také mužských, včetně vzájemných vztahů a společenských konotací. V americkém a západoevropském dějepisectví vzbudil text J. Scott velký zájem a její koncept genderu byl převzat a rozpracován dalšími historiky. Historické bádání tak postupně začalo pracovat s pojmy jako *feminita* nebo *maskulinita*. Záhy se ukázalo, že ani jeden z těchto pojmů není historicky daný a oba pojmy jsou podmíněny kulturně. Nejde o vrozené vlastnosti, opak jde o získaný status. V českém dějepisectví se zkoumání maskulinity rozvíjí, příkladem může být výtečná kniha Jiřího Hutečky *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války, 1914-1918*.⁷⁶ Autor zde zkoumal představy českých vojáků, kteří se účastnili první světové války a poukázal na rozpor mezi očekáváním a skutečným válečným prožitkem. S tématem maskulinity/feminity souvisí další zkoumaná oblast – homosexuality, případně transgenderového chování.

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Přečtete si studii Michaely Antonín Malaníkové "Aby se žádné pohlaví necítilo opovrženým, přijal Bůh podobu muže a zrodil se z ženy": zkoumání středověku prizmatem genderu. In: Historická dílna. 7 : sborník příspěvků přednesených v roce 2012 / Plzeň : Západočeská univerzita, 2013 s. 123-132.

⁷⁵ SCOTT, Joan: Gender – a useful category of historical analysis, Historical Review 91, 1986, s. 1053-1075.

⁷⁶ HUTEČKA, Jiří: *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války, 1914-1918*, Praha 2016.

Potenciál genderu co by analytické kategorie se nevztahuje pouze k novodobým/moderním dějinám, ale lze jej velmi dobře aplikovat i na problematiku starších dějin - středověkých a raně novověkých. Typickým dokladem tohoto přístupu může být rozsáhlé dílo americké historičky **Caroline Walker Bynum** (1941). Celoživotní tématem C. W. Bynum představuje oblast středověké náboženské praxe, kterou studovala z nejrůznějších úhlů, přičemž se zaměřovala především na otázku spirituality ve středověké společnosti. Velkou pozornost vyvolala její sbírka studií, která byla vydána v roce 1982 pod názvem *Jesus as mother*. V této knize zkoumala autorka středověkou spiritualitu v nejrůznějších prostředích, především ale v prostředí řeholních řádů a upozornila na skutečnost, že tzv. mateřské obrazy Krista, které do té doby byly spojovány primárně s ženskou zbožností, se nacházely také ve výhradně mužských kláštorech a nelze je spojovat pouze s ženami. Naopak upozornila na fakt, že tyto obrazy mají vyjadřovat pečující lásku, což byla kategorie obvykle spojována s feminitou a ve středověké společnosti byla patrná snaha popsat tento stav prostřednictvím jim známým kategoriím – rodičovská láska vůči dětem.⁷⁷

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Která historička uvedla termín „gender“ do historického bádání?

Nejnámější knihou C. W. Bynum je kniha *Svatá hostina a svatý půst* (v originále *Holy Feast and Holy Fast*) vydaná v roce 1988. Do češtiny byla přeložena v roce 2017. Autorka zde zkoumala především význam eucharistické praxe a fascinaci Kristovým utrpením u středověkých laiků a zvláštní pozornost věnovala významu těchto témat ve středověké ženské mystice. Téma genderově podmíněné středověké zbožnosti představuje ústřední výzkumnou otázku. Autorka vychází z předpokladu, že v textech nebo v ikonografických pramenech lze nalézt určité obrazy a rekonstruovat jejich význam prostřednictvím propojením s kulturními praktikami – v tomto případě především jídla. C. W. Bynum nezkoumala pouze ženskou zbožnost, ale analyzovala prameny, které se vztahovala také k mužské zbožnosti. Na tomto základě dospěla k názoru, že potrava hrála významnější roli v případě ženské zbožnosti. Ohradila se ale oproti starším názorům, které hovořily o tom, že půst a odmítání potravy ze strany zbožných středověkých žen bylo hlavně prostředkem umrtvování těla a jakýmsi dobrovolným trestem, který vyjadřoval zbožnost konkrétních žen. C. W. Bynum naopak upozornila na to, že toto vysvětlení je nedostatečné a význam jídla (resp. jeho odmítání) v případě ženské zbožnosti je nutno interpretovat odlišně. Upozornila na význam mateřské role, která je spojena s rozdáváním potravy a krmením dětí (v této souvislosti uvádí celou řadu dokladů zbožných středověkých žen, které měly vize ve kterých kojily Krista). Ženské tělo tak v mysli středověkých lidí mohlo představovat „jídlo“ ve

⁷⁷ Podrobně SOUKUPOVÁ, Věta: Ženy, těla a medievistika. In: C. W. Bynum, *Svatá hostina a svatý půst*, Praha 2017, s. 443-452.

smyslu duchovního nasycení ostatních, což si uvědomovali autoři jak mužského, tak ženského pohlaví. Autorce nešlo ale pouze o porovnání mužské a ženské zbožnosti, její cíl spočíval v odhalení kořenů odlišné spirituality žen ve středověku. Na rozdíl od feministické historiografie, která hovořila o „odlišné ženské zkušenosti“, C. W. Bynum vyšla z představy, že odlišnost ženské zbožnosti je úzce propojena s dobovým teologickým diskurzem a důsledně aplikovala postupy gender history a na tomto základě došla k závěru, že fenomén ženské svátosti a zbožnosti byl kulturně konstruovaný a díky tomu byl proměnlivý.⁷⁸

KONTROLNÍ OTÁZKA

2. Čím se především zabývala C. W. Bynum?

Kniha C. W. Bynum se stala základním kamenem výzkumného směru, který se zabývá dějinami těla. Sama autorka v tomto tématu pokračovala i ve svých dalších textech, které ale zatím nebyly přeloženy do češtiny (viz níže výběrová bibliografie C. W. Bynum). V knize *Fragmentation and Redemption* C. W. Bynum uvedla nový pojem – genderová záměna a pokusila se vysvětlit, proč bylo pro muže funkční popisovat sebe sama prostřednictvím ženských rolí a ženských kategorií, opět ve vztahu ke středověké spiritualitě. K otázce těla ve středověku se C. W. Bynum vrátila v knize *The Resurrection of the Body in Western Christianity*, kde zpochybnila zažitě teze o vztahu křesťanů k tělesnosti a upozornila, že tělesnost byla vždy součástí křesťanské identity a součástí zbožné praxe. Z dalších knih, které vyvolaly velkou pozornost můžeme zmínit její práci věnovanou významu a symbolické krve ve středověké teologii a zbožnosti – *Wonderful Blood*.

Výběrová bibliografie Caroline Walker Bynum:

- *Dissimilar Similitudes: Devotional Objects in Late Medieval Europe* (New York: Zone Books, 2020).
- *Christian Materiality: An Essay on Religion in Late Medieval Europe* (New York: Zone Books, 2011)
- *Wonderful Blood: Theology and Practice in Late Medieval Northern Germany and Beyond* (Philadelphia, 2006)
- *Metamorphosis and Identity* (New York: Zone Books, 2005)
- *The Resurrection of the Body in Western Christianity, 200–1336* (New York: Columbia University Press, 1995; revised and expanded 2017)
- *Fragmentation and Redemption: Essays on Gender and the Human Body in Medieval Religion* (New York: Zone Books, 1990).
- *Holy Feast and Holy Fast: The Religious Significance of Food to Medieval Women* (Berkeley: University of California Press, 1988), česky pod názvem **Svatá hostina a svatý půst**, Praha 2017.

⁷⁸ Tamtéž, s. 446–447.

- Jesus as Mother: Studies in the Spirituality of the High Middle Ages (Berkeley: University of California Press, 1984)
- Docere verbo et exemplo: An Aspect of Twelfth-Century Spirituality. Harvard Theological Studies 31 (Missoula: Scholars Press: 1979)

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme si představili jeden z proudů soudobých kulturních dějin a to gender history. Ta vychází z feministického dějepisectví sedmdesátých let a orientuje se na zkoumání ženských a mužských rolí, jejich konstruování, vzájemných vztahů a role v minulosti. Za průkopnickou práci bývá považována studie Joan Scott Gender – a useful category of historical analysis. Velká pozornost byla věnována dílu Caroline Walker Bynum, významné badatelce na poli gender history a historie těla, především její knize Svatá hostina a svatý půst.

DALŠÍ ZDROJE

Antonín Malaníková, Michaela: "Aby se žádné pohlaví necítilo opovrženým, přijal Bůh podobu muže a zrodil se z ženy": zkoumání středověku prizmatem genderu. In: Historická dílna. 7 : sborník příspěvků přednesených v roce 2012 / Plzeň : Západočeská univerzita, 2013 s. 123-132.

Lenderová, Milena: Dějiny žen mezi women's a gender history. In: Historica Olomouci / Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci 37, (2010), s. 43-57.

Lenderová, Milena: Gender history v českých zemích. In: Česko-slovenská historická ročenka / Brno : Masarykova univerzita (2001), s. 139-147.

Nečasová, Denisa: Dějiny žen a gender history. In: Základní problémy studia moderních a soudobých dějin / Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014 s. 666-680.

Nečasová, Denisa: Dějiny žen či gender history? Možnosti, limity, východiska. In: Dějiny - teorie - kritika / Praha : Masarykův ústav - Archiv Akademie věd ČR 5, č. 1, (2008,) s. 81-102.

Ptáčková, Kateřina - Lenderová, Milena - Stráníková, Jana: Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie: (sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006). Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. 601 s. ISBN:80-7194-920-5

Storchová, Lucie - Ratajová, Jana: Gender a bádání o raném novověku. In: Základní problémy studia raného novověku / Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013 s. 583-614.

ODPOVĚDI

1. Joan Scott.
 2. Výzkumem středověké religionizity, genderově podmíněnou zbožností, dějinami těla.
-

LITERATURA

Antonín Malaníková, Michaela: "Aby se žádné pohlaví necítilo opovrženým, přijal Bůh podobu muže a zrodil se z ženy": zkoumání středověku prizmatem genderu. In: Historická dílna. 7 : sborník příspěvků přednesených v roce 2012 / Plzeň : Západočeská univerzita, 2013 s. 123-132.

Antonín Malaníková, Michaela: Regina Španová - možnosti využití mikrohistorie na příkladu života obyvatelky středověkého Brna. In: Brno v minulosti a dnes : sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna / Brno : Statutární město Brno 22, (2009,) s. 73-91.

Ariès, Philippe, Dějiny smrti, Praha 2020.

Bad'urová, Anežka: Čeněk Zíbrt a Bibliografie české historie. In: Knihy a dějiny Praha : Knihovna Akademie věd České republiky Roč. 29, č. 1-2 (2022), s. 188-206.

Bachtin, Michail Michajlovič: François Rabelais a lidová kultura středověku a renesance, Praha 2007.

Beneš, Zdeněk: Historický text a historická skutečnost: studie o principech českého humanistického dějepisectví. Praha : Karolinum, 1993. 178 stran (Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia, 0567-8307 ; 141/1992) ISSN:0567-8307

Blüml, Josef - Blümlová, Dagmar: Čeněk Zíbrt - zakladatel oboru kulturní historie. In: Jihočeši v české historické vědě / V Českých Budějovicích : Jihočeská univerzita, 1999 s. 43-57.

Blüml, Josef: Jaroslav Goll a počátky české kulturní historie. In: Jaroslav Goll a jeho žáci / České Budějovice - Pelhřimov : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav - Nová tiskárna Pelhřimov, 2005 s. 121-128.

Blüml, Josef: Kulturní historie v pojetí Čenka Zíbrta. In: 10 let kulturní historie v Historickém ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích / Pelhřimov : Nová tiskárna, 2001 s. 29-50.

Blüml, Josef: Kulturní historik Čeněk Zíbrt. České Budějovice : Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2014. ISBN:978-80-905264-3-3

Blümlová, Dagmar (ed.): Čeněk Zíbrt a kulturní historie: studie a materiály, České Budějovice : Jihočeská univerzita, Historický ústav, 2003. ISBN:80-7040-670-4

Borovský, Tomáš - Hanuš, Jiří - Řepa, Milan: Kultura jako téma a problém dějepisectví. Vyd. 1. Brno: Matice moravská pro Historický ústav AV ČR a Výzkumné středisko pro

dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2006. 217 s. (Země a kultura ve střední Evropě ; 2) ISBN:80-86488-33-0

Borovský, Tomáš, Jaroslav Marek a Johan Huizinga. In: Historik - historismus - dějepi-sectví : nad životem a dílem Jaroslava Marka / Praha : Historický ústav, 2016 s. 96-100.

Brožová, Věra (ed.): Zikmund Winter: mezi historií a uměním : materiály z mezioborové vědecké konference, pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, Muzejním spolkem královského města Rakovníka a Okresním muzeem Rakovník 12. - 14. prosince 1996. Rakovník : [Praha] : Okresní muzeum Rakovník ; Ústav pro českou literaturu AV ČR, [1997]. ISBN:80-85081-16-4

Burckhardt, Jacob: Kultura renaissanční doby v Itálii, Praha 1912.

Burckhardt, Jacob: Kultura renesance v Itálii, Praha 2013.

Burke, Peter: Co je kulturní historie? Praha : Dokořán, 2011. 217 s. (Bod.) ISBN:978-80-7363-302-8

Burke, Peter: Francouzská revoluce v dějepi-sectví: Škola Annales (1929–1989), Praha 2004.

Burke, Peter: Italská renesance: Kultura a společnost v Itálii, Praha 1996.

Burke, Peter: Lidová kultura v raně novověké Evropě, Praha 2005.

Burke, Peter: Variety kulturních dějin, Brno 2006

Burke, Peter: Žebráci, šarlatáni a papežové: Historická antropologie raně novověké Itálie. Eseje o vnímání a komunikaci, Jinočany 2007.

Cicero, Marcus Tullius, Tuskulské hovory, Praha 1976.

Conditio humana - konstanta (č)í historická proměnná? Koncepty historické an-tropologie a teoretická reflexe v současné historiografii. Sborník příspěvků z workshopu "ANTRO-POLOGIE - HISTORIE - TEORIE" konaného na FHS UK v Praze dne 17. 11. 2005. [Ed.]: Storchová, Lucie. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2007. 200 s., fot. ISBN:978-80-86971-36-0

Čechura, Jaroslav: Mikrohistorie - nová perspektiva dějepi-sectví konce tisíciletí? Dějiny a současnost : kulturně historická revue 16, č. 1, (1994,) s. 2-5.

Čechura, Jaroslav: Mikrohistorie a raněnovověká studia: možnosti a meze jednoho histo-riografického konceptu. Časopis Matice moravské Roč. 135, č. 2 (2016), s. 361-393.

Čechura, Jaroslav: Mikrohistorie, historický kontext a jihočeské prameny: polemika. In: Paginae historiae : sborník Národního archivu / Praha : Národní archiv Sv. 24, č. 1 (2016), s. 351-368.

Čornej, Petr: Lipanské ozvěny. Praha 1995.

Čtvrtník, Mikuláš: *Duchové dějiny v kontextu české a evropské historiografie 19. a 20. století*. Vydání první Praha: Argo: Státní oblastní archiv v Praze, 2019. 380 stran (Historické myšlení; svazek 78) ISBN:978-80-257-2809-3; 978-80-88148-36-4

Dülmen, Richard van: *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*. Praha : Dokořán, 2002. 116 s. ISBN:80-86569-15-2

François Étienne, *Místa paměti. Lieux de mémoire. Erinnerungsorte*. Český časopis historický, 3, 2009, s. 559-567.

Geertz, Clifford. *Interpretace kultur. Vybrané eseje*, Praha 2000.

Geertz,, Clifford: *Agricultural Involution: the process of ecological change in Indonesia*, Berkeley 1964.

Geertz,Clifford: *Islam Observed, Religious Development in Morocco and Indonesia*, Chicago 1968.

Geertz,Clifford: *The Interpretation of Cultures*, New York 1973.

Geertz,Clifford: *The Religion of Java*, Chicago 1960;

Ginzburg, Carlo: *Benandanti*, Praha 2002.

Ginzburg, Carlo: *Sýr a červi*, Praha 2000.

Greenblatt, Stephen: *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky Nového světa*, Praha 2004.

Gulich, Josef: *Zkoumání "maličností". (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*.. In: Český časopis historický = The Czech Historical Review Praha : Historický ústav AV ČR 99, č. 3, (2001,) s. 519-547.

Guggisberg, Hans Rudolf, Burckhardt a Huizinga - dva historikové v krizi své doby. *Teologie & společnost : časopis pro náboženství, kulturu a veřejný život*. 4 (12), č. 6, (2006,) s. 23-30.

Halbwachs, Maurice: *Kolektivní paměť*, Praha 2010.

Hanuš, Jiří: *"Kůň již stojí v branách Tróje". Cesta Jakoba Burckhardta ke kritice moderní kultury*. In: *Kultura jako téma a problém dějepisectví* / Brno: Matice moravská pro Historický ústav AV ČR a Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2006 s. 99-111.

Havelka Miloš, *Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah*, *Dějiny – teorie – kritika* 2, 2007, s. 256-268.

Holzbachová, Ivana: *Jak Voltaire uvažoval o dějinách a jejich výkladu*, *Studia philosophica*, 2010, vol. 57, 2, s 61-69.

Holzbachová, Ivana: Obraz českých dějin u Voltaira. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity : řada filozofická (B) Brno : Masarykova univerzita v Brně 47, č. 45, (1998,) s. 33-36.

Holzbachová, Ivana: Společnost - dějiny - struktura: historický materialismus a škola Annales. Praha : Academia, 1988. "

Holzbachová, Ivana: Škola Annales a její proměny. In: Filozofie dějin : problémy a perspektivy / Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2004 s. 235-255.

Horský, Jan - Tinková, Daniela: Roger Chartier: Nové intelektuální a kulturní dějiny jako historiografická odpověď na výzvy postmoderních kritik In: Historik v proměnách doby a prostředí 20. století / Brno : Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura : Historický ústav AV ČR, 2009 s. 27-55.

Huizinga, Johan: Podzim středověku, Praha 2010.

Hutečka, Jiří: *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války, 1914-1918*, Praha 2016.

Iggers, Georg G.: Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 177 s. (Knihnice Dějin a současnosti. Sv. 16.) ISBN:80-7106-504-8

Kesner, Ladislav (ed.): Aby Warburg: porozumět dějinám umění a kulturní historii. Brno : Barrister & Principal Publishing : Masarykova univerzita, 2017. 151 stran : ilustrace, portréty ISBN:978-80-7485-129-2 :

Knoz, Tomáš - Lach, Jiří - Borovský, Tomáš (edd.), Kultura ve středoevropských dějinách: rozprava mezi humanitními obory. Praha : NLN, 2020. ISBN:978-80-7422-775-2

Knoz, Tomáš - Lach, Jiří - Borovský, Tomáš: Kultura ve středoevropských dějinách: rozprava mezi humanitními obory. Praha: NLN, 2020. 509 stran : Vydáno pro Centrum pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách: obraz, komunikace, jednání] ISBN:978-80-7422-775-2

Knoz, Tomáš - Lach, Jiří - Borovský, Tomáš: Kultura ve středoevropských dějinách: rozprava mezi humanitními obory. Praha: NLN, 2020. 509 stran : Vydáno pro Centrum pro transdisciplinární výzkum kulturních fenoménů ve středoevropských dějinách: obraz, komunikace, jednání] ISBN:978-80-7422-775-2

Konečný, Lubomír Jan: Aby M. Warburg. Umění : časopis Ústavu pro teorii a dějiny umění Československé akademie věd Roč. 18, č. 6 (1970), s. 594-607.

Koubová, Alice, Hra a konstituce sociality. In: Filosofický časopis Praha : Filosofický ústav AV ČR Roč. 66, č. 2 (2018), s. 205-220.

Krása, Josef - Konečný, Lubomír: *Jacob Burckhardt*. Umění: časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky Roč. 63, č. 3 (2015), s. 204-208.

Kropáček, Jiří: *Jacob Burckhardt a dějiny idejí*. In: Pro arte: sborník k poctě Ivo Hlobila / Praha: Artefactum, 2002 s. 365-370.

Kroupa, Jiří: *Dvě podoby kulturních dějin*. In: Kultura ve středoevropských dějinách: rozprava mezi humanitními obory / Praha: NLN, 2020 s. 45-57.

Křížová, Markéta: Kulturní transfery (nejen) na koloniální hranici Nového světa.. Dějiny - teorie - kritika / Roč. 12, č. 2 (2015), s. 288-311.

Kutnar, František - Marek, Jaroslav: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN:80-7106-252-9

Lenderová, Milena: Dějiny žen mezi women's a gender history. In: *Historica Olomucensia* / Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci 37, (2010), s. 43-57.

Lenderová, Milena: Gender history v českých zemích. In: *Česko-slovenská historická ročenka* / Brno : Masarykova univerzita (2001), s. 139-147.

Lévy-Bruhl, Lucien: *Myšlení člověka primitivního*, Praha 2000.

Liška, Luděk: Kulturní historie a její postavení v rámci současné francouzské historické vědy aneb (Staro)nové zpěvy sladké Francie. In: *Čeněk Zíbrt a kulturní historie : studie a materiály* / České Budějovice : Jihočeská univerzita, Historický ústav, 2003 s. 296-312.

Locher, Theodor: *Die nationale Differenzierung und Integrierung der Slovaken und Tschechen in ihrem geschichtlichen Verlauf bis 1848*, Haarlem 1931.

Marek, Jaroslav - Šmahel, František: *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*. In: *Český časopis historický = The Czech Historical Review* Praha : Historický ústav AV ČR 97, č. 1, (1999), s. 1-18.

Maur, Eduard: *Voltaire jako historik českých dějin*. In: *Problémy dějin historiografie* / Praha : Karolinum 8, (2008,) s. 9-44.

Nečasová, Denisa: Dějiny žen a gender history. In: *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin* / Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014 s. 666-680.

Nečasová, Denisa: Dějiny žen či gender history? Možnosti, limity, východiska. In: *Dějiny - teorie - kritika* / Praha : Masarykův ústav - Archiv Akademie věd ČR 5, č. 1, (2008,) s. 81-102.

Nešpor, Zdeněk R. - Horský, Jan: *Historická antropologie? Metodické problémy a paradoxy na pomezí dějepisectví, sociologie a sociální antropologie*. *Kuděj : časopis pro kulturní dějiny* 6, č. 1, (2004,) s. 61-81.

Nodl, Martin: Mikrohistorie a historická antropologie. Dějiny - teorie - kritika / 1, č. 2, (2004,) s. 237-252.

Nora Pierre, *Mezi pamětí a historií. Problematika míst*. In: Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd, Praha 1998, 7-31.

Olšáková Doubravka, K diskusi o paměti v českém kontextu „druhého života“, Dějiny – teorie – kritika, 2, 2004, s. 269-281

Olšáková, Doubravka: Dobová recepce školy Annales v českých historických časopisech v 60. letech 20. století. In: Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích / Praha : CEFRES, 2003 s. 179-196.

Petráň, Josef: Mikrohistorie aneb o nedějích. In: Dějiny ve věku nejistot : sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka / Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003 s. 201-208.

Petráň, Josef: Příběh Ouběnic. Mikrohistorie české vesnice. Praha : Lidové noviny, 2001. 250 s., il., mp. (Knižnice Dějin a současnosti. 14.) ISBN:80-7106-469-6

Petrželka, Josef, Johan Huizinga o kultuře. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity : řada filozofická (B) Roč. 43, č. 41, (1994 [vyd. 1995]), s. 65-72.

Ptáčková, Kateřina - Lenderová, Milena - Stráníková, Jana: Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie: (sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006). Pardubice : Univerzita Pardubice, 2006. 601 s. ISBN:80-7194-920-5

Rataj, Tomáš: Mezi Zíbrtem a Geertzem. Úvaha o předmětu kulturních dějin. In: Kuděj : časopis pro kulturní dějiny Dolní Břežany : SCRIPTORIUM 7, č. 1-2, (2005,) s. 142-158.

Scott, Joan: Gender – a useful category of historical analysis, Historical Review 91, 1986, s. 1053-1075.

Soukup, Václav: Dějiny sociální a kulturní antropologie. 2. rozšířené vydání Praha : Karolinum, 1996. 303 stran : ilustrace, portréty (Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia, 0567-8307 ; 149/1994) ISBN:80-7184-158-7

Soukup, Václav: Kultura jako předmět výzkumu antropologické archeologie. Muzejní a vlastivědná práce: Časopis Společnosti přátel starožitností 44/114, č. 3-4, (2006,) s. 226-229

Soukup, Václav: Pojem kultura jako nástroj studia kulturní historie. In: Čeněk Zíbrt a kulturní historie: studie a materiály / České Budějovice : Jihočeská univerzita, Historický ústav, 2003 s. 212-232.

Soukup, Václav: *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha 2000.

Soukupová, Věta: Ženy, těla a medievistika. In: C. W. Bynum, Svátá hostina a svatý půst, Praha 2017, s. 443-452.

Storchová, Lucie - Buben, Radek - Čapská, Veronika - Havelka, Miloš - Ira, Jaroslav - Křížová, Markéta - Kučera, Rudolf - Horský, Jan - Pauknerová, Karolína - Pullmann, Michal - Růžička, Jiří - Řezníková, Lenka - Spurný, Matěj - Šima, Karel - Tuček, Jan: Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě. Praha : Scriptorium, 2014. 449 s. ISBN:978-80-87271-87-2

Storchová, Lucie - Horský, Jan a kol.: Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století, Ústí nad Labem : Albis international, 2009. 268 s. : il. ISBN:978-80-86971-92-6

Storchová, Lucie - Ratajová, Jana: Gender a bádání o raném novověku. In: Základní problémy studia raného novověku / Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013 s. 583-614.

Středová, Veronika: Bedřich Mendl a francouzské dějepisectví. In: Východočeské listy historické / Hradec Králové : Ústav historických věd PdF VŠP v Hradci Králové 17-18, (2001), s. 181-202.

Středová, Veronika: Počátky formování konceptu dějin mentalit v české historiografii. Dolní Břežany : Scriptorium, 2008. 161 s. ISBN:978-80-86197-96-8

Středová, Veronika: Strukturalismus v českém historickém myšlení. Hradec Králové : České Budějovice : Univerzita Hradec Králové ; Bohumír Němec - Veduta, 2014. ISBN:978-80-88030-10-2

Suk, Jiří: *Jacob Burckhardt, starý mistr: Jacob Burckhardt: Úvahy o světových dějinách.* In: Historická kniha mého srdce / Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015 s. 106-115.

Šimák, Josef Vítězslav: Čeněk Zíbrt. napsal J. V. Šimák. V Praze : Česká akademie věd a umění, 1932,

Šubrt Jiří – Maslowski Nicolas – Lehmann Štěpánka, *Maurice Halbwachs, koncept rámců paměti a kolektivní paměti*, In: Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt a kol., *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, Praha 2014, s. 15-30.

Šubrt Jiří – Maslowski Nicolas – Lehmann Štěpánka *Soudobé teorie sociální paměti*, IN: Nicolas Maslowski – Jiří Šubrt a kol., *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, Praha 2014, s. 31-46.

Švaříčková-Slabáková Radmila, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí. Současná bádání v paměťových studiích*, Dějiny – teorie – kritika, 2, 2007, s. 232-255.

Todorov, Tzvetan: *Dobytí Ameriky. Problém druhého*, Praha 1996.

Tuček Jan, *Paměť*. In: Lucie Storchová a kol., *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 244-257.

Tylor, Eduard B.: *Úvod do studia člověka a civilizace (Anthropologie)*, Praha 1897.

Vasari, Giorgio: *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů I.*, Praha 1976.

Voltaire: *Zaira; Verše; Výběr z prací dějepisných; Korespondence*, Praha 1972,

Weber, Max: *Metodologie, sociologie a politika*, Praha 1998.

Zíbrt, Čeněk: *Kulturní historie. Její vznik, rozvoj a posavadní literatura cizí i česká*, Praha 1892.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Milí čtenáři, milé čtenářky, došli jste na konec studijní opory k Úvodu do kulturních dějin. Věřím, že teď již máte ucelenější představu, o tom, co jsou to nebo co mohou být kulturní dějiny. Na následujících řádcích následuje stručné shrnutí jednotlivých kapitol.

V první kapitole byly představy rozmanité přístupy k definici a porozumění pojmu "kultura" a jeho historický vývoj. Začíná tím, že upozorňuje na obtíže s definováním kultury, které odrážejí různorodost antropologických pohledů na tento koncept. Zmiňuje historické kořeny pojmu "kultura" a jeho vývoj od starověku až po moderní dobu. Dále jsme se seznámili se třemi základními přístupy k definování kultury: axiologické, globální antropologické a redukcionistické. Každý z těchto přístupů nabízí odlišné perspektivy na význam kultury a zaměřuje se na různé aspekty lidského života. V moderních kulturních dějinách je důraz kladen na redukcionistický přístup, který se soustředí na zkoumání symbolů, rituálů a významů v rámci určité společnosti. Tento přístup je ilustrován na příkladu Clifforda Geertze, jehož práce v oblasti antropologie kultury výrazně ovlivnila moderní kulturní dějiny. Geertzův koncept "zhuštěného popisu" zdůrazňuje důležitost porozumění sociálních jevů prostřednictvím zkoumání veřejných reakcí a sdílených zkušeností. V druhé kapitole jsme se pokusili nastínit, jakým způsobem se kulturní historie vyvíjela v raném novověku. Celá kapitola vycházela z dělení, jaké naznačil anglický historik Peter Burke. Postupně jsme sledovali zájem renesančních a humanistických historiků o dějiny jazyka, umění, církevní nauky a dalších vědních a uměleckých disciplín. V druhé části této kapitoly jsme se zaměřili na proměnu kulturních dějin v důsledku nástupu osvícenství v osmnáctém století, především na příkladu nejslavnějšího osvícenského intelektuála, Voltaira, jehož nový přístup k minulosti představoval revoluci v přístupu k minulosti, především díky zdůraznění role kultury v historii. Třetí kapitola byla zaměřena na dějepisectví 19. století, zejména na přínos Jacoba Burckhardta a vytváření historiografického směru kulturních dějin. V devatenáctém století došlo k významnému rozvoji historické vědy, kdy se dějepisectví stalo profesionální disciplínou, opírající se o důkladnou práci s prameny a kritickou interpretaci. Tento vývoj byl podpořen právě několika významnými osobnostmi, mezi nimiž vyniká Leopold von Ranke, považovaný za zakladatele vědeckého přístupu k historii. Jeho metoda historické kritiky a zdůrazňování objektivitu v práci s prameny měly zásadní vliv na formování historického bádání, včetně kulturních dějin, kde nejvýznamnější postavou tohoto období byl německý historik Jacob Burckhardt, který přinesl do historického bádání nové perspektivy. Burckhardt se zaměřil především na kulturu a dějiny, přičemž jeho práce byla obohacena o hlubší vhled do společenských a kulturních aspektů minulosti. Jeho nejslavnější dílo *Kultura renesance v Itálii* se stalo významným průvodcem do světa italské renesance, nabízejícím komplexní pohled na společenské a kulturní změny té doby. Burckhardtův vliv dalece přesáhl jeho současníky a jeho práce dodnes inspiruje historiky po celém světě. Čtvrtá kapitola se zabývala vývojem a změnami v historiografii od konce 19. do začátku 20. století. Na konci 19. století byla historiografie silně ovlivněna pozitivismem, který kladl důraz na objektivitu a kritickou práci s prameny. Historie byla považována za vědu podobnou přírodním vědám, která měla za cíl zjišťovat a reprodukovat historická

fakta na základě analýzy pramenů. Pozitivismus se zaměřoval na popisnost a vyhýbal se hodnotícím závěrům či širším reflexím o dějinách. Na přelomu 19. a 20. století se začala objevovat kritika jednostranně orientovaného dějepisceví a narůstal zájem o kulturní, hospodářské a sociální dějiny. Představitelé těchto nových směrů byli například Max Dvořák a Karl Lamprecht. V oblasti kulturních dějin nadále dominoval Jacob Burckhardt, který kladl důraz na intuitivní přístup a zkoumání obrazů, symbolů a znaků. Na Burckhardtovo dílo do jisté míry navázal Johan Huizinga, významný představitel kulturní historie. Jeho kniha *Podzim středověku* je považována za klasické dílo kulturní historie, které zkoumá kulturní a duchovní hodnoty konce středověku a jejich odraz v umění, literatuře a každodenním životě. Huizinga byl skeptický vůči existenci historických zákonů a kladl důraz na to, že historiografie je blízká umění. Byl známý svou metodou, která kombinovala vědeckou přesnost s uměleckou interpretací. Kulturní historie na počátku 20. století se snažila o širší pochopení minulosti skrze studium kultury, umění a mentality lidí. Tento přístup umožnil bohatší a komplexnější pohled na dějiny, než jaký poskytovala tradiční politická a vojenská historiografie. Kapitola se pokusila zmapovat přechod od pozitivistické historiografie k novým přístupům, které zdůrazňovaly význam kultury a umění v historickém bádání. V páté kapitole jsme si představili poslední „klasické“ historiky kulturních dějin – Aby Warburga a G. M. Younga. Druhá část kapitoly se zabývala kritikou tzv. klasických kulturních dějin, především ze strany marxistického dějepisceví. Následně byly představeny základní myšlenky marxistického dějepisceví a přístupy k historii kultury. Blíže jsme se seznámili s díly E. Hobsbawma a E. P. Thompсона. Šestá kapitola byla věnována formování tzv. nových kulturních dějin, široce pojatému historiografickému proudu, který se rozvíjel od 60. let dvacátého století a zahrnuje množství přístupů ke zkoumání kultury. Nové kulturní dějiny organicky vyrůstají ze starších přístupů ke zkoumání kultury v minulosti, ale oproti klasické kulturní historii nebo marxistickému pojetí kultury se odlišují množstvím přístupů a důrazem na interdisciplinaritu, především využívání antropologických metod, zejména přístupů tzv. symbolické antropologie a teorií Clifforda Geertze. Kromě antropologie mají velký vliv také přístupy literární vědy, sociologie, historické antropologie a dalších humanitních věd. Za specifické rysy nových kulturních dějin můžeme považovat kulturní relativismus, přehodnocení vztahu mezi kulturou a společností, antropologický přístup – definování kultury jako sémiotického systému a přehodnocení široce využívaného pojmu tradice. S novými kulturními dějinami úzce souvisí změny, které zasáhly většinu humanitních věd v tomto období, tzv. kulturní obrat a především v anglosaském světě tzv. nový historismus, kde byly představeny základní osobnosti a jejich díla. Závěr kapitoly byl věnován postavě anglického historika Petera Burke, kterého můžeme považovat za hlavního reprezentanta nových kulturních dějin a obecně za hlavního reprezentanta nového přístupu ke zkoumání minulosti, jehož práce měly obrovský dopad na následující generace historiků. Sedmá kapitola byla věnována konceptu dějin mentalit, včetně jeho stručného vývoje ve světovém dějepisceví. Zkoumání dějin mentalit je spojeno s francouzskou historiografickou školou *Annales*. Za zakladatele *Annales* bývají považováni francouzští historikové Marc Bloch a Lucien Febvre, kteří v druhé polovině dvacátých let dvacátého století založili časopis *Annales d'Histoire Economique et Sociale*, podle kterého získala škola *Annales* své pojmenování. Novost přístupu M. Blocha a L. Febvra spočívala v důsledném zaměření se na interdisciplinaritu a využívání poznatků jiných vědních

oborů. Ve vlastní historické praxi obrátili historikové školy Annales pozornost spíše na společenské struktury, tzv. dlouhé trvání, než na tradiční politické dějiny a dějiny významných osobností. Po druhé světové válce se z historiků školy Annales staly vůdčí postavy francouzského dějepisectví a jejich koncept dějin mentalit se rozšířil do většiny světových historiografií. Koncept dějin mentalit byl představen zejména na knihách Philipha Ariese a Jeana Delumeua. Pozornost byla věnována také dalším historikům školy Annales, jako byl Georges Duby nebo Jacques Le Goff. Osmá kapitola popisuje vznik a vývoj mikrohistorie, která vznikla jako reakce na makrohistorické přístupy 60. a 70. let 20. století zaměřené na velké teorie a společenské struktury. Mikrohistorie se oproti tomu soustředí na roli jednotlivce v dějinách. Kořeny tohoto přístupu se nacházejí v severní Itálii, zejména na univerzitě v Bologni, a jsou spojeny s historiky jako Carlo Ginzburg a Carlo Poni. Carlo Ginzburg je považován za klíčovou postavu mikrohistorie a je autorem pojmu mikrohistorie. Jeho nejznámější knihou je "Sýr a červi", která zkoumá život italského mlynáře Menocchia v 16. století a jeho neortodoxní náboženské názory, což slouží jako okno do každodenního života a myšlení té doby. Ginzburgův přístup využívá detailní studie jednotlivců k odhalení širších kulturních a sociálních kontextů. Jeho přístup inspiroval mnoho dalších badatelů po celém světě, jako jsou Natalie Zemon Davis, Wolfgang Behringer a Robert Darnton. V deváté kapitole jsme si představili metody historické antropologie, která výrazně přispěla k obohacení našich vědomostí o minulosti. Vývoj historické antropologie je spjat s německou historiografií v druhé polovině sedmdesátých a v osmdesátých letech, ačkoliv počátky historicko-antropologických metod jsou starších a můžeme je spojit např. se jménem Petera Burkeho. Německá škola historické antropologie vychází z konceptu symbolické antropologie Clifforda Geertze a kromě ní byla silně ovlivněna etnologií a sociologií. Nejvýraznějším představitelem německé historiografické antropologie je Richard van Dülmen. Historická antropologie se zabývá především tzv. lidovou kulturou a dějinami každodennosti. Kromě těchto témat se postupem času vyprofilovala také další témata, která jsou typická pro historickou antropologii - magie a čarodějnictví, tělo a sexualita, protest a násilí, náboženství a zbožnost, domácnost a rodina, individualita a individualizace, písemná kultura, četba a média, vlastní a jiné, ženy, muži a rod. V desáté kapitole jsme se zabývali otázkou historie jako kulturní/společenské paměti. Představili jsme si základní teoretická východiska, která vycházející z díla francouzského sociologa Maurice Halbwachse a základní koncepty, které se v historiografii uplatňují – koncept míst paměti francouzského historika Pierra Nory a koncept kulturní paměti manželů Assmanových. Jedenáctá kapitola představila vývoj kulturní historie v českém prostředí na konci devatenáctého a na začátku dvacátého století. Stěžejní prací na tomto poli je spis Kulturní historie od Čenka Zírta, který se jako jeden z mála v českém prostředí intenzivně věnoval kulturní historii. Kromě toho kapitola naznačila také přijetí Zírtových prací v českých prostředí, včetně kritiky, kterou vůči němu vznášeli historikové tzv. Gollovy školy. Pozornost byla věnována také dalším kulturním historikům tohoto období, především Zikmundovi Winterovi. V poslední kapitole jsme si představili jeden z proudů soudobých kulturních dějin a to gender history. Ta vychází z feministického dějepisectví sedmdesátých let a orientuje se na zkoumání ženských a mužských rolí, jejich konstruování, vzájemných vztahů a role v minulosti. Za průkopnickou práci bývá považována studie Joan Scott Gender – a useful category of historical

analysis. Velká pozornost byla věnována dílu Caroline Walker Bynum, významné badatelce na poli gender historiy a historie těla, především její knize Svatá hostina a svatý půst.

.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Pozn. Tuto část dokumentu nedoporučujeme upravovat, aby byla zachována správná funkčnost vložených maker. Tento poslední oddíl může být zamknut v MS Word 2010 prostřednictvím menu Revize/Omezit úpravy.

Takto je rovněž omezena možnost měnit například styly v dokumentu. Pro jejich úpravu nebo přidávání či odebrání je opět nutné omezení úprav zrušit. Zámek není chráněn heslem.

Název: Úvod do kulturních dějin
Autor: **Mgr. David Radek, Ph.D.**
Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Určeno: studentům SU FPF Opava
Počet stran: 12728

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.